

MASTEROPPGAVE

Emnekode:
ECO5005

Navn:
Tom Eirik Olsen

Bias: en trussel mot revisors
profesjonelle skepsis, uavhengighet og
evne til å avdekke misligheter?

Dato: 18.05.2022

Totalt antall sider: 105

Abstract

In this thesis I am looking at auditors' professional skepticism, independence and ability to uncover fraud. There are regularly new cases where this question arises: «where was the auditor?» I am going to look at bias, and if that can be a threat against auditors professional skepticism and independence, and if it can affect auditors ability to uncover fraud. My thesis is based on the following research question:

«Is bias a threat towards auditors professional skepticism, independence and ability to uncover fraud»

I will investigate this by looking at relevant theory, and viewing this against the results I get through interviews with several experienced auditors. I have chosen qualitative research, with semi structured interviews, and a phenomenological research design. In addition I have conducted a case study where I look at a selection of Norwegian accounting scandals, and especially auditors role in these.

My results show that auditors generally are conscious of professional skepticism, and what it entails. My results also show that auditors are conscious of their independence and red flags during audits as well as several types of bias, but that this could also be an explanation as to why fraud is not uncovered. The results indicate that bias can be a threat where the auditor gets too close to the client, and that this will cause a bias in the client's favor.

Forord

Denne oppgaven markerer avslutningen på min mastergrad i regnskap og revisjon (MRR) ved Nord universitet. Det har vært en spennende prosess, der jeg har lært mye som jeg kommer til å ta med meg videre i arbeidslivet. Det har også vært en utfordrende og tidkrevende prosess, men utvilsomt interessant.

Jeg vil rette en takk til alle intervjuobjektene som tok seg tid til å delta, uten dem hadde ikke denne oppgaven blitt til.

Jeg vil også takke venner og familie for støtte og oppmuntring i løpet av min studietid.

En spesiell takk til min veileder Brynjar Gilberg for sitt engasjement og verdifulle innspill, og tilbakemeldinger gjennom denne prosessen.

Sulitjelma, 18.05.2022

Tom Eirik Olsen

Sammendrag

I denne oppgaven ser jeg på revisors profesjonelle skepsis, uavhengighet og evne til å avdekke misligheter. Det dukker stadig opp nye tilfeller av regnskapsmanipulasjon og spørsmålet som dukker opp ofte er «hvor var revisor?» Jeg skal se på hvordan bias kan utgjøre en trussel for revisors overholdelse av profesjonell skepsis og uavhengighet, og om det kan påvirker evnen til å avdekke misligheter. Jeg har jobbet ut fra følgende problemstilling:

«Er bias en trussel mot revisors profesjonelle skepsis, uavhengighet og evne til å avdekke misligheter»

Jeg undersøker dette ved å se på relevant teori, og har sett på denne opp mot intervjuer som er gjennomført med flere erfarne revisorer. Jeg har valgt et kvalitativt utgangspunkt, med semistrukturerte intervjuer, og et fenomenologisk forskningsdesign. I tillegg har jeg gjennomført en case-studie, der jeg ser på et utvalg norske regnskapsskandaler, og spesielt revisors rolle i disse.

De funnene jeg har gjort viser at revisor generelt sett er bevisst på profesjonell skepsis, og hva dette innebærer. Funnene viser at revisor også er bevisst på uavhengighet, og røde flagg under revisjonen, samt er klar over og bevisst på flere typer bias, eller kognitive skjevheter, men at dette også kan være årsaken til at misligheter ikke blir oppdaget. Funnene peker mot at spesielt partiskhet kan utgjøre en trussel, der revisor kan komme for nær sin klient, og at dette forholdet vil skape en partiskhet i klientens favør.

Innholdsfortegnelse

Abstract	1
Forord	2
Sammendrag	3
Oversikt over tabeller og figurer	7
1.0 Innledning	8
1.1 Valg av tema	8
1.2 Problemstilling og forskningsspørsmål	11
1.3 Avgrensning	11
1.4 Oppgavens oppbygning	11
2.0 Teoretisk rammeverk - Økonomisk kriminalitet:	13
2.1 Atferdsteori	13
2.2 Økonomisk kriminalitet	14
2.3 Misligheter	15
2.4 Underslag av eiendeler	15
2.5 Regnskapsmanipulasjon	16
2.6 Metoder brukt i regnskapsmanipulasjon	17
2.7 Mislighetstrianglet	18
2.8 Hvem rapporterer til Økokrim?	19
2.9 Forebygge økonomisk kriminalitet	20
2.10 Intern kontroll	20
2.11 Revisjonsteori	21
2.12 Revisjonens historie	21
2.12.1 oppsummering	24
2.13 Hva er en revisor?	25
2.14 Hva er revisors rolle og ansvar?	25
2.15 Revisorloven	26
2.16 God revisjonsskikk	27
2.17 Revisjonsutførelsen	28
2.18 Røde flagg	29
2.19 Hva kan være årsaken til at revisor ikke avdekker misligheter?	30
2.20 Profesjonell skepsis	33
2.20.1 Oppsummering	39
2.21 Uavhengighet	39
2.22 Bias	42
2.22.1 Motvirke effekten av bias	45
3.0 Metode	47
3.1 Kvalitativ metode	47
3.2 Forskningsdesign	47
3.2.1 Caseutvalg	48
3.3 Datainnsamling	49

3.4 Informanter	49
3.5 Intervju	50
3.5.1 Intervjuguide	52
3.6 Datareduksjon og tolkning	52
3.7 Forskerens etiske ansvar	53
3.8 Evaluering av kvalitative undersøkelser	54
3.8.1 Pålitelighet (reliabilitet)	54
3.8.2 Troverdighet	55
3.8.3 Overførbarhet	55
3.8.4 Bekreftbarhet	55
3.9 Oppsummering av metode	56
4.0 Funn:	56
4.1 Case studie	56
4.1.1 Regnskapsskandaler	56
4.2 Funn fra intervjuer	61
4.2.1 Presentasjon	61
4.2.2 Profesjonell skepsis	62
4.2.3 Uavhengighet	66
4.2.4 Vesentlighet	69
4.2.5 Misligheter og regnskapsmanipulasjon	74
4.2.6 Røde flagg	75
4.2.7 Bias	77
4.2.8 oppsummering av funn	82
5.0 Analyse	82
5.1 Røde flagg	83
5.2 Hva kan være årsaken til at revisor ikke avdekker misligheter	84
5.3 Er det revisors plikt å avdekke misligheter	85
5.4 Hvorfor ville ikke tre av de fem store ha inn i formålsbestemmelsen at revisor skal forebygge og avdekke økonomisk kriminalitet	88
5.5 Påvirkes revisors profesjonelle skepsis, uavhengighet og evne til å avdekke misligheter av bias	88
5.5.1 Profesjonell skepsis	89
5.5.2 Uavhengighet	90
5.5.3 Bias	91
6.0 Konklusjon	94
6.1 Er det for lite fokus på røde flagg under revisjonen?	94
6.2 Hva kan være årsaken til at revisor ikke avdekker misligheter?	94
6.3 Er det revisors plikt å avdekke misligheter?	95
6.4 Hvorfor ville ikke BDO, EY og PwC ha inn i formålsparagrafen at revisor skal forebygge og avdekke økonomisk kriminalitet?	95
6.5 Er bias en trussel mot revisors profesjonelle skepsis, uavhengighet og evne til å avdekke misligheter?	96
6.6 Begrensninger	96
6.7 Forslag til videre forskning	97

Litteraturliste
Vedlegg

98
103

Oversikt over tabeller og figurer

Figur 1: Oppgavens oppbygning

Figur 2: Mislighetstrianglet

Figur 3: Statistikk MT-rapporter

Figur 4: Revisors håndbok

Figur 5: Profesjonell skepsis

Figur 6: Forutsetninger og konsekvenser for revisors profesjonelle skepsis

Figur 7: Avdekket misligheter

Figur 8: Plikt å avdekke

Tabell 1: Informanter

Tabell 2: Oppsummering av metode

Tabell 3: Presentasjon av respondenter

Tabell 4: Fokus på profesjonell skepsis

Tabell 5: Presumptiv eller nøytral

Tabell 6: Opplevd trusler

Tabell 7: Vesentlighet

Tabell 8: Avdekket misligheter

Tabell 9: Revisors plikt

Tabell 10: Røde flagg

Tabell 11: Potensielle misligheter

Tabell 12: Bias

1.0 Innledning:

I dette kapitlet vil jeg presentere mitt valg av tema, med min valgte problemstilling, og avgrensning av denne. Oppgavens oppbygning presenteres til slutt.

1.1 Valg av tema

Enron i 2001, WorldCom i 2002, Finance Credit i 2002, Troms Kraft og Kultur i 2011, Wirecard i 2021. Dette er bare et utvalg regnskapsskandaler fra USA, Europa og Norge som har versert i media. Fellesnevneren for disse og flere andre saker er ikke utilsiktede feil, men tvert imot uredelig regnskapsrapportering, gjort med overlegg, for å skjule tap.

Konsekvensene av denne økonomiske kriminaliteten har vært tap i milliard-klassen i form av tap på aksjer, tapte sparepenger, tapte pensjoner, tapte arbeidsplasser og konkurser. (Bondarenko, 2016).

Enron er en av de mest kjente skandalene fra USA. Skandalen førte til at et av verdens største revisjonsselskap, Arthur Andersen, ble oppløst. Enron-saken førte også til Sarbanes-Oxley Act ble innført i 2002. (Bondarenko, 2016). Sarbanes Oxley Act kom som en respons på regnskapsskandalene, og innførte strenge regler for regnskapsførere og revisorer, og innførte straffereaksjoner for brudd på sikkerhetslovene (Kenton, 2020).

Wirecard er en annen stor sak, der den tidligere toppsjefen i mars i år ble tiltalt for bedrageri, regnskapsmanipulasjon og tillitsbrudd (Rydje, 2022).

Det finnes dessverre også flere norske saker, og der jeg skal se nærmere på:

- Finance Credit, fra 2002
- Sponsor Service, fra 2003
- Troms Kraft & Kultur, fra 2011
- Fast Search & Transfer, fra 2007
- Johs Lunde Marine Group, fra 2010, i tillegg til
- BOS-dommene, fra 2014.

Disse kommer jeg nærmere inn på i kapittel 4.

Spørsmålet som ofte dukker opp i media når slike saker avdekkes er “hvor var revisor?”

Europakommisjonen vedtok i 2006 revisjonsdirektivet etter en rekke regnskapsskandaler både i Norge og Europa. Direktivet krevde opprettelse av uavhengige revisortilsyn i alle

EØS-land, noe som medførte et utvidet omfang av tilsynsarbeid i det norske revisortilsynet (Gilberg og Bardal, 2019, s. 165).

Revisor er allmennhetens tillitsperson (revisorloven § 9-1), og samfunnet skal kunne stole på at revisor gjør jobben sin. Revisor skal utføre revisjonen med fokus på profesjonell skepsis (revisorloven § 9-4, 4. ledd), og være uavhengig av den reviderte gjennom hele perioden (revisorloven § 8-1). Det er innført uavhengige tilsynsorgan som skal kontrollere revisjonsbedriftene. Dette kan tyde på at allmennheten mener at revisor ikke oppfyller de forventningene som stilles til dem.

Det hevdes av Bazerman, Morgan og Lowenstein i en artikkel fra 1997 at feil i revisjonen er et naturlig produkt av revisor-klient forholdet. De mener at revisor vil påvirkes av kognitive feil, eller bias, og ubevisst og utilsiktet utvikle en partiskhet med sin klient.

Denne partiskheten vil være en direkte trussel mot revisors uavhengighet og profesjonelle skepsis, og jeg lurar på om det kan være en forklaring på hvorfor revisor ikke har avdekket mislighetene på et tidligere stadium i de sakene som jeg har nevnt. Jeg har gjennom mine litteratursøk kommet over flere forskningsartikler som ser på revisors uavhengighet og profesjonelle skepsis, det hevdes blant annet i én artikkel at inspektører rundt om i verden identifiserer mangel på profesjonell skepsis som årsak til mangler i revisjonen (Nolder og Kadous, 2018), og at det finnes risikoelementer som kan true revisor uavhengighet. Det hevdes videre at årsaken til at revisor ikke avdekker økonomisk kriminalitet er for at revisjonen er utformet for å sikre at regnskapet ikke inneholder vesentlige feil som følge av misligheter, ikke annen form for økonomisk kriminalitet (Tvedt og Thaysen, 2015). I den nye revisorloven som kom i år finner vi i §9-1, første ledd, at det nå står at revisor skal bidra til å forebygge og avdekke økonomisk kriminalitet (revisorloven §9-1).

I forkant av den nye loven var det en høringsinstans. Utvalget kom med forslag om en egen lovbestemmelse der det står at revisor blant annet skal bidra til å forebygge og avdekke økonomisk kriminalitet. Forslaget møtte mye motstand, blant annet fra tre av de fem store revisjonsselskapene (Finansdepartementet, 2019, punkt 13.1.1 - 13.1.5). Som nevnt i avsnittet over, så står dette nå i loven, så forslaget fra utvalget gikk utvilsomt gjennom. Spørsmålet er hvorfor det ble en diskusjon rundt dette i det hele tatt.

Røde flagg benyttes av mange revisorer i deres risikovurdering. Med røde flagg menes å finne sammenhenger og utviklingstrekk som avviker fra normalen (Heskestad, 2014). Det blir stilt spørsmål ved om det var røde flagg til stede i sakene Enron og WorldCom, om de ble

oversett av revisor, eller rett og slett ansett som mindre viktig (Moyes et al., 2006). Burde med andre ord revisorene i disse sakene avdekket mislighetene på et tidligere tidspunkt? Og hvis de burde det, hvorfor ble det ikke gjort; hva kan være årsaken til at revisor ikke avdekker misligheter?

Jeg skriver derfor min oppgave om økonomisk kriminalitet, spesifikt regnskapsmanipulasjon. Og vil se på hva som kan være årsaken til at revisor ikke avdekker misligheter.

1.2 Problemstilling og forskningsspørsmål

På bakgrunn av mitt valgte tema har jeg formulert følgende problemstilling:

Er bias en trussel mot revisors profesjonelle skepsis, uavhengighet og evne til å oppdage misligheter?

Forskningsspørsmål er:

- Er det for lite fokus på røde flagg under revisjon?
- Hva kan være årsaken til at revisor ikke avdekker misligheter?
- Er det revisors plikt å avdekke misligheter?
- Hvorfor ville ikke BDO, EY og PwC ha inn i formålsbestemmelsen at revisor skal forebygge og avdekke økonomisk kriminalitet?

For å besvare problemstillingen vil jeg først belyse relevante begreper og se på tidligere forskning på området, før jeg intervjuer erfarne revisorer, for å få deres syn på, og opplevelser rundt, min problemstilling. Jeg ønsker å se om det er sammenfall mellom de teoriene jeg har funnet, og de funn jeg gjør gjennom intervjuer.

Jeg vil også se på noen norske regnskapsskandaler, da spesielt revisors rolle i disse, og om jeg kan utlede noe om revisors atferd i disse sakene, og om det finnes noen likhetstrekk, og til slutt om teorien kan forklare atferden.

Det første forskningsspørsmålet fattet jeg interesse for da jeg i en annen masteroppgave fant en påstand om at det er for lite fokus blant revisorer på røde flagg. Jeg ønsker å se om jeg gjennom mine undersøkelser kan bekrefte eller avkrefte denne påstanden.

Det andre forskningsspørsmålet jeg ønsker å utforske er hva som kan være grunnen til at regnskapsskandaler fortsatt finner sted. Hva kan være årsaken til at revisor ikke oppdager

misligheter. Dette har ledet meg inn på bias, og jeg ønsker å se om det kan være en mulig forklaring på revisors manglende avdekking av misligheter.

Det tredje forskningsspørsmålet er kort og godt: Er det revisors plikt å avdekke misligheter?

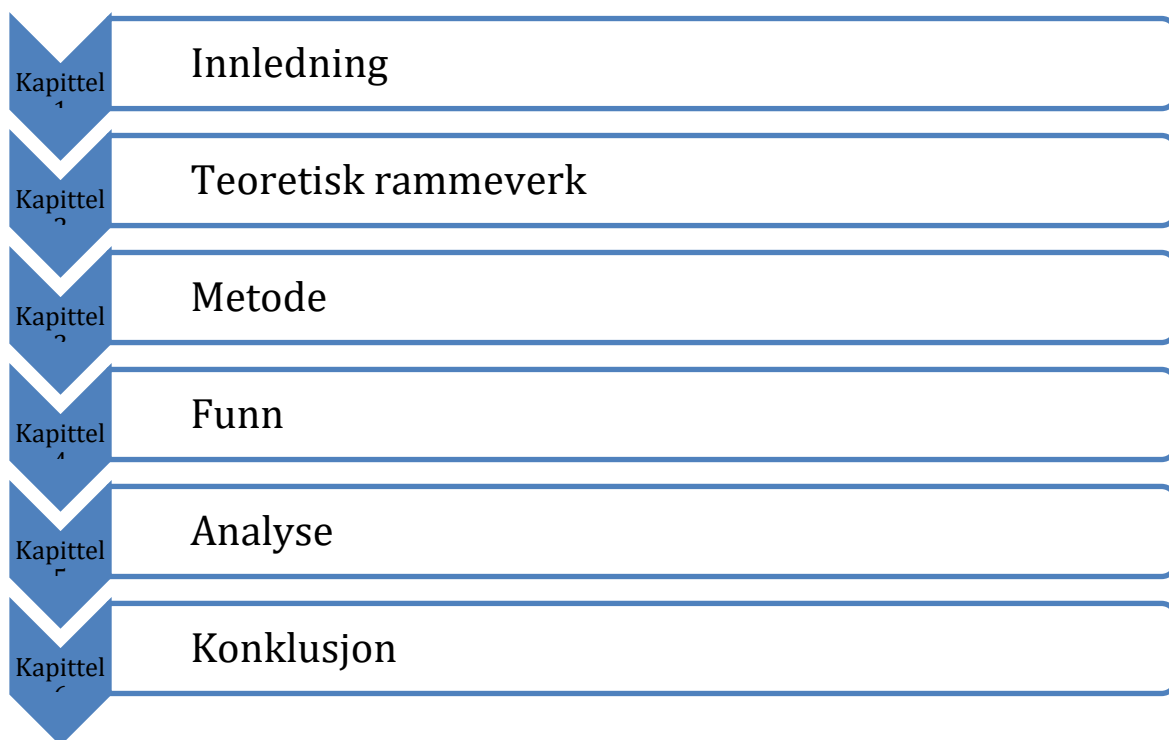
Det fjerde forskningsspørsmålet går på en årelang diskusjon på hva som er revisors plikter og ansvar. Jeg vil finne ut om mine respondenter anser det som revisors plikt å forebygge og avdekke økonomiske misligheter.

Det siste forskningsspørsmålet kommer fra høringsinstansen i forkant av den nye revisorloven. Jeg er interessert i å få betraktninger på uenigheten rundt at det skulle komme inn i loven at revisor skal bidra til å forebygge og avdekke økonomisk kriminalitet. Hvorfor synes noen det var en god ide, mens andre ikke ønsket det?

1.3 Avgrensning

Jeg vil avgrense oppgaven til å omhandle revisorer i Norge, og ta et blikk på norske regnskapsskandaler. Store, kjente hendelser fra utlandet har blitt nevnt, men vil ikke bli gått dypere inn på. Oppgaven vil fokusere på trusler mot revisors profesjonelle skepsis, uavhengighet og evne til å avdekke misligheter.

1.4 Oppgavens oppbygning

Figur 1: Oppgavens oppbygning. (Kilde: Egenkomponert).

Oppgaven har seks hovedkapittel, i første kapittel innledes oppgaven med problemstilling og forskningsspørsmål, avgrensning og en oversikt over oppgavens oppbygning.

Det teoretiske rammeverket i kapittel 2 tar for seg teorien jeg bruker, økonomisk kriminalitet og revisjonsteori.

I kapittel 3 presenteres metode, med valg av metode og forskningsdesign. Case-studien med utvalg presenteres. Etter det forteller jeg om datainnsamlingsprosessen, før informanter og intervju presenteres. Kapittelet avsluttes med en kvalitetsevaluering av oppgaven gjennom å se på pålitelighet, troverdighet, overførbarhet og bekreftbarhet.

Kapittel 4 inneholder de funn jeg har gjort gjennom case-studie og intervjuer med informanter.

Kapittel 5 er analysekapittelet, hvor de funn som blir presentert i kapittel 4 analyseres opp mot teorien som presenteres i kapittel 2.

Kapittel 6 er konklusjonen, hvor jeg besvarer problemstillingen, i tillegg til å se på hvilke svakheter som finnes ved oppgaven og mulig videre forskning.

2.0 Teoretisk rammeverk - Økonomisk kriminalitet:

I dette kapitlet tar jeg for meg det teoretiske rammeverket rundt oppgaven. Jeg vil starte med atferdsteori, og deretter gå inn på et kapittel om økonomisk kriminalitet, før jeg skriver om revisjonsteori.

Gjennom atferdsteori ønsker jeg å se om jeg kan finne en forklaring på revisors manglende avdekking av misligheter.

Under økonomisk kriminalitet skal jeg gå inn på typer misligheter, metoder og muligheter for å begrense disse.

I revisjonsteorien vil jeg først se litt på revisjonens historie, for å bedre forstå utviklingen profesjonen har vært gjennom fram til nå, og en del teori for å gi en grunnleggende forståelse av hva en revisor er, hva som er revisors rolle, og hvordan og hvorfor revisor utfører revisjonen.

Til slutt i kapitlet vil jeg belyse flere begreper som vil hjelpe meg å besvare min problemstilling med tilhørende underspørsmål. Relevante tema og begrep jeg skal innom er vesentlighet, profesjonell skepsis, uavhengighet, røde flagg, og bias. Dette er begrep jeg har kommet over under mine litteratursøk, som det tidligere har vært forsket på.

2.1 Atferdsteori

Atferdsteori eller behaviorisme er en retning innenfor psykologi som studerer atferd hos dyr og mennesker. Pavlovs teori om klassisk betingning har vært en viktig impuls, men opphavsmannen var John B. Watson (1878-1958). Han mente at observerbar atferd, altså hva individet sier eller gjør, kan forklares som relasjoner mellom stimuli og respons. (snl, 2018).

Innenfor økonomisk kriminalitet er det tidligere forsket på atferdsteori. Edwin Sutherland introduserte begrepet "hvitsnippkriminalitet" i 1939, og definerte hvitsnippforbrytelser som begått av personer med respektabilitet og høy sosial status innenfor rammen av deres yrke, og forklarte det med avvikende tilhørighet. Det går ut på at kriminell atferd læres i kontakt med personer som definerer slik atferd som hensiktsmessig, og i isolasjon fra personer som definerer slik atferd som kritikkverdigg. Piquero og Benson (2004) og Benson og Simpson (2015) forklarte hvitsnippkriminalitet med mulighetsteori, som går ut på at kriminelle

handlinger blir begått der det er mulighet for det. Petter Gottschalk putter alle tre under paraplyen “bekvemmelighetsteori”. Den tar utgangspunkt i at det å begå økonomisk kriminalitet er bekvemt i hensikten med å nå et mål (Gottschalk, 2017).

Det er likevel ikke den kriminelles atferd jeg søker å finne forklaring på i denne oppgaven, men om det er atferdstrekk hos revisorer som kan vise seg å være en trussel mot deres profesjonelle skepsis, deres uavhengighet og deres evne til å avdekke misligheter.

Nolder og Kadous hevder i en artikkel fra 2018 at profesjonell skepsis kan ses på som et tankesett og en holdning, men mer om akkurat det senere. Graham hevder i sin artikkel fra 2019 om behaviorisme, som er et annet navn på atferdsteori (snl.no), at det er en holdning - en måte å tenke på empiriske begrensninger på psykologisk tilstandsattribusjon. (Graham, 2019). Attribusjon brukes i psykologien som beskrivelse av hvordan personer årsaksforklarer handlinger. Videre blir det hevdet av De Houwer (2019) at bias ofte blir ansett for å være en skjult kraft i mennesker som får dem til å utføre upassende handlinger. Han legger fram et alternativt perspektiv, nemlig at bias er et atferdsfenomen.

Jeg vil gjennom atferdsteori altså kunne se på om bias kan utgjøre en trussel mot revisors profesjonelle skepsis, uavhengighet, og om det kan være årsaken til manglende avdekking av misligheter.

2.2 Økonomisk kriminalitet

Jeg ønsker med dette kapittelet å belyse litt teori som knytter seg opp mot det overordnede temaet, nemlig revisors evne til å avdekke misligheter. Jeg vil se nærmere på hvilke typer misligheter som er spesielt relevante for revisor, litt om metodene som brukes, og hvordan muligheter oppstår og kan forhindres.

Økokrim definerer økonomisk kriminalitet som profittmotiverte, lovstridige handlinger som ofte begås innenfor eller med utspring i en økonomisk virksomhet som i seg selv er - eller gir seg ut for å være - lovlig. Kriminaliteten kjennetegnes ved at den i mindre grad retter seg mot enkeltindivider i samfunnet. I stedet rammes økonomiske eller ideelle samfunnsinteresser eller store organisasjoner som finansinstitusjoner eller industriselskaper (Økokrim, 2017).

Eksempler på forskjellige former for økonomisk kriminalitet er bedrageri, skattesvik, korrupsjon, underslag, regnskapsmanipulasjon og hvitvasking

2.3 Misligheter

I henhold til ISA 240 punkt 2 kan feilinformasjon i regnskapet oppstå ved enten feil eller misligheter. Skillet mellom disse to ligger i hvorvidt handlingen som resulterer i feilinformasjonen er tilsiktet eller utilsiktet, med andre ord om handlingen er utført med overlegg eller ikke.

ISA 240, punkt 11 a definerer misligheter som “en bevisst handling begått av en eller flere personer innen ledelsen, av personer som har overordnet ansvar for styring og kontroll, av ansatte eller andre, som innebærer uredelighet for å oppnå en urettmessig eller ulovlig fordel”

Standarden avgrensner misligheter som er relevante for revisor, til å være misligheter som kan medføre vesentlig feilinformasjon i regnskapet. Dette gjelder underslag av eiendeler og regnskapsmanipulasjon. Regnskapsmanipulasjon er muligens den formen for økonomisk kriminalitet som representerer den største trusselen for revisor. Regnskapsmanipulasjon innebærer nesten per definisjon at regnskapet er vesentlig feil; hva vil ellers motivet bak å manipulere regnskapet annet enn å forlede brukerne av årsregnskapet til å ta andre avgjørelser enn de ellers ville gjort? (Tvedt & Thaysen, 2015).

Misligheter kan innebære forfalskning, uriktige fremstillinger, bevisste utelatelser, eller overstyring av intern kontroll. Det er gjengs oppfatning at revisjonsbransjen har mislyktes med å avdekke misligheter hos alt for mange revisjonsklienter (Bruu, 2019). Generelle oppfatninger om revisors ansvar for å oppdage misligheter er at revisor har sviktet i tilfellene der det har pågått misligheter uten at revisor har oppdaget det (Bruu, 2019).

Forskning viser at i de fleste tilfellene av regnskapssvindel er det ledende personer i selskapet som er involvert i ugjerningen. En undersøkelse utført i USA i perioden 1998-2007 av kjente regnskapsskandaler viser at nesten 90% av sakene var toppledere involvert i misligheten (Beasley et al., 2009).

ISA 240, punkt 5 sier at en revisor som gjennomfører en revisjon skal skaffe seg betryggende sikkerhet for at regnskapet ikke inneholder vesentlig feilinformasjon, verken som følge av misligheter eller feil, men på grunn av revisjonens iboende begrensninger er det en uunngåelig risiko for at det kan forekomme at noe vesentlig feilinformasjon ikke oppdages.

2.4 Underslag av eiendeler

Ved underslag finnes ofte motivasjonen i gjerningspersonens økonomi eller privatliv. Underslag kan gjennomføres på flere nivåer i virksomheten, fra lagermedarbeidere og butikkpersonale, til ledelse og eksterne regnskapsførere. Anstrengt personlig økonomi er en gjenganger i mislighetssaker. Årsaken til dette varierer, det kan være alt fra samlivsbrudd til spillavhengighet og generelt overforbruk. Det er ingen av risikovurderingshandlingene som kreves av revisjonsstandardene som vil avdekke en ansatts privatøkonomi, men dette kan fremkomme gjennom samtaler med den ansatte. Visse signaler kan indikere økt risiko for underslag, for eksempel:

- konflikt med ledelsen
- ønsker ikke å delegere eller dele på oppgaver, og
- tar ikke ut ferie (Bruu, 2019).

I “Gartnerhallen-dommen” (18–151 502TVI-OTIR/07) ble det underslått 50 millioner kroner over en periode på 10 år. Gartnerhallen mente at revisor burde ha fanget opp dette, og krevde erstatning (Rannekleiv, 2020).

2.5 Regnskapsmanipulasjon

Regnskapsmanipulasjon er ofte motivert av krav eller ønske om økonomisk resultat. Forventningspress fra eiere eller markedet kan være en utløsende faktor. Revisor må opparbeide seg kunnskap om virksomheten for å kunne besvare følgende spørsmål:

“Foreligger det situasjoner eller forhold som kan skape press eller ønske om regnskapsmanipulasjon?” (Bruu, 2019).

Fordeler ved regnskapsmanipulering oppstår ved at det kan påvirke utfallet av kontrakter som helt eller delvis er bestemt av ulike regnskapsstørrelser, for eksempel bonusavtaler basert på resultat, eller lånekontrakter med regnskapsmessige egenkapitalklausuler. Manipulering kan også påvirke prising av selskapet i forbindelse med emisjoner og aksjesalg. Heskestad hevder at for at regnskapsmanipulering skal være rasjonell for ledelsen, må det foreligge en interessekonflikt mellom ledelsen og en eller flere av selskapets interessenter, typisk eiere og/eller lånegivere. Ledelsen vil alltid sitte med mer informasjon enn interessentene. Derfor vil det være en risiko for at ledelsen utnytter denne informasjonsasymmetrien på en opportunistisk måte, slik at regnskapsrapporteringen blir misvisende. (Heskestad, 2014).

En av de mest kjente sakene i Norge er Finance Credit, den vil jeg komme nærmere inn på senere i oppgaven. I denne saken ble regnskapet manipulert med 1,5 milliarder, metoden som ble brukt i denne saken var blant annet fiktive inntekter og manglende tapsføring (Heskestad, 2015). I neste avsnitt vil jeg vise til noen andre metoder som brukes ved manipulering av regnskapet.

2.6 Metoder brukt i regnskapsmanipulasjon

Det er flere metoder for å manipulere regnskapet. Eksempler på dette er:

- Inntekter resultatføres for tidlig.
- Transaksjoner med nærstående for å kamuflere tap.
- Balanseføring fremfor kostnadsføring.
- Overvurdere eiendeler
- Utsette nedskrivninger
- Balanseføring av eiendeler som ikke eksisterer
- Manglende avsetning for forpliktelser (Kinserdal, 2017).

2.7 Mislighetstrianglet

Donald Cressey var en amerikansk kriminolog som på 50-tallet utviklet teorien om mislighetstrianglet. Dette tar utgangspunkt i tre adferdstrekk som må være til stede for at en mislighet skal kunne begås. Hver faktor, sammen eller alene, kan være årsaken til at personer begår misligheter (Stenvold & Degerstrøm, 2020, s. 214).

Figur 2: Mislighetstrianglet

Motivasjon eller press for å begå misligheter: en underliggende motivasjon eller press. Dette kan være dårlig privatøkonomi, eller et ønske om å framstå som mer suksessfull enn det man er ved å levere gode resultater (Stenvold & Degerstrøm, 2020, s. 215).

Mulighet til å gjennomføre misligheter: den faktiske muligheten til å gjennomføre misligheter, enten ved underslag av eiendeler, eller å manipulere regnskapet. Dette gjelder spesielt personer i ledende stillinger som har muligheten til å overstyre internkontrollen (Stenvold & Degerstrøm, 2020, s. 215). En forutsetning er at det foreligger tilstrekkelige muligheter til å utføre de ulovlige handlingene. I dette ligger også at oppdagelsesrisikoen må oppfattes som lav. (Bruu, 2019).

Holdning/rettferdiggjøring: det å rasjonalisere eller rettferdiggjøre den uredelige handlingen ovenfor seg selv (Stenvold & Degerstrøm, 2020, s. 216). Handlingens alvorlighet bagatelliseres, for eksempel ved å unnskyldes med at virksomheten har god økonomi, eller at den som utfører handlingen mener seg urettferdig behandlet, for eksempel mener seg forbigått ved forfremmelser, eller føler seg underbetalt. Underslag kan rettferdiggjøres som lån som var ment å bli tilbakebetalt (Bruu, 2019).

Teorien om mislighetstrianglet er kjent for de aller fleste revisorer, og skal forklare omstendighetene rundt hvorfor økonomisk kriminalitet blir begått. Det handler om at den eller de som begår den kriminelle handlingen har et motiv, for eksempel at en leder har en betydelig bonusordning knyttet opp mot driftsresultatet, eller at en regnskapsmedarbeider ikke lenger har penger til å betale løpende utgifter. Det sentrale er at muligheten til å gjennomføre handlingen må være til stede. Det er nesten utelukkende tilfellet at større eller mindre svakheter i internkontrollen har blitt utnyttet. Det er svært sjelden at internkontrollen

har vært gjennomgående robust i saker som omhandler økonomisk kriminalitet (Tvedt & Thaysen, 2015).

2.8 Hvem rapporterer til Økokrim?

Virksomhetsområde	2017	2018	2019	2020	2021
Advokater m.fl.	10	13	24	33	16
Andre jf. Hv-loven §4	191	119	198	355	543
Banker	5 599	6 888	7 604	8 541	11 045
E-pengeforetak	1	7	25	23	14
Forhandlere av gjenstander	34	-	-	-	-
Forsikringsselskap	77	108	259	306	320
Meglere	424	574	979	1 154	1 848
Regnskapsførere	66	61	57	92	104
Revisorer	51	42	46	57	41
Verdipapirforetak mv.	5	4	9	11	16
Virksomhet for betalingsformidling	2 442	2 932	2 338	2 131	2 566
SUM MT-rapporter	8 900	10 748	11 539	12 703	16 513

* Merk: Forhandlere av gjenstander er tatt ut av oversikten da de per 1. juli 2017 ikke lenger er rapporteringspliktige (etter hvitvaskingsloven).

Figur 3: Statistikk MT-rapporter (Kilde: Økokrim).

En MT-rapport er en rapport til Økokrim om en mistenkelig transaksjon. De publiserer statistikk over dette på sine nettsider.

Som man kan se ut fra oversikten er det prosentmessig få rapporter som blir innsendt av revisorer. Det kan man stille spørsmål ved. Er det for at de ikke evner å avdekke, eller er det

ikke noe å avdekke? Alle regnskapsskandalene der det blir spurt “hvor var revisor” kan tyde på det første. Spørsmålet er da hvorfor?

2.9 Forebygge økonomisk kriminalitet

I henhold til revisorloven § 9-1 er formålet med lovfestet revisjon blant annet å bidra til å forebygge økonomisk kriminalitet.

I følge Tvedt et al. 2015, må muligheten være til stede for at misligheter skal kunne finne sted.

Så hvordan kan man minimere muligheten? Intern kontroll er et av tiltakene.

2.10 Intern kontroll

Intern kontroll defineres som: “En prosess iscenesatt og gjennomført av foretakets styre, ledelse og ansatte for å gi rimelig sikkerhet vedrørende måloppnåelse innen målrettet og kostnadseffektiv drift, pålitelig ekstern regnskapsrapportering samt overholdelse av gjeldende lover og regler (Finanstilsynet, 2009, gjengitt av Stenvold og Degerstrøm, 2020, s. 150).

Det er styret i et selskap som har det overordnede ansvaret for å påse at selskapet har god internkontroll og hensiktsmessige systemer for risikostyring med hensyn til omfanget, arten og kompleksiteten av selskapets virksomhet. Dette fordrer normalt at selskapet har innført en formell struktur, og at de sørger for etablering av kontroller og overvåkning som revisor skal teste. (Stenvold og Degerstrøm, 2020, s. 150).

Internkontroll er ledelsens verktøy for god virksomhetsstyring. Det hjelper ledelsen til å sikre at ting blir gjort på riktig måte for å nå fastsatte mål, og overholde rapporteringskrav og øvrig regelverk. Et ledd i internkontrollen er å vurdere risikoen for at forhold eller hendelser kan inntreffe og påvirke virksomhetens evne til å nå de fastsatte målene eller kravene. Formålet med internkontroll er å identifisere risikoer som kan oppstå. (Bamle og Bruu, 2019, s. 35).

Ifølge Tvedt og Thaysen (2015) er det svært sjelden at internkontrollen har vært gjennomgående robust i saker som omhandler økonomisk kriminalitet.

Intern kontroll er med andre ord et viktig aspekt for å forhindre eller begrense forekomsten av misligheter.

2.11 Revisjonsteori

I dette kapittelet ønsker jeg å se nærmere på revisjonsteori, og begynner med revisjonens historie, for å få et innblikk i utviklingen som har skjedd.

2.12 Revisjonens historie

Prinsippene for bokføring og regnskapskontroll oppsto i Mesopotamia i det 4. årtusen før Kristus. Det er funnet tusenvis av kvitteringer, utbetalinger, bokholderisystem, regnskaper og revisjonskonfigurasjoner på brente leirtavler fra den mesopotamiske kulturen. I en tekst fra denne tiden står det: “Hvis en tjener har muligheten til å stjele, så benytter de seg av muligheten” (Deloitte, 2014).

Sumerne, som levde rundt 4500-1900 før Kristus, førte regnskap som ble kontrollert av en revisor. Det er funnet mange leirtavler, og et segl tilhørende den øverste kontrolløren, eller “sjefsrevisoren”. (Deloitte, 2014).

Grekerne var de første i historien til å innføre kolonner. Tallkolonnene gjorde det enklere for regnskapsførere å summere tall, og enklere for revisorer å drive kontroll.

Det engelske begrepet for revisjon, audit, er avledet fra det latinske begrepet Audire, som betyr “å høre” (B. Gilberg, personlig kommunikasjon, 13. januar 2022). Det var en form for muntlig høring, der embetsmannen som ble revidert måtte fremlegge sitt regnskap muntlig - og demonstrert på et sinnrikt system på en sjakkmønstret duk, mens revisorene og hoffet fulgte med. (Deloitte, 2014).

På 1200-tallet dukker “audit” opp igjen, i forbindelse med Eleanor de Montfort, grevinnen av Leicesters husholdningsregnskap. Hennes regnskap er godt bevart, og anses for å være det eldste eksisterende reviderte regnskapet av en britisk undersått eller borger. Revisor har godkjent dokumentene, og man finner haker i marginen der sluttsummene er godkjent. (Deloitte, 2014).

Ved universitetet i Bologna ble det på 1300-tallet undervist i revisjon, under faget aritmetikk. (Deloitte, 2014).

På 1400-tallet er det slutt på muntlig opplesning av regnskaper. All form for revisjon blir foretatt ved granskning av skrevne regnskap. (Deloitte, 2014).

Fra 1550 - 1814 er det Rentekammeret i København som er ansvarlig for kontroll av statens inntekter og revisjon. Institusjoner og embeter måtte sende sine regnskaper til revisjon i København. Til forskjell fra i dag måtte rentemesterene være adelig, men i likhet med i dag hadde de taushetsplikt. Rentemesterene hadde renteskriver under seg, det tilsvarer dagens statsautoriserte revisor. I Norge blir det etablert en statskasse og en fast utbygget regnskapskontroll i det 16. århundre. Dette under ledelse av Rentekammeret (Deloitte, 2014).

I 1890-årene fremmer handelsstanden forslag om at akkord- og konkursbo burde underlegges revisjon “[...] af dertil kvalificerede - med offentlig autorisasjon udstyrede revisorer”.

Autorisasjonen skulle være en garanti for at de norske revisorene tilfredsstilte nærmere bestemte krav til utdanning og erfaring. Grunnloven av 1814 inneholder bestemmelser om revisjon av statens regnskaper og opprettelsen av Riksrevisjonen. Revisjon som profesjon utvikler seg antagelig av tre grunner. De britiske øyer gjennomgår en rekke finans- og industrikriser, der en rekke selskaper går konkurs. Disse konkursene gir en etterspørsel etter revisjonstjenester. En annen faktor er framveksten av store aksjeselskap, som har behov for ekstern revisjon. Den tredje faktoren er økende bruk av kreditt. (Deloitte, 2014). I Norge kom den første bestemmelsen om revisjon for private regnskap i 1899. I forbindelse med konkursbo ble det oppnevnt en eller flere revisorer for å revidere boets regnskap. Denne adgangen kom til ved at daværende konkurslov ble endret. Revisors uavhengighet ble først beskrevet i norsk lov gjennom konkursloven i 1899, hvor det ble beskrevet at en revisor ikke kunne være nært beslektet med skyldneren i konkursboet, herav for eksempel søsken eller besvogret, jf. NOU 1997:9 (Stenvold & Degerstrøm, 2020, s. 22).

I 1910 kom den første norske autorisasjonsordningen for revisorer. Den administreres av børsen, og godkjente revisorer kan titulere seg “børsautorisert revisor”. For å bli godkjent kreves fem års praksis, og bestått eksamen. Det blir også stilt krav om uavhengighet og taushetsløfte. (Deloitte). Børsautorisasjonsordningen gjaldt for selskaper notert på børs, forsikringsselskaper, aksjebanker, sparebanker og boligsparelag. Gjennom børsautoriseringen fikk revisoryrket en anerkjennelse som profesjon (Bredal, 2005 - gjengitt av Stenvold & Degerstrøm, 2020, s. 2).

Lov om statsautoriserte revisorer trer i kraft i 1929. Det blir da stilt krav til faglige kvalifikasjoner og praksis, samt bestått eksamen. En overgangsordning blir innført for børsautoriserte revisorer. (Deloitte, 2014). 267 revisorer fikk autorisasjon. Det ble også innført revisjon rettet mot hele bedriften, i motsetning til tidligere revisjon, som var en bilagskontroll. (Stenvold & Degerstrøm, 2020, s. 23).

Begrepet “God revisjonsskikk” blir brukt i Handelsdepartementets regler for første gang i 1958, men det er revisorloven og de tilhørende revisor-regler som fører til at God revisjonsskikk blir en rettslig standard. Dette sikrer muligheten for en dynamisk utvikling av revisjonsfaget innenfor et rammeverk, i stedet for detaljerte regler. (Deloitte, 2014).

I 1964 kom en ny revisjonslov, Lov om revisjon og revisorer. Denne inneholdt tre kapitler og til sammen 18 paragrafer (Lovdata.no). Loven var stort sett basert på forslag og de samme retningslinjene som i 1929. Den nye loven stilte krav om at alle selskaper skal revideres av enten registrerte eller statsautoriserte revisorer, med noen få unntak. Det kom også flere kriterier med hensyn til uavhengighet (Stenvold & Degerstrøm, 2020, s. 23). På 60-tallet ser man at en internasjonalisering av norsk næringsliv resulterer i at norske revisjonsselskaper søker kontakt med de store utenlandske selskapene. På den tiden eksisterte “The Big Eight”, som var Arthur Andersen, Arthur Young MC Clelland Moores, Coopers & Lybrand, Deloitte Haskins & Sells, Ernst & Whinney, Peat Marwick Mitchell, Price Waterhouse og Touche Ross. Norges Registrerte Revisorers Forening (NRRF) blir stiftet i 1964. (Deloitte, 2014).

Den nye aksjeloven av 1976 inneholder et eget kapittel om revisjon og granskning, som får betydning for revisors rolle i næringslivet. Loven inneholdt et årsoppgjørskapittel, med regnskapsregler og innføring av standarden “God regnskapsskikk”. Fra 1973 tilbyr Norges Handelshøyskole (NHH) Høyere Revisorstudium for statsautoriserte revisorer, mens utdanning for registrerte revisorer legges til distriktshøyskolene. (Deloitte, 2014).

Fra 1970- og 1980-tallet ser man en bevegelse mot rådgivningstjenester basert på behovet for å kunne revidere store og kompliserte virksomheter, gjerne av internasjonal karakter. Størrelsen på revisjonsselskapene og velfungerende internasjonale nettverk gir rom for utvikling av ekspertise og rekruttering av spesialister. (Deloitte, 2014).

I 1999 kom en ny revisorlov der det gjøres store endringer, spesielt i henhold til formål og revisjonsberetning. Regler rundt inhabilitet og revisors uavhengighet ble også skjerpet. Det kom selskapsspesifikke regler som forbud mot å tilby rådgivning i tilknytning til revisjonen. (Stenvold & Degerstrøm, 2020, s. 23).

Den nyeste revisorloven trådte i kraft 1. januar 2021, men ble endelig vedtatt og sanksjonert av kongelig statsråd fredag 20. november 2020. Den nye loven er mer omfattende, men samtidig tydeligere og enklere å forholde seg til for brukerne. Lovreglene er i hovedsak i tråd med EU-reglene. De fleste norske særkrav har forsvunnet. Krav til utdanning har økt fra bachelor- til mastergrad, krav om uavhengighet har fått et eget kapittel, i tillegg til flere andre

endringer. Det er presisert i lovteksten at en sentral del av revisjonen er å kunne forebygge og/eller avdekke økonomisk kriminalitet (Revisorforeningen, 2020).

Vi ser at revisjon som profesjon har vært gjennom en veldig utvikling, et godt eksempel på dette er revisors håndbok, som samler det viktigste av lover, regler og forskrifter, på 70-tallet hadde den 170 sider, mens dagens utgaver har opp mot 2000 sider (T. D. Stenvold, personlig kommunikasjon, 2. september, 2020).

Figur 4: Revisors håndbok: dagens utgaver vs. fra 70-tallet. Kilde: (T. D. Stenvold, personlig kommunikasjon, 2. september, 2020).

2.12.1 oppsummering

Allerede i første avsnitt nevnes det her, at hvis en tjener har muligheten til å stjele, så benytter de seg av muligheten. Som jeg viste i kapittel 2.3.5 om mislighetstriangelet, er mulighet en av de tre faktorene, som sammen eller alene kan være årsak til misligheter. Revisjon har altså gått fra å bli skrevet på leirtavler, via muntlige høringer, adelsplikt til autorisasjonsordning, til slik vi kjenner den i dag. Nye lover har erstattet gamle, igjen og igjen, til vi nå sitter med siste utgave, som kom i år. Bildet av revisors håndbok fra 70-tallet og dagens utgave sier mer enn tusen ord.

2.13 Hva er en revisor?

En revisor defineres i følge ISA 200, punkt 13 d, som “Den eller de personene som gjennomfører revisjonen, vanligvis oppdragsansvarlig revisor eller medlemmer av revisjonsteamet, eller, der det er relevant, revisjonsfirmaet” (Stenvold & Degerstrøm, 2020, s. 24).

Revisor er i henhold til revisorloven § 9-1, andre ledd allmennhetens tillitsperson ved utførelse av lovfestet revisjon. Rollen som allmennhetens tillitsperson synliggjør en utvikling av revisjonsbransjen som institusjon. Fra tidligere å ha ivaretatt selskapseiernes interesser til nå å inneha rollen som allmennhetens tillitsmann for kapitalmarkedet, eiere, ansatte, offentlige myndigheter og kreditorer (Tvedt et al., 2015, gjengitt av Stenvold & Degerstrøm, 2020, s. 24).

Et sitat fra Dagens Næringsliv 14. juni 2002 sier følgende om en typisk revisor:

“Det klassiske bildet av en revisor er en grå, kjedelig og nærmest pertentlig middelaldrende mann. Det er et bilde som passer godt for bransjen. Det er revisorene som skal forsikre aksjeeierne at ledelsen av selskapet ikke trikser med pengene deres. De skal være mistenksomme, sta og pålitelige. De skal stikke nesen dypt ned i haugevis med tall, stille spørsmål ved det meste og aldri ta noens ord for god fisk”

Definisjonen av at en revisor skal være mistenksom, pålitelig og stille kritiske spørsmål er nærmere sannheten enn at en typisk revisor er “en grå, kjedelig og nærmest pertentlig middelaldrende mann”. I dag ser vi en utvikling i revisjonsbransjen der kjønns skillet nærmest er utvannet, og gjennomsnittsalderen er langt under “en middelaldrende mann” (Stenvold & Degerstrøm, 2020, s. 25).

Revisor skal gjennomgå årsregnskaper, og gjennom sin rolle som allmennhetens tillitsperson og som uavhengig part kunne gi trygghet til interessentene av regnskapene at de er utført etter de til enhver tid gjeldende lover og regler, og foreligger uten vesentlig feilinformasjon. Revisor vil gjennom sin kontrollhandlinger kunne bekrefte at innholdet i regnskapet er eksisterende, nøyaktig og fullstendig.

2.14 Hva er revisors rolle og ansvar?

Revisors plikter fremkommer av revisorloven. I henhold til § 9-1, første ledd er formålet med lovfestet revisjon å skape tillit til at årsregnskapet oppfyller gjeldende lovkrav og ikke inneholder vesentlig feilinformasjon, deriblant bidra til å forebygge og avdekke økonomisk kriminalitet.

I loven pekes det på vesentlig, og på feilinformasjon, men hva er det?

I standarden ISA 240, punkt 2 heter det at “Feilinformasjon i fra et regnskap kan oppstå som følge av misligheter eller feil. Det som skiller misligheter fra feil, er hvorvidt handlingen er tilsiktet eller utilsiktet.”

I standarden ISA 320, punkt to finner vi at “Feilinformasjon er å anse som vesentlige dersom de, enkeltvis eller samlet, kan forvente å påvirke de økonomiske beslutninger som treffes av brukerne av regnskapet.”

I revisorloven § 9-4, tredje ledd finner vi at revisor skal utføre lovfestet revisjon i samsvar med god revisjonsskikk.

Kravet om at revisor skal bidra til å forebygge og avdekke misligheter og feil, pålegger i utgangspunktet ikke revisor oppgaver ut over det som følger av revisjonen av årsregnskapet. Det er revisors oppgave å avdekke vesentlig feilinformasjon av betydning for regnskapet, uavhengig om feilinformasjonen skyldes bevisste eller ubevisste feil. En revisjon skal gi høy, men ikke absolutt sikkerhet for at regnskapet ikke inneholder vesentlig feilinformasjon, dette grunnet at revisjonen ikke innebærer en full gjennomgang av regnskapet, men baserer seg på stikkprøver (Bamle og Bruu, 2019).

2.15 Revisorloven

Revisorloven gjelder revisjonsplikt, godkjenning av revisorer og revisors oppgaver (revl. § 1-1).

Revisorloven er stadig gjenstand for fornyelse, og vi fikk en ny revisorlov så sent som i år. Revisorloven har i tillegg tilhørende forskrifter som kalles “Forskrift om revisjon og revisorer.”

Loven tar for seg hvem som er revisjonspliktig, hva som skal til for å få godkjenning som revisor og revisjonsselskap, krav om etterutdanning, krav om uavhengighet og objektivitet, revisors plikter, revisors erstatningsansvar m.m (Lovdata).

Under høringene til den nye revisorloven, Prop. 37 LS (2019-2020) kom det fram at den gjeldende revisorloven ikke hadde en egen bestemmelse om hva som er formålet med lovfestet revisjon. Det ble av utvalget foreslått en egen lovbestemmelse om at formålet med lovfestet revisjon er å skape tillit til at årsregnskapet og konsernregnskapet oppfyller gjeldende lovkrav og ikke inneholder vesentlig feilinformasjon, *og ved dette blant annet bidra til å forebygge og avdekke økonomisk kriminalitet*. (Finansdepartementet, 2019, punkt 13.1.1 og 13.1.3).

Utvalget mener at en slik formålsbestemmelse vil være en god løsning for å gi en overordnet ramme for revisors plikter ved utførelsen av lovfestet revisjon. Utvalget viser til at revisors kontroll av at regnskapene er fri for vesentlig feilinformasjon har en viktig rolle i å forebygge og avdekke økonomisk kriminalitet. (Finansdepartementet, 2019, punkt 13.1.3).

Det som er interessant er at i høringsinstansens merknader sier Deloitte, Norsk Øko-Forum, Revisorforeningen og Skattedirektoratet at de støtter utvalgets lovutkast, mens BDO, EY og PwC ikke støtter det. BDO sier at de har vanskelig for å se hva forslaget skulle tilføre, og at det kan skapes forvirring rundt revisjonens formål, om det å forebygge og avdekke økonomisk kriminalitet har høyere viktighet enn andre sider ved revisjonen. Både EY og PwC mener at begrepet misligheter skiller seg fra begrepet økonomisk kriminalitet slik det var henvist i revisorloven § 5-2, og påpeker at det kan reise tvil om revisors ansvar og oppgaver er utvidet. (Finansdepartementet, 2019, punkt 13.1.4).

Når det gjelder spørsmålet om en presisering i bestemmelsen om at revisor skal “blant annet bidra til å forebygge og avdekke økonomisk kriminalitet”, har det kommet flere innvendinger fra høringsinstansene (Finansdepartementet, 2019, punkt 13.1.5).

2.16 God revisjonsskikk

I henhold til revisorloven § 9-4 skal revisor utføre lovfestet revisjon i samsvar med god revisjonsskikk.

God revisjonsskikk er identifisert som en rettslig standard med et dynamisk innhold som regulerer utførelse av lovpålagt revisjon. Standarden gir rom for fleksibilitet og

skjønnsmessige vurderinger. God revisjonsskikk sammen med standardene utgjør rammen for hvordan revisjonen skal gjennomføres (Revisorforeningen, 2017 - gjengitt av Stenvold og Degerstrøm, 2020, s. 28).

God revisjonsskikk er en rettslig standard. Denne er dynamisk i den forstand at innholdet kan endre seg i takt med samfunnets oppfatning av hva som bør kreves. Dette gir fleksibilitet over tid. (Gulden, 2015, s. 126).

2.17 Revisjonsutførelsen

Prosesen i revisjon består av flere faser som henger nøye sammen og bidrar til å sikre at revisjonen planlegges og utføres i samsvar med revisorloven og god revisjonsskikk. Det er avgjørende at hele prosessen dokumenteres. Revisjonsprosessen gjelder fra revisor påtar seg oppdraget frem til det er konkludert på den utførte revisjonen. Prosessen består av fire faser:

- *Oppdragsvurderingsfasen*: aksept av nye, eller fortsettelse av eksisterende revisjonsoppdrag
- *Planleggingsfasen*: her foretas risikovurdering, revisjonsstrategi og utarbeidelse av revisjonsplanen
- *Gjennomgangsfasen*: utførelse av revisjonshandlinger.
- *Avslutningsfasen*: dokumentering, konkludering og rapportering (Stenvold og Degerstrøm, 2020, s. 82).

Målet for revisjonen er å oppnå en akseptabel revisjonsrisiko. Revisjonsrisikomodellen er en nyttig og sentral modell som benyttes under planleggingsfasen for å vurdere risiko og planlegge handlinger slik at risikoen reduseres til et akseptabelt lavt nivå. (Stenvold og Degerstrøm, 2020, s. 117).

Matematisk er revisjonsrisiko produktet av iboende risiko, kontrollrisiko og oppdagelsesrisiko. (Gulden, 2015).

For å fastslå iboende risiko vurderer revisor ledelsens kompetanse og integritet, om de er utsatt for noen former for press, eller om det finnes spesielle forhold i bransjen som har betydning for risiko (Gulden, 2015).

For å vurdere kontrollrisiko gransker revisor kontrollmiljøet og internkontrollen. (Gulden, 2015).

Oppdagelsesrisiko er risikoen for at revisjonshandlingene utført av revisor ikke avdekker vesentlig feilinformasjon. (Stenvold og Degerstrøm, 2020).

Etter en kort presentasjon av hva en revisor er, hvilke plikter og ansvar en revisor har, hvilke lover og standarder som følges, og hvordan revisjonen utføres, kommer jeg nå til temaet som omhandler mitt første forskningsspørsmål; røde flagg.

2.18 Røde flagg

Gjennom mine litteratursøk kom jeg over en masteroppgave fra 2020 som i sitt sammendrag hevder at revisor har for lite fokus på røde flagg (Iqbal, 2020). Jeg ønsker å se om jeg gjennom mine intervjuer kan bekrefte eller avkrefte denne påstanden.

Med røde flagg menes å identifisere sammenhenger og utviklingstrekk som avviker fra det normale, enten over tid, eller sammenlignet med bransjemessige forhold. En regnskapskvalitetsanalyse kan hjelpe til med å avdekke røde flagg. Kvalitetsanalysen benytter seg av 5 steg:

- Identifisere kritiske regnskapsstørrelser: dette krever bransjekunnskap og markedsforståelse.
- Undersøke graden av fleksibilitet: er det mulighet til å velge ulike regnskapsprinsipper?
- Vurdere selskapets regnskapsstrategi:
- Vurdere selskapets informasjonskvalitet: gir notene tilstrekkelig informasjon?
- Identifisere røde flagg: Dette er ofte mindre vanskelig etter at punktene over er gjennomført (Heskestad, 2014).

Revisor kan ved hjelp av røde flagg øke sin oppmerksomhet i følgende situasjoner:

- Ledelsen er i en presset situasjon.
- Selskapet klarer ikke å overholde lånebetingelser.
- De finansielle nøkkeltallene er negative.
- Selskapet betaler ikke kreditorer ved forfall.
- Selskapet har tapt viktige kunder, leverandører, lisenser eller franchiseavtaler.
- Selskapet er forsinket med utbetaling av utbytte eller er i ferd med å bryte med etablert utbyttepraksis.

- Selskapet har mistet nøkkelpersonell som ikke kan erstattes.
- Vesentlig endring i konkurransesituasjon.
- Endring i anvendelse av regnskapspolicyer og regnskapsprinsipper.
- Tiltagende ønske om å ta inntekter tidligere og utsette kostnadsføring.
- Tiltakende avvik mellom driftsresultat/inntjening i regnskapet og kontantstrømmer fra driften.
- Presset likviditet.
- “Spesielle” transaksjoner med nærstående nær årsslutt, eller manglende eller mangelfull fakturering av tjenester mellom nærstående parter, eller feil prising av tjenestene (Stenvold og Degerstrøm, 2020, s 283 og 284).

En studie utført av Moyes, Lin, Landry jr. og Vicdan har sett på 42 røde flagg for å avgjøre hvor effektive disse er til å avdekke misligheter. De fant at av disse ble 15 rangert som “mer effektive”, 14 ble ansett som “effektive”, og 13 ble ansett som ineffektiv. De spør seg om røde flagg var til stede i sakene vedrørende Enron og WorldCom, men ble oversett, eller om de ble ansett som mindre viktig.

En studie av Pincus fra 1989 gjengitt i den ovennevnte artikkelen hevdes det at bare halvparten av respondentene brukte såkalte “røde flagg spørreskjema” som hjelpemiddel i sin risikovurdering. De andre respondentene brukte ikke dette da de mente at røde flagg ikke var en god indikasjon på misligheter. (Moyes et al., 2006).

Røde flagg er med andre ord noe som skal få revisor til se at noe ikke er som det skal, og at det må sjekkes nærmere.

2.19 Hva kan være årsaken til at revisor ikke avdekker misligheter?

Mitt andre forskningsspørsmål er hva er årsaken til at revisor ikke avdekker misligheter.

Gjennom sakene i media, og det tilbakevendende spørsmålet “*hvor var revisor*”, kan man stille spørsmål om hvorfor mislighetene ikke avdekkes. Jeg vil i dette avsnittet se på hva som kan være årsaken.

Det er en annen kunnskap og ferdigheter som benyttes for å bestemme metoder for å identifisere misligheter enn ellers i revisjonen. I mange tilfeller kreves en eksperts ferdigheter og kunnskaper som ikke er inkludert i en ordinær revisjonsprosess. Kravene om at revisor

skal utføre revisjonen for å oppnå rimelig sikkerhet for at regnskapet ikke inneholder vesentlig feilinformasjon som følge av misligheter eller utilsiktede feil ligger i mange tilfeller ikke innenfor revisors tradisjonelle utdanning og opplæring. Forskning viser at nivået på revisors utdanning begrenser deres evner til å oppdage og identifisere misligheter (Wolowski, 2004 - gjengitt av Stenvold, 2018). En av grunnene til at revisor har lite erfaring med å identifisere misligheter, er at det på de aller fleste revisjonsoppdragene ikke oppdages misligheter. Dermed blir revisors erfaring med misligheter svært begrenset og revisor opparbeider seg liten kompetanse til å håndtere potensielle misligheter. Videre har revisor relativt liten mislighetsspesifikk opplæring og liten erfaring med å vurdere hvordan en bestemt type misligheter kan føre til at finansregnskapet blir vesentlig feilaktig (Boritz et al. 2015; Asare & Wright 2012; PCAOB 2015 - gjengitt av Stenvold, 2018).

Selv om revisor har erfaring med identifisering av røde flagg knyttet til misligheter, fører dette sjelden til at misligheter oppdages (ACFE, 2016). The Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB) publiserte en tilsynsrapport i 2015 der det påpekes at revisor har vanskeligheter med å utforme effektive kontroller som tar hensyn til risikoen for vesentlig feilinformasjon på grunn av misligheter (Austin et al., 2017 - gjengitt av Stenvold, 2018).

Om lag 40% av alle revisjonspartnere vil aldri få førstehånds erfaring og kunnskap om misligheter gjennom sin profesjon som revisor (McKee, 2014 - gjengitt av Stenvold & Degerstrøm, 2020, s. 213).

ISA 240 - Revisors oppgaver med og plikter til å vurdere misligheter ved revisjon av regnskaper avgrenser misligheter som er relevante for revisor til å være misligheter som kan medføre vesentlig feilinformasjon i regnskapet. Dette gjelder underslag av eiendeler og regnskapsmanipulasjon. Revisor innhenter bevis for å underbygge at det er betryggende sikkerhet for at regnskapet ikke inneholder vesentlig feilinformasjon som følge av misligheter. Det planlegges ikke revisjonshandlinger for å underbygge at det ikke har skjedd andre former for økonomisk kriminalitet. Andre typer økonomisk kriminalitet, som for eksempel korrupsjon i form av ulovlig "kick-back" til en innkjøpsansvarlig vil ikke nødvendigvis gi vesentlige feil i regnskapet. Det vil derfor ikke utformes, og utføres handlinger for å innhente bevis for at dette ikke har forekommet (Tvedt & Thaysen, 2015).

Som beskrevet i ISA 200,4 er de potensielle virkningene av iboende begrensninger særlig betydelige i tilfelle feilinformasjon som følge av misligheter. Risikoen for at vesentlig feilinformasjon som skyldes misligheter, ikke avdekkes, er høyere enn risikoen for at

vesentlig feilinformasjon som skyldes feil, ikke avdekkes, siden misligheter kan innebære avanserte og nøye planlagte opplegg for å skjule dem, for eksempel forfalskning, bevisst unnlatelse av å registrere transaksjoner eller bevisst feil fremstilling overfor revisor. Slike forsøk på å skjule misligheter kan være enda vanskeligere å avdekke når de er kombinert med fordekt samarbeid. Fordekt samarbeid kan føre til at revisor tror at revisjonsbevis er troverdig når det i virkeligheten er falskt. Revisors evne til å avdekke misligheter avhenger blant annet av faktorer som gjerningsmannens dyktighet, hyppigheten og omfanget av manipulasjonen, i hvilken grad det foreligger fordekt samarbeid, den forholdsmessige størrelsen av enkeltbeløpene som er manipulert, og på hvor høyt nivå i organisasjonen de involverte befinner seg. Selv om revisor kan være i stand til å identifisere muligheter for at misligheter kan begås, er det vanskelig for revisor å fastslå hvorvidt feilinformasjon på områder der det anvendes skjønn, som for eksempel regnskapsestimater, skyldes misligheter eller feil. (ISA 240, punkt 6).

Francine McKenna er en undersøkende reporter med et online nyhetsbrev kalt The Dig. Her forteller hun i en artikkel at et spørsmål hun ofte får er “Er revisorer forpliktet til å avdekke misligheter?”

Før hun ble reporter jobbet hun som regnskapsfører og revisor. Hun forteller at hun under sin utdanning ble lært at revisorer var vakthunder, med en offentlig plikt og ansvar for å forsikre investorer og markedet at regnskapene var fri for vesentlige feil forårsaket av utilsiktede feil eller misligheter. Da hun arbeidet hos KPMG og PwC sier hun at hun dessverre fant ut at firmaene prioriterte å tilfredsstille klientene og unngå juridisk ansvar fremfor sitt offentlige ansvar. Hun hevder at selv nå, 40 år etter at hun fullførte college, så er fremdeles prioriteringene til de store revisjonsselskapene forvrengt. Hun hevder at de fortsatt prioriterer klientenes kommersielle interesser i stedet for sin plikt overfor offentligheten og profesjonen, og at de sier at revisjonen er ikke designet for å avdekke misligheter.

I artikkelen viser hun til et utsagn fra Dan Guy, PhD, CPA som har jobbet i mer enn 18 år for AICPA (American Institute of Certified Public Accountants), og som nå jobber som ekspertvitne i saker som omhandler revisorers uaktsomhet i yrkesutøvelsen. Når han blir spurt hvorfor revisorer ikke avdekker misligheter lister han opp de mest vanlige grunnene:

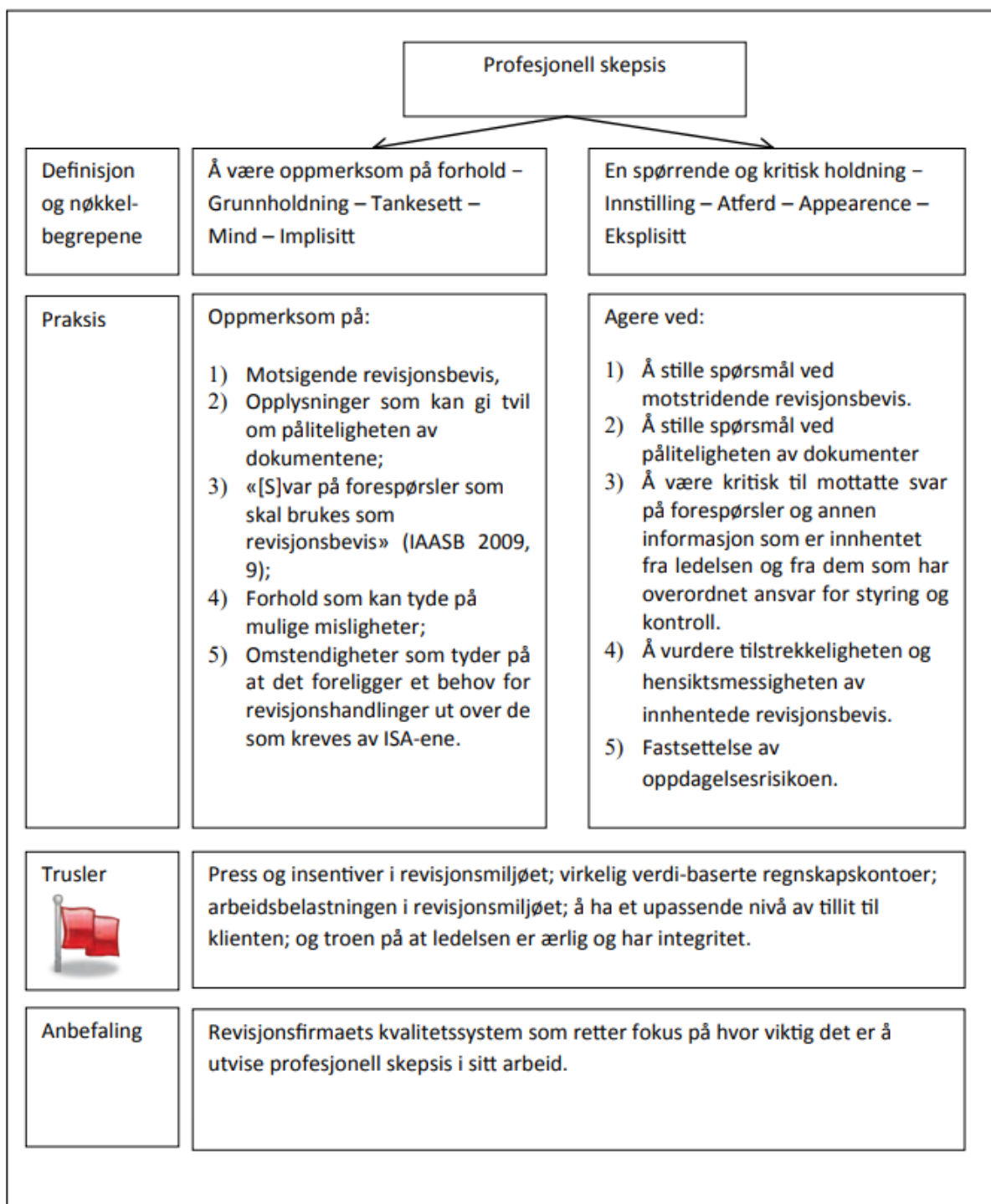
- De feiler å utøve profesjonell skepsis.
- De feiler å forholde seg uavhengig og å unngå interessekonflikter

- De har en feilaktig antagelse om at ledelsen er ærlig, og godtar mindre enn overbevisende revisjonsbevis basert på denne antagelsen
- De feiler å gjenkjenne, dokumentere og respondere på mislighetsrisikofaktorer og røde flagg
- De har for stor tiltro til dokumenterer fra klienten, og bruker dette som revisjonsbevis uten tilstrekkelig testing av underliggende tall.
- De feiler å forstå GAAP, og å bruke prinsippene på riktig måte.

(McKenna, 2021).

2.20 Profesjonell skepsis

Problemstillingen min er om revisors profesjonelle skepsis, uavhengighet og evne til å avdekke misligheter bli truet av bias. Jeg har vært inne på temaet om manglende avdekking i forrige delkapittel. I dette delkapittelet skal jeg se nærmere på profesjonell skepsis; hva det er, hvorfor det er viktig, og om det finnes trusler mot den.

Figur 5: Profesjonell skepsis jf. ISA 200, samt trusler og anbefalinger. (Kilde: Olsen, 2014).

Profesjonell skepsis defineres i ISA 200, punkt 13 (1) som: “En holdning som innebærer at revisor stiller spørsmål og er oppmerksom på forhold som kan indikere mulig feilinformasjon som følge av feil eller misligheter, og foretar en kritisk vurdering av revisjonsbevis.”

Det stilles krav i ISA 200, punkt 15 om at revisor skal planlegge og gjennomføre revisjon med profesjonell skepsis og være inneforstått med at det kan foreligge omstendigheter som

kan medføre at regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon. Dette i henhold til god revisjonsskikk i revisorloven § 9-4, fjerde ledd. Det stilles også krav i ISA 240, punkt 12 at profesjonell skepsis skal opprettholdes gjennom hele revisjonen. Revisor skal være inneforstått med at regnskapet kan inneholde vesentlig feilinformasjon som skyldes misligheter. (Stenvold & Degerstrøm, 2020, s. 37).

Profesjonell skepsis er en grunnleggende holdning hos den individuelle revisor, og kommer inn under personlighetstrekk. Det kan være vanskelig å måle objektivt og direkte, noe som gjør begrepet vanskelig å definere (Olsen, 2014). Revisors profesjonelle skepsis er meget sentral for utførelsen av revisjonen og en viktig komponent i undergruppen under profesjonelt skjønn (Ranzilla et al., 2011).

Revisor skal utføre revisjonen med profesjonell skeptisk holdning for å redusere risikoen for å overse forhold og omstendigheter som kan føre til at regnskapet inneholder vesentlige feil. Samtidig skal det forhindre at revisor trekker feil konklusjon basert på misvisende forutsetninger som legges til grunn for bedømmelsen av hvilke revisjonshandlinger som skal utøves, jf. ISA 200, punkt A20-A24. Det er viktig at revisor foretar en kritisk vurdering og stiller kritiske spørsmål ved vurdering av revisjonsbevis, jf. ISA 200, punkt A22. (Stenvold & Degerstrøm, 2020, s. 38).

I henhold til revisorloven § 9-4, fjerde ledd, annet punktum, skal revisor særlig utvise profesjonell skepsis ved:

- vurdering av regnskapestimater knyttet til virkelige verdier
- nedskrivning av eiendeler
- avsetninger
- transaksjoner med nærstående parter
- fremtidige kontantstrømmer av betydning for foretakets evne til fortsatt drift

Konseptet profesjonell skepsis er gjennomgripende i revisjonsstandardene. Likevel identifiserer inspektører rundt om i verden en mangel på skepsis som en grunnleggende årsak til mangler i revisjonen (IFIAR, 2015, 2016. gjengitt i Nolder & Kadous, 2018).

Internasjonale standardsettere (IAASB 2012; PCAOB 2012, 2013) har også kommet med påstander om at revisorer ikke utviser nok eller adekvat profesjonell skepsis ved revisjon av årsregnskaper, ISA (International Standards on Auditing har likevel ingen direkte retningslinjer for hvordan profesjonell skepsis kan dokumenteres. Revisjonsforskning har

fastslått at begrepet ikke er vel definert og ikke direkte målbart. (Hurtt et al. 2013, gjengitt i Olsen, 2014).

Ranzilla, Chevalier, Herrmann, Glover og Prawitt hevder i sin artikkel fra 2011 at det er kritisk at regnskaps- og revisjonsstudenter får et sterkt grunnlag i det fundamentale ved profesjonell skepsis. De mener at tankesett, ferdigheter og teknikkene bak god dømmekraft kan bli lært og forbedret gjennom erfaring og praksis (Ranzilla et al 2011)

I følge Joseph B. Ucuzoglu (Nasjonal partner i Deloitte LLP i USA, 2014) er det viktig at det utarbeides en firma- og ledelseskultur som viser betydningen av uavhengighet, profesjonell skepsis og objektivitet innad i revisjonsfirmaet (Olsen, 2014).

Quadackers, Groot, og Wright, (2013) hevder at det er to hovedperspektiver innenfor profesjonell skepsis:

- Nøytralitet: revisor hverken tror eller mistenker klientens ledelse.
- Presumptiv tvil: revisor antar en viss grad av uærlighet fra ledelsen.

Funnene til Quadackers et al. (2013) tyder på at presumptiv tvil er mer prediktivt for revisors skeptiske vurderinger og beslutninger enn nøytralitet, særlig hos klienter med høyere risiko. (Olsen, 2014).

Nelson (2009) hevder i sin modell at revisjonsbevis, sammen med kunnskap, egenskaper, incentiver, dømmekraft og handling påvirker sannsynligheten for at skeptisk dømmekraft resulterer i skeptisk handling, eller atferd. Med andre ord vil en revisor med høy profesjonell skepsis kreve mer overbevisning. (Nelson, 2009).

Hurt et al. (2013; - Gjengitt i Nolder og Kadous, 2018) bygger videre på Nelsons modell, og inkluderer fire kategorier; karakteristikker ved revisor, klienter, bevis og omgivelser. Disse to modellene blir så inkorporert i en konseptualisering som inkluderer den vanligste skeptiske vurderingen, risikovurdering. I tillegg utvides modellene ved å inkludere følelser rundt risiko og bevis.

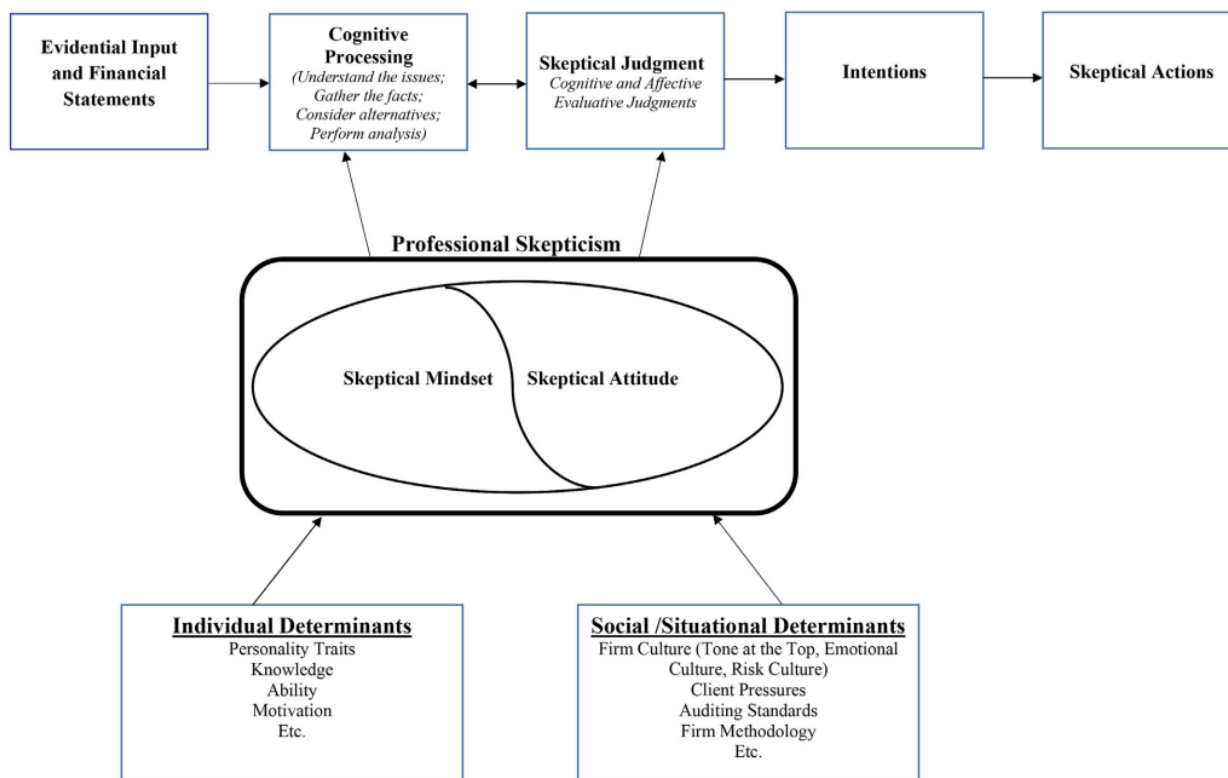
Nolder og Kadous hevder i sin artikkel fra 2018 at profesjonell skepsis kan konseptualiseres som både et tankesett og en holdning. De sier at skeptisisme kan ses på som en kraft som driver revisorer til å gjenkjenne potensielle feil og abnormaliteter, og til å undersøke feilinformasjon, hvis den eksisterer. Det impliserer at profesjonell skepsis er essensielt for at revisjonen skal være av høy kvalitet. (Nolder og Kadous, 2018).

Tankesett består av en samling av vurderingskriterier, kognitive prosesser og prosedyrer som skal lette gjennomføringen av en oppgave (Gollwitzer, 1990 - Gjengitt av Nolder og Kadous, 2018). Tankesett er et individs åpenhet og mottakelighet for ny informasjon. De mener derfor at informasjonsprosessering, og spesielt kritisk tenkning, er en essensiell komponent i skeptisisme. Tankesett-teorien indikerer om revisors tankesett er spørrende, våken, objektiv og mottakelig for ny informasjon, inkludert motstridende informasjon. (Nolder og Kadous, 2018).

Holdning er evaluerende responser knyttet til et mål. Disse evaluerende responsene inkluderer tro og følelser som driver individets intensjoner og handlinger (Azjen, 2005 - Gjengitt av Nolder og Kadous, 2018). Relevante mål for holdningen til profesjonell skepsis er ledelsens påstander og bevisene. Dette impliserer at revisors holdning til profesjonell skepsis kan måles ved revisors tro om risiko og følelser av tvil rundt ledelsens påstander og tilhørende bevis.(Nolder og Kadous, 2018).

Nolder og Kadous inkluderer følelser rundt risiko for feilinformasjon og mangelfulle bevis i sin teori, der fordelen med å inkludere holdning er at holdninger kan forandres, mens personlige egenskaper er fastsatt.(Nolder og Kadous, 2018).

Å konseptualisere profesjonell skepsis som både et tankesett og en holdning impliserer at skeptisisme utøves i henhold til situasjonen, og derfor bør måles i henhold til situasjonen. Mens individuelle og sosiale karakteristikk kan tilgjengeliggjøre bestemte tankesett permanent, kan enkelte oppgaver gjøre at man skifter fra et tankesett til et annet. På samme måte kan holdninger vare over tid og forskjellige oppgaver, men kan bli påvirket av situasjoner og sammenhenger. (Nolder og Kadous, 2018).

Figur 6: Forutsetninger og konsekvenser for revisors profesjonelle skepsis (Kilde: Nolder og Kadous, 2018).

Figur 6 viser den dualistiske konseptualiseringen av profesjonell skepsis i et rammeverk hvor revisors profesjonelle skepsis er påvirket av både individuelle og sosiale faktorer.

Individuelle faktorer inkluderer revisors personlighetstrekk, kunnskap, evner og motivasjon. Sosiale faktorer inkluderer firmakultur, press fra klienter, revisjonsstandarder og firma-metodikk. Regnskapet og bevisene fungerer som input til kognitive prosesser, og skeptiske vurderinger forutsier intensjoner som fører til skeptiske handlinger.

Tilsynsmyndighetene referer generelt til profesjonell skepsis som en holdning som inkluderer et spørrende sinn og en kritisk vurdering av bevis (AICPA, 1997; PCAOB, 2006; IAASB, 2016). Utøvere referer ofte til det som et tankesett som påvirker revisors profesjonelle dømmekraft (Ranzilla et al. 2011). I artikkelen fra Ranzilla et al. hevdes det også at profesjonell skepsis og profesjonell dømmekraft ofte blir brukt om hverandre.

ISA 200 krever at revisor skal planlegge og gjennomføre revisjonen med profesjonell skepsis, likevel finner vi eksempler og forskning fra psykologien som kan utfordre revisors profesjonelle skepsis. Et eksempel er bias, dette vil jeg komme nærmere inn på.

2.20.1 Oppsummering

Profesjonell skepsis kreves brukt i planlegging og gjennomføring av revisjonen, det pekes på at det er et personlighetstrekk, men at begrepet er vanskelig å definere. Mangel på profesjonell skepsis utpekes som en årsak til mangler i revisjonen. Flere modeller er laget for å beskrive den, og en av modellene mener at man kan anse profesjonell skepsis som både et tankesett og en holdning.

2.21 Uavhengighet

Dette delkapittelet omhandler revisors uavhengighet. Som med revisors profesjonelle skepsis, vil jeg se på hva revisors uavhengighet er, hvorfor den er viktig, og om det finnes trusler mot den.

I henhold til revisorloven § 8-1 skal revisor være uavhengig av den reviderte i hele oppdragsperioden. Det skal ikke utføres lovfestet revisjon hvis det foreligger en tilknytning mellom revisor og den reviderte som utgjør en risiko for egenkontroll, egeninteresse, partiskhet, fortrolighet eller press som er egnet til å svekke tilliten til revisors uavhengighet.

Risiko mot egenkontroll: kan oppstå i situasjoner hvor revisor må revidere eget arbeid eller tidligere konklusjoner. (Stenvold og Degerstrøm, 2020, s.101). Det er lettere å kritisere andres arbeid enn sitt eget.

Risiko mot egeninteresse: kan oppstå som følge av at revisor eller revisors nærstående har økonomiske eller andre interesser i revisjonsklientens virksomhet (Stenvold og Degerstrøm, 2020, s. 101) En klient må for eksempel ikke være majoriteten av inntektene til revisjonsselskapet. Dette kan ha uheldige konsekvenser hvis det oppstår uenigheter, ved at revisjonsselskapet føler at de ikke har råd til å miste klienten, og kanskje “gjør det de må” for å beholde klienten.

Risiko mot partiskhet: kan oppstå som følge av at revisor blant annet opptrer som støtte for revisjonsklienten eller innehar et standpunkt som kan sette den etterfølgende objektiviteten i fare. (Stenvold og Degerstrøm, 2020, s. 101)

Bazerman et al. hevder i sin artikkel fra 2002 at tilknytning skaper partiskhet (bias).

Revisorer som blir knyttet til sin klient vil ende opp med å bli partisk i deres favør.

Mennesker er mer villig til å påføre fremmede skader, enn individer de kjenner, spesielt når

disse individene er betalende klienter som man har en pågående relasjon med. Revisorer som mistenker tvilsom regnskapsføring må derfor bestemme seg for, kanskje ubevisst, om å potensielt skade sin klient (og seg selv) ved å utfordre virksomhetens regnskap, eller skade “ansiktsløse” investorer ved å ikke bestride potensielt feilaktige tall. Revisor vil da ubevisst tendensere mot å godkjenne tvilsom regnskapsføring, og deres partiskhet vil styrkes etterhvert som de personlige båndene styrkes.

Risiko mot fortrolighet: kan oppstå i situasjoner med nære forbindelser, hvor revisor blir mer velvillig overfor andres interesser dersom det foreligger en nær forbindelse mellom partene. (Stenvold og Degerstrøm, 2020, s.101).

Risiko mot press: kan oppstå hvis revisor hindres fra å utøve revisjon objektivt som følge av reelle eller oppfattede trusler. Det handler om at man kanskje lar klienten legge føringen for når og hvordan ting skal gjøres, hvem man kan prate med og hvem man ikke kan prate med. Man kan havne i tidspress, som kan øke sjansen for at ting blir oversett.

De nye uavhengighetsreglene bygger på de internasjonale IFACs Code of Ethics. Revisor skal både opptre og oppfattes som uavhengig for å ivareta rollen som allmennhetens tillitsperson. Revisor må ivareta en bevisst uavhengig holdning og fremtoning, og fremtre utad som uavhengig til alle relasjoner under revisjonen. (Stenvold og Degerstrøm, 2020, s. 100). Dette er to sider ved uavhengigheten det skiller mellom; at revisor har en uavhengig grunnholdning og innstilling og at revisor fremstår som uavhengig. Det første betyr at revisor må opptre og handle med integritet og objektivitet slik at revisjonen ikke påvirkes av andre forhold til klienten enn revisjonsoppdraget. Dette kalles faktisk uavhengighet. Den andre siden betyr at revisor skal oppfattes som uavhengig, også av tredjeparter. Sett utenfra, vil kunnskap om det aktuelle forholdet kunne påvirke tilliten til revisjonen negativt? (Ebbesberg, 2016).

Gjennom årene har tilsynsmyndigheter uttrykt bekymring omkring revisorers uavhengighet, og iverksatt tiltak for å dempe disse bekymringene. Disse tiltakene inkluderer innførsel av Sarbanes-Oxley Act, som hindrer revisorer fra å tilby det meste av ikke-revisjons-tjenester til sine klienter, innføre en 1-års karantene før en revisor kan bli ansatt hos en av sine klienter, og ha rullering på revisor hvert femte år. (Nopmanee og Lin, 2014). Revisor uavhengighet er viktig ettersom dette påvirker kvaliteten av revisjonen hevdes det i artikkelen. De refererer til DeAngelo, 1981, som hevder at revisjonskvalitet defineres som sannsynligheten for at revisor både avdekker misligheter, og rapporterer dette. Revisorer som er mindre uavhengig vil ha

mindre sannsynlighet til å rapportere, og dermed forringe revisjonskvaliteten (Nopmanee og Lin, 2014).

De har i sin litteraturstudie gjennomgått publikasjoner fra 1976 - 2013, og begrenset studien til ni ledende utgivere. I sitt rammeverk peker de på 4 trusler mot uavhengighet:

- Klientens betydning
- Ikke-revisjons-tjenester
- Revisors erfaring
- Klientens tilknytning til revisjonsselskapet

Dette vil si at jo viktigere klienten er for selskapet, jo større sjanse er det for at det svekker revisors uavhengighet. Dette blir litt det samme som tidligere nevnt om risiko for egeninteresse, én klient kan ikke være så viktig for revisjonsselskapet at de frykter å miste klienten.

Det sies også at jo flere ikke-revisjons-tjenester som leveres, jo større er sjansen for å svekke uavhengigheten. Nå har vi jo i ny revisorlov fått noen begrensninger på akkurat dette.

Jo mer erfaren revisor er desto mindre er risikoen mot uavhengighet. Dette kan jo være naturlig å tro, da en relativt fersk revisor kanskje er mer tilbøyelig til å blant annet la seg påvirke av press, for eksempel i form av tidspress.

Bazerman, Morgan og Lowenstein hevder i sin artikkel fra 1997 at feil i revisjonen sjelden stammer fra et overlatt samarbeid mellom revisor og klient, men at det for revisor kan være psykologisk umulig å forholde seg uavhengig og objektiv. I artikkelen tar de for seg Phar-Mor, Inc.-saken der det hevdes at revisor hadde blitt for tett knyttet til sin klient til å beholde den profesjonelle skepsisen som er nødvendig for å foreta en uavhengig revisjon. Det spørres hvordan et velrenommert revisjonsfirma med rykte på seg for å ha integritet kunne overse så store feil i regnskapet. Svaret til forfatterne av artikkelen er ikke forsømmelse eller korrupsjon, men at feil i revisjonen er et naturlig produkt av revisor-klient forholdet. De hevder at feil i revisjonen er unngåelig, selv for den mest ærlige revisor.

Evner ikke revisor å oppdage vesentlige misligheter kan ikke bare føre til tap hos individuelle investorer, men også forårsake mistillit hos finansinstitusjonene. Revisor har et samfunnsansvar, og et ansvar ovenfor virksomhetens kreditorer og aksjonærer til å forholde seg absolutt uavhengig fra sin klient, men hvor realistisk er det at revisor ikke blir mer partisk med sin klient. (Bazerman et al. 1997).

De hevder at det å kreve at revisor skal være uavhengig, implisitt er en naiv og urealistisk modell av revisors psykologi. Modellen antar at revisor har en upartisk dømmekraft, likevel viser forskning fra psykologi viser at partiskhet inntreffer ubevisst og utilsiktet. (Bazerman et al., 1997).

2.21.1 Oppsummering

Revisor skal være uavhengig av sin klient gjennom hele revisjonen, men det finnes risikoer som kan utgjøre en trussel for uavhengigheten. Det har vært uttrykt bekymringer rundt revisors uavhengighet, og tiltak har blitt iverksatt, blant annet Sarbanes-Oxley Act. Det hevdes at det kan være psykologisk umulig for revisor å forholde seg uavhengig og objektiv.

2.22 Bias

I dette delkapittelet skal jeg presentere hva bias er, og kommer med eksempler på flere forskjellige typer som kan være en trussel mot revisors profesjonelle skepsis, uavhengighet og evne til å avdekke misligheter. Til slutt vil jeg vise eksempler på måter å motvirke effekten av biasene på.

Bias brukes om utsagn, valg og vurderinger som på systematisk måte avviker fra det som stemmer overens med virkeligheten (snl, 2022).

Gjennom alle fasene av en revisjon vil revisor kunne erfare at det kan oppstå situasjoner hvor den profesjonelle skepsisen svekkes som en følge av at vurderinger blir påvirket av beslutningsskjevheter (decision bias). Det kan være av avgjørende betydning at revisor blir mer bevisst på hvordan feil kan påvirke vurderinger som tas underveis i revisjonen ved at revisorer evner å kjenne igjen slike situasjoner som kan oppstå og aktivt jobbe med å begrense feilvurderingene. Ved at revisor øker oppmerksomheten og vurderer dette opp mot følgende kognitive tendenser, vil det kunne føre til en større sjanse for å etterleve kravene i ISA 240 om å identifisere og vurdere misligheter, innhentning av tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis og håndtering av mulige misligheter på en hensiktsmessig måte. (Stenvold & Degerstrøm, 2020, s. 34).

- *Tilgjengelighetsfeil:* Dette er tendensen til at revisor påvirkes av sin vurdering av informasjon som blant annet er lett tilgjengelig, anvendt tidligere eller nylig, tidligere erfaringer og informasjon som ligger latent i revisors hukommelse. (Tversky et al., 1974 - Gjengitt av Stenvold og Degerstrøm, 2020). Informasjon som ligger friskt i

minne kan være enklere å vurdere enn dens faktiske relevans og viktighet, og det er høyere tendens til å trekke raske konklusjoner basert på informasjon revisor nettopp har jobbet med, enn informasjon tilbake i tid.

Eksempler på slike tilfeller innen revisjon er blant annet revisors valg av revisjonshandlinger som er påvirket av informasjon som er lett tilgjengelig, anvendt tidligere, eller nylig. Andre tilfeller kan være at revisor forventer at ledelsens opplysninger skal være riktige, og ukritisk baserer seg på deres vurderinger og estimater i stedet for å foreta egne vurderinger. Det kan også være tilfeller der revisor søker bevis som bekrefter forventningen i stedet for å selv gjøre selvstendige kritiske vurderinger. (Stenvold og Degerstrøm, 2020, s. 34-35).

- Bekreftelsesfeil:

Dette er tendensen til at revisor kan ta forhastede beslutninger for å utføre en effektiv revisjon. For eksempel at revisor søker bekreftelse, og vektlegger forklaringer på oppdagede feil fremfor å utføre egne kontroller for å undersøke om det foreligger motstridende bevis. Tidspress vil kunne bidra til at revisor er mer tilbøyelig til å akseptere ledelsens forklaringer. Forskning viser at revisor tenderer mot å overdrive revisjonsklientens forklaringer der det er forskjell mellom forventet og registrert verdi, selv i tilfeller der revisjonsklientens forklaring var begrenset (Glover et al., 2000 - Gjengitt av Stenvold og Degerstrøm, 2020). (Stenvold og Degerstrøm, 2020, s. 35).

- Overkonfidensfeil:

Dette er tendensen til at revisor har overdreven selvsikkerhet og tro på egne avgjørelser slik at egen vurderingsevne og dømmekraft overvurderes. Risikoen er at det ikke blir tatt optimale vurderinger og beslutninger. Forskning viser at revisor har en tendens til å overvurdere egne ferdigheter og da spesielt innen risikofylte områder (Ranzilla et al., 2011). Dette påvirker revisors profesjonelle skepsis ved at det finnes en iboende begrensning ved revisors risikovurdering. Revisor stoler for mye på egne ferdigheter og er ikke villig til å spørre om hjelp fra eksperter på områder der revisor ikke besitter nok kunnskap og erfaring. Revisor kan overvurdere resten av revisjonsteamets ferdigheter, og følger ikke opp teamet ved for eksempel gjennomgang av deres arbeidspapirer eller setter av nok tid til oppfølging. (Stenvold og Degerstrøm, 2020, s. 36).

- Forankringsfeil:

Dette er tendensen til å ta utgangspunkt i en gitt verdi, og justere ut fra denne (Tversky et al., 1974). Revisors forankringsfeil går på tendensen til å legge for stor vekt

på for eksempel ledelsens verdsettelse av eiendeler, og andre fastsatte nøkkeltall, og bruke disse som utgangspunkt for videre vurderinger som må justeres ut fra disse tallverdiene. Eksempler på dette er:

- Revisjon av regnskapsestimater: estimater som utarbeides og presenteres av ledelsen eller eksperter, kan i mange tilfeller påvirke revisor ubevisst til å forankre til det estimerte beløpet og basere sine vurderinger på tall som ikke er representative. Her skal revisor utarbeide egne estimatberegninger uavhengig av selskapets eller eksperters beregnede beløp, ved at revisor stiller seg kritisk til produktet av beregningene som er utført.
- Dersom revisor oppdager at estimeringen ikke stemmer, kan revisor søke etter bevis for å oppklare uregelmessighetene. Her kan det være risiko for at det legges vekt på revisjonsbevis som er lett tilgjengelig eller som bekrefter de estimater som foreligger. Her kan det oppstå kognitive feil.
- Revisor kan legge for stor vekt på tidligere revisjoner ved å ta utgangspunkt i fjorårets regnskap og tidligere fastsatte vesentlighetsgrenser.
- Revisor godtar avflatende vekst, selv om den i realiteten er nedadgående, fordi underbevisstheten skaper en forankring mot hva som forventes. Glover et al. (2000) sine funn på overdreven tiltro til klientens forklaring kan her også ha forsterket effekten, ved at revisor utvikler vennskap med revisjonsklienten og dermed kan troverdigheten til revisjonsklienten øke. (Stenvold og Degerstrøm, 2020, s. 37).

Glorie bias:

en type kognitiv bias hvor vår oppfatning av en person blir positivt påvirket på bakgrunn av denne personens andre egenskaper. For eksempel hevder Perera i sin artikkel fra 2021 at et eksempel på halo-effekten er at vi ofte tillegger positive kvaliteter og egenskaper til mennesker vi oppfatter som vakre.

Det hevdes at vi finner halo-effekten på skoler, der lærere antar at en elev som er veloppdragen også er smart, og motivert, og basert på elevens utseende gir bedre karakterer til eleven. Perera sier at attraktive servitører i snitt fikk mer i tips enn sine mindre attraktive kolleger, og at attraktive kriminelle fikk lavere straff for samme forbrytelse enn de mindre attraktive. (Perera, 2021).

Halo bias er også tendensen til å tenke at en kunnskapsrik person også er en person med integritet (B. Gilberg, personlig kommunikasjon, januar 2022).

Irrasjonell eskalerings-bias: Man tviholder på en beslutning som er gjort tidligere til tross for motstridende informasjon (B. Gilberg, personlig kommunikasjon, januar 2022).

Bias bias: Gigerenzer hevder i sin artikkel fra 2018 at det finnes et bias bias, altså en tendens til å se bias der et faktisk ikke finnes (Gigerenzer, 2018).

Kjennskapsskjevheter: på engelsk Familiarity bias. Denne overlapper med tilgjengelighetsfeil, og handler om å simplifisere beslutninger rundt vanlige og gjentakende scenarioer. For eksempel når revisor oppdaterer klientens arbeidspapirer, så hender det ofte at det ikke har skjedd mye siden forrige år. Da er det lett å konkludere med det samme, år etter år. (Knapp og Knapp, 2012).

Tilknytning skaper partiskhet (bias) hevder Bazerman et al. Revisorer som blir knyttet til sin klient vil ende opp med å bli partisk i deres favør. Mennesker er mer villig til å påføre fremmede skader, enn individer de kjenner, spesielt når disse individene er betalende klienter som man har en pågående relasjon med. Revisorer som mistenker tvilsom regnskapsføring må derfor bestemme seg for, kanskje ubevisst, om å potensielt skade sin klient (og seg selv) ved å utfordre virksomhetens regnskap, eller skade “ansiktsløse” investorer ved å ikke bestride potensielt feilaktige tall. Revisor vil da ubevisst tendensere mot å godkjenne tvilsom regnskapsføring, og deres partiskhet vil styrkes etterhvert som de personlige båndene styrkes. (Bazerman, et al. 2002).

2.22.1 Motvirke effekten av bias

Effekten av **tilgjengelighetsfeil** kan motvirkes ved at revisor innhenter og vurderer objektive data. Effekten kan også motvirkes ved at det diskuteres med andre i revisjonsteamet, og konsulteres med andre for å høres deres betraktninger og tanker. (Stenvold og Degerstrøm, 2020, s. 34-35).

Effekten av **bekreftelses-feil** kan motvirkes ved at revisor foretar skeptiske vurderinger i forbindelse med innsamlet revisjonsbevis, og er spesielt oppmerksom på informasjon som ikke stemmer overens med tidligere innhentet informasjon. Revisor kan også vurdere støttende og motstridende dokumentasjon mot hverandre, og søke bevis som støtter ledelsens påstander (Stenvold og Degerstrøm, 2020, s. 35).

Effekten av **overkonfidensfeil** kan motvirkes ved at revisor stiller kritiske spørsmål ved ledelsens utarbeidelse av estimater og ber om forklaringer på vurderingene som er gjort.

Samtidig som revisor utfordrer og utøver profesjonell skepsis til de underliggende antakelsene utført av både eksperter og ledelsen. (Stenvold og Degerstrøm, 2020, s. 36).

Effekten av **forankringsfeil** kan motvirkes ved at revisor:

- Tar uavhengige beslutninger.
- Øker bevisstheten av betydningen forankringstendens kan ha.
- Utarbeider avhengige estimater eller henter inn eksperthjelp.
- Utarbeider egne beregninger og vurderer alternative forutsetninger i egne beregninger, enn det ledelsen har lagt til grunn.
- Sammenligner regnskap med selskap i samme bransje for å vurdere om regnskapestimatet ikke inneholder vesentlig feilinformasjon. (Stenvold og Degerstrøm, 2020, s. 37).

Andre måter å motvirke effekten av bias på er:

Å bruke strukturerte beslutningsverktøy som guider beslutningstakerens dømmekraft, og legge til rette for en gjennomgang av beslutningene.

Å ha opplæring som illustrerer påvirkningen beslutningsskjevhet, eller bias, kan ha i spesifikke beslutningssituasjoner.

Å gjøre beslutningsprosessen mer transparent ved å bryte store oppgaver ned i flere små oppgaver.

Å få beslutningstakeren til å lage alternative forklaringer som er motsatt av den tidligere forklaringen.

Å forsikre seg om at beslutningstakeren tar i betraktning påvirkningen av beslutningen vil ha på relevante tredjeparter. (Knapp og Knapp, 2012).

2.22.2 Oppsummering

Bias er beslutningsskjevheter, eller en forutinntatthet som kan påvirke revisors beslutninger og dømmekraft. Det finnes flere typer som kan påvirke revisor på forskjellige måter, men det finnes også måter å motvirke disse på.

3.0 Metode

Dette kapitlet vil redegjøre for den metodiske fremgangsmåten jeg har valgt å bruke. Jeg vil presentere hvilken metode som er valgt, og på hvilket grunnlag. Jeg vil presentere forskningsdesignet, deretter hvordan data er samlet inn, kriterier for informanter og intervjuprosessen. Jeg vil til slutt se på påliteligheten, troverdigheten, bekreftbarheten og overførbarheten til oppgaven min.

3.1 Kvalitativ metode

Jeg har valgt å benytte meg av kvalitativ metode. I boken *Forskningsmetode for økonomisk-administrative fag* av Johannessen, Christoffersen og Tufte (2020) skilles det mellom kvantitativ og kvalitativ metode i den samfunnsvitenskapelige metodelæren. En kvalitativ metode brukes gjerne der det sendes ut spørreskjema til et tilfeldig utvalg for å kartlegge utbredelse. En kvalitativ metode benytter gjerne intervjuer av færre individer for å få en mer detaljert og utfyllende informasjon om det som studeres.

Kvalitative intervjuer er den dominerende formen for datainnsamling i kvalitativ forskning. Det er en fleksibel metode som kan brukes nesten overalt, og som gjør det mulig å få fylldige og detaljerte beskrivelser av det som studeres (Johannessen et al., 2020, s. 105).

Kvale og Brinkmann (2015) karakteriserer det kvalitative forskningsintervjuet som en samtale med en struktur og et formål, som egner seg godt når man ønsker å studere meninger, holdninger og erfaringer. (Johannessen et al. 2020, s. 105).

Jeg benytter meg derfor av den kvantitative modellen, for å på den måten ha bedre mulighet til utdypelser, oppfølgings-, og eventuelle tilleggsspørsmål.

Jeg har også valgt å benytte meg av semistrukturert intervju, som i henhold til Johannessen et al. er den vanligste formen. Det semistrukturerte intervjuet har en intervjuguide som utgangspunkt, men spørsmål, tema og rekkefølge kan variere (s. 108).

3.2 Forskningsdesign

Når det gjelder forskningsdesign er det flere typer å velge mellom, blant annet fenomenologi, etnografi, casedesign, osv. (Johannessen et al, 2020).

Det jeg har valgt, som jeg tror passer min oppgave best er fenomenologi.

Fenomenologi betyr å utforske og beskrive menneskers forståelse av og erfaring med et fenomen. Det handler om å få frem personers subjektive opplevelse av et fenomen. For å samle slike data må man gjennomføre kvalitative intervjuer med mennesker som har “levd erfaring”, ikke annenhånds informasjon (Johannessen et al. 2020) . Jeg ønsker å undersøke hvordan revisorer selv opplever truslene jeg har beskrevet mot deres profesjonelle skepsis, uavhengighet og evne til å avdekke misligheter, og hva de mener om de konkrete sakene jeg tar opp.

For å ytterligere belyse oppgavens problemstilling har jeg i tillegg valgt å gjøre en kort case-studie av noen utvalgte saker som har vært mye i media. Sakene gjelder regnskapsmanipulasjon, der revisor har blitt satt søkelys på, og det har blitt stilt spørsmål om hvorfor mislighetene ikke ble avdekket på et tidligere tidspunkt.

Case kommer fra det latinske *casus* som betyr tilfelle. Casestudier er et dypdykk inn i hendelser. Interessen ligger i å finne forklaringer på hvorfor disse hendelsene oppstår. (Johannessen et al. 2020). Jeg ønsker å beskrive noen av de norske regnskapsskandalene som er kjent gjennom media, for å se om noen av de truslene jeg har nevnt kan være en mulig årsak til at revisor ikke avdekket mislighetene på et tidligere tidspunkt.

I case-studien ser jeg på dommer fra lagmanns- og høyesterett, og deres uttalelser om revisor, i tillegg til artikler som omtaler sakene, og revisors rolle i disse. Det er med andre ord benyttet utelukkende sekundærdata i denne delen.

3.2.1 Caseutvalg

Jeg har tatt for meg noen av de mest medieomtalte norske regnskapsskandalene, der revisors rolle har vært omtalt. Utvalget består av:

- Finance Credit
- Sponsor Service
- Troms Kraft & Kultur
- Fast Search & Transfer
- Johs Lunde Marine Group

- BOS-dommene.

3.3 Datainnsamling

Jeg vil i dette avsnittet si noe om hvordan jeg har samlet inn data. Når man benytter kvalitativ metode, er formålet som regel å komme nær innpå personer man er interessert i å vite noe om. Man skal prøve å forstå hvordan de oppfatter virkeligheten rundt seg. Rekruttering av informanter i kvalitative undersøkelser har et klart mål, og bygger på "... systematiske vurderinger av enheter som ut fra teoretiske og analytiske formål er mest relevant og mest interessant (Grønmo 2004, 88 - Gjengitt av Johannessen et al. 2020, s. 58).

Jeg ønsker i denne oppgaven å se på trusler mot revisors profesjonelle skepsis, uavhengighet, og evne til å avdekke misligheter. Jeg vil derfor gjennom intervju prøve å få fram revisorers eget syn på saken. Jeg har benyttet meg av primær- og sekundærdata, gjennom intervjuer og teori. Innsamling av primærdata ble gjort gjennom semistrukturerte intervjuer. Teori er samlet inn fra forskningsartikler, samt saker fra norsk rett og avisartikler som var relevant.

3.4 Informanter

Kriteriebasert utvelgelse velger informanter som oppfyller spesielle kriterier (Johannessen et al. 2020, s. 64). Mine kriterier er at det må være revisorer med mye erfaring, helst statsautoriserte og oppdragsansvarlige.

Jeg ønsket informanter med mest mulig erfaring, og har vært i kontakt med de fem største revisjonsselskapene i Norge, og fikk avtalt intervju med tre av disse. Hos de to andre fikk jeg et avslag, og et intervju som ikke lot seg gjennomføre av andre grunner. Avslaget ble begrunnet med at de fikk veldig mange spørsmål av denne typen, og kunne ikke si ja til alle.

I tillegg til informanter fra tre av de fem store har jeg intervjuet erfarne revisorer fra tre mindre revisjonsselskap. Jeg tenkte at det ville gi en fin balanse med like mange revisorer fra litt mindre selskap som revisorer fra de store selskapene. Det er oppdragsansvarlige, statsautoriserte revisorer, og fire av fem har stilling som partner. Disse ble enten kontaktet direkte via e-post eller telefon, eller via kontaktskjema fra nettsidene deres.

I tillegg til de seks revisorene jeg har intervjuet, har jeg hatt en samtale med Finanstilsynet og Revisorforeningen. Finanstilsynet ønsket å være veldig klare på at de anså dette som en høyttenknings-samtale som kunne være til hjelp for meg for å finne momenter å skrive om. De uttalelser som fremkommer av oppgaven er derfor ikke nødvendigvis Finanstilsynets offentlige syn og standpunkt på de tema som er besvart. De ville også godkjenne det jeg ville bruke i min oppgave, og i hvilken sammenheng det ble brukt.

3.5 Intervju

Jeg utarbeidet en intervjuguide i forkant av intervjuene der jeg presenterte tema og spørsmål jeg primært ville innom. Jeg valgte som sagt et semistrukturert intervju, da det ga meg muligheten til å komme med oppfølgingsspørsmål, og utdypende spørsmål. Intervjuguiden ble sendt til respondenten på forhånd sammen med informasjon rundt hva temaet handler om ivaretagelse av personvern, som hvordan informasjonen lagres, og deres rettigheter.

Jeg gjennomførte intervjuene over Teams, da informantene var spredt, og det gjorde det enklere for begge parter. Intervjuet ble tatt opp ved hjelp av UiOs diktafon-app, og transkribert kort tid etter. Ved hjelp av opptaket kunne jeg lettere spole tilbake og lytte på nytt hvis jeg hadde behov for det.

Respondentene besto av:

<u>Informant</u>	<u>Stilling</u>	<u>Tidsbruk</u>
R1	Partner	35 minutter
R2	Partner, daglig leder	40 minutter
R3	Oppdragsansvarlig revisor	38 minutter
R4	Partner	37 minutter
R5	Partner	65 minutter
R6	Partner, daglig leder	40 minutter
FT	7.1 Seksjonssjef	44 minutter

	7.2 Seniorrådgiver	
RF	Seniorrådgiver	30 minutter

Tabell 1: Informanter.

Utvalget består av 8 informanter, men som informant nummer 7 deltok to representanter under intervjuet. De 6 første er revisorer, og de to siste er fra Finanstilsynet og Revisorforeningen.

Det kan være vanskelig å vite hva som er *nok* intervjuer, men en gylden regel er at man bør gjennomføre intervjuer til man når et metningspunkt, at man ikke lengre får noen ny informasjon, men man må også se på hvor mange intervjuer som er praktisk mulig å gjennomføre. Hvis man har begrenset tid, som med studentprosjekter, kan man begrense seg til færre enn 10 intervjuer (Johannessen et al., 2020, s 74). Jeg har i løpet av perioden hatt 8 intervju. Det var ønskelig med representanter fra alle de fem store i tillegg til noen mindre revisjonsbedrifter, men ettersom jeg bare fikk gjennomført intervjuer med tre av de store, valgte jeg å utføre tre intervjuer med mindre selskaper for å ha en balanse. Oppgaven kunne nok vært styrket av flere informanter, men tidsbegrensning gjorde dette vanskelig.

I tabellen over har jeg presentert en oversikt over informantenes stilling, og hvor lang tid det tok å gjennomføre de ulike intervjuene. I henhold til tabellen har intervjuene en varighet på 30 - 65 minutter.

Det ble tydelig at noen hadde valgt å forberede seg til intervjuet, mens andre ikke hadde hatt tid til dette, da noen hadde veldig klare svar og meninger, mens andre ble litt mer nølende og måtte tenke seg om da jeg stilte spørsmålene. Svartiden på intervjuene gjenspeiler hvor godt forberedt den enkelte informanten var, og hvor mye de hadde å si om tema, der spesielt informant R5 utmerket seg, ved at jeg brukte 50% mer tid på det intervjuet, sammenlignet enn de andre.

Intervjuene ble gjennomført fra slutten av mars til slutten av april.

For å anonymisere deltakerne, og for å lettere kunne gi meg en oversikt for sammenligning har hver revisor blitt tildelt bokstaven R etterfulgt av et tall fra 1-6. Representantene fra henholdsvis Finanstilsynet og Revisorforeningen er tildelt FT og RF.

3.5.1 Intervjuguide

Intervjuguiden til revisorer ga respondentene en oversikt over tema og hovedspørsmål jeg ønsket å komme inn på under intervjuet. Jeg startet med å spørre om utdanning, nåværende stilling, og erfaring. Deretter gikk jeg videre til primærspørsmålene. Disse var delt inn i temaene; profesjonell skepsis, uavhengighet, vesentlighet, misligheter/regnskapsmanipulasjon, røde flagg og bias. Intervjuguiden inneholdt også definisjoner på røde flagg, bias med eksempler på vanlige bias, for å unngå misforståelser, og definisjon på nøytral og presumptiv i forbindelse med spørsmålet vedrørende det. Definisjonene ble gitt for at jeg og alle respondentene skulle ha samme forståelse av hva jeg spurte om, og dermed forhindre svar som kunne være i uoverenstemmelse med dette.

Ved samtalene med Finanstilsynet og Revisorforeningen hadde jeg ikke en intervjuguide, men de ble informert om oppgavens tema, og at jeg ønsket å få deres syn på diskusjonene rundt den nye formålsparagrafen. I tillegg ble det naturlig gjennom samtalene at noen av spørsmålene fra revisorenes intervjuguide ble stilt.

Til slutt takket jeg respondenten for å ta seg tid til å delta, og spurte om muligheten for et eventuelt oppfølgingsintervju hvis behovet for det skulle oppstå.

3.6 Datareduksjon og tolkning

Når all data var samlet inn gjennom kvalitative semistrukturerte intervjuer, og intervjuene var transkribert, måtte jeg redusere mengden data, hvor ting som ble sagt og transkribert, som ikke var av betydning for spørsmålet eller oppgaven siles bort.

Ifølge Johannessen et al. (2020) taler ikke kvalitative data for seg selv. De må tolkes. Videre sier de at å *tolke* betyr å sette noe inn i en større sammenheng, det er vanlig å ta utgangspunkt i teorien på området man ser på, og se på funnene man har gjort opp mot relevant teori.

Datareduksjon er å organisere datamaterialet for å få en oversikt, og for å kunne se sammenhenger. Det listes opp tre hovedsakelige måter å gjøre dette på:

- Tverrsnittbasert og kategorisk inndeling av data:
 - Dette er å foreta en kategorisk inndeling av setninger og avsnitt for å finne igjen spesielle temaer i datamaterialet. Intervjuguiden kan brukes som et utgangspunkt.
- Kontekstuell dataorganisering:

- Her søker forskeren å finne det som er spesifikt i en spesiell situasjon, i stedet for det som er felles.
- Bruk av diagrammer og tabeller:

Jeg tror tverrsnittbasert og kategorisk inndeling passer min oppgave best, og har derfor valgt dette. Intervjuguiden blir som foreslått av Johannessen et al. (2020) brukt. Jeg ønsker med dette å se på svarene som er gitt av respondentene for hvert enkelt spørsmål, og sammenligne dem for å se om jeg finner likheter mellom både den enkelte respondents svar, men også i sammenheng med den merkelappen hvert spørsmål har fått, som gjør spørsmålet relevant å stille i tilknytning til den teorien jeg har funnet.

Risikoen med denne måten å organisere datamaterialet på er at man kan ende opp med for brede, eller forhåndsdefinerte kategorier. Kvalitative tekster tar også ofte for seg mer enn ett tema om gangen. Løsningen her er å ha flere kategorier, som kan brukes på samme tekst i tillegg til underkategorier (Johannessen, et al., 2020).

De svarene som kommer frem i kapittel 5.2 vil med andre ord være kortet ned, og det jeg mener essensen i svaret er det som er igjen. Dette gjør at det kan se ut som respondentene har kommet med veldig korte svar, og det er mulig at noe av meningsinnholdet har gått tapt under reduksjon og tolkning. Jeg mener likevel at dette er den beste metoden for å komme fram til sammenlignbare konsise svar fra respondentene, og vil gjøre det lettere å sammenligne deres svar opp mot teorien.

3.7 Forskerens etiske ansvar

I forskning kan det oppstå etiske spørsmål og dilemma. I henhold til forskningsetiske retningslinjer er det tre hensyn en forsker må tenke gjennom:

- Informantens rett til selvbestemmelse og autonomi.
- Forskerens plikt til å respektere informantens privatliv.
- Forskerens ansvar for å unngå skade (Johannessen et al. 2020, s.45).

Jeg har prøvd å etterleve dette ved å sende mine respondenter en e-post med intervjuguide, og et informasjonsskriv basert på malen på NSD. Det er også søkt om å behandle personopplysninger hos NSD, og denne er godkjent. Informasjonsskrivet inneholdt også

informasjon om meg, min oppgave, deres rettigheter til innsyn, retting og sletting av de opplysninger jeg besitter. Ingen opptak er lagret på noen av mine personlige enheter, men på Nord universitet sine servere. Respondentene ble spurt i forkant av intervjuet om de godtok at jeg gjorde opptak av samtalen, noe som ble gjort via UiO-appen. Skrivet informerte om at all data blir slettet ved prosjektets slutt. Alle ble gjort oppmerksom på at deltagelse medførte total anonymitet, og at ingen vil kunne identifiseres gjennom oppgaven. Ingen av mine spørsmål, eller deltagelse i intervju har til hensikt, eller har mulighet til å påføre respondenten skade, hverken profesjonelt eller privat.

Alle respondenter har etter å ha fått denne informasjonen samtykket.

3.8 Evaluering av kvalitative undersøkelser

Man vurderer kvaliteten på kvalitative forskningsdesign ved å se på:

- Pålitelighet
- Troverdighet
- Overførbarhet, og
- Bekreftbarhet (Johannessen et al., 2020, s. 249).

Jeg vil i dette avsnittet gå inn på de enkelte delmomenter, å forklare hva jeg har gjort for å sikre best mulig kvalitet i min oppgave.

3.8.1 Pålitelighet (reliabilitet)

Hvilke data brukes som i undersøkelsen, hvordan de er samlet inn, og hvordan de er bearbeidet. Forskeren kan styrke påliteligheten ved å gi leseren en inngående beskrivelse av fremgangsmåten under hele prosessen. (Johannessen et al. 2020, s. 250).

Data som brukes i undersøkelsen er intervjuer gjennomført via Teams. Både respondenten og jeg hadde kameraet på, så det ville ikke vært stort annerledes om intervjuene ble gjennomført fysisk. Alle respondenter fikk tilsendt den samme intervjuguiden, og ble stilt de samme spørsmålene. Ettersom alle intervjuene var like i så henseende vil det styrke oppgavens pålitelighet.

3.8.2 Troverdighet

En annen betegnelse som brukes om dette er intern validitet. Det dreier seg om om det er sammenheng mellom fenomenet som undersøkes, og dataene som samles inn.

Metodetriangulering vil si at forskeren bruker ulike metoder under arbeidet. (Johannesen et al. 2020, s. 250-251).

Jeg har i min oppgave benyttet meg både av intervjuer og en case-studie. Dette vil være en triangulering. Jeg har også hatt stort fokus på de spørsmålene jeg ønsker å få svar på gjennom oppgaven, både under litteratursøk, og intervjuer. Intervjuene har vært designet spesifikt for å få svar på det oppgaven stiller spørsmål om. Dette for å øke troverdigheten.

3.8.3 Overførbarhet

Kan resultatene fra prosjektet overføres til liknende fenomen? (Johannesen et al. 2020, s. 251).

Ikke nødvendigvis forskningsspørsmålene, men jeg har gjennom min forskning sett at bias absolutt ikke forekommer ene og alene hos revisorer. Man finner det blant mange, om ikke alle yrkesgrupper, og i privatlivet. En lærer som kanskje ubevisst gir den skoleflinke eleven en god karakter på en middelmådig oppgave på grunn av at eleven vanligvis gjør det bra. Dommeren som kanskje faller for den sjarmerende og karismatiske advokatens fremtoning i retten, og får et bias i domsavsigelsen. Arbeidsgiveren som bevisst eller ubevisst ansetter den peneste kandidaten, i stedet for den mest kvalifiserte. Det finnes massevis av eksempler jeg kan dra ut fra bias, som jeg vil tro kan være overførbar til veldig mange arbeidslivs- og privatsituasjoner, og jeg mener at alle bør være obs på bias som kan påvirke dem.

Jeg vil likevel ikke gå så langt som å si at de svar og konklusjoner jeg kommer fra til vil være representative for alle revisorer, til det er utvalget alt for lite, og hadde jeg foretatt samme intervju med 8 andre personer, kan det hende svarene deres hadde vært diametralt motsatt av de svarene jeg har fått. Det kan likevel kanskje gi grunnlaget for videre forskning.

3.8.4 Bekreftbarhet

Det er viktig at funnene i forskningen er et resultat av forskningen og ikke forskerens subjektive holdninger. (Johannesen et al., 2020, s. 252).

Har jeg under min studie av bias falt for bias og prøvd å bekrefte mine underliggende antakelser? Jeg har vel tvert imot blitt veldig bevisst på det, og har gjennom mine intervjuer forsøkt å forholde meg helt objektiv. Jeg har forsøkt å ikke stille ledende spørsmål, men heller prøve å få vite respondentenes tanker rundt spørsmål og tema.

3.9 Oppsummering av metode

I tabellen under gir en oversikt over hvilken metode jeg har valgt, hvilket forskningsdesign som er brukt, hvordan data er samlet inn, og hvordan kvaliteten på oppgaven ved evaluering av metode.

Metode	Kvalitativ og Case-design
Forskningsdesign	Fenomenologi
Datainnsamling - intervju	Semistrukturert intervju
Datainnsamling case-studie	Sekundærdata
Evaluering av metode	Pålitelighet, troverdighet, overførbarhet og bekræftbarhet

Tabell 2: Oppsummering av metode

4.0 Funnt:

I denne delen av oppgaven vil jeg presentere funn fra den lille case-studien, i tillegg til funn av primærdata som har blitt samlet inn ved hjelp av semi-strukturerte intervjuer.

4.1 Case studie

4.1.1 Regnskapsskandaler

Her vil jeg ta en gjennomgang av de mest kjente/omtalte regnskapsskandalene i Norge, for å se på revisors atferd, og om det er mulig å knytte potensielle bias til denne. Første er

Finance Credit:

I denne saken ble det inntektsført avtaler som ikke var inngått. Blant annet ble det inntektsført betydelige beløp knyttet til “management fee” fra nærstående selskap, som i 1998 utgjorde 26 millioner i inntekter. Det er ikke antatt at disse selskapene var i en posisjon til å gjøre opp for seg. Etterhvert utgjorde denne posten en betydelig del av selskapets driftsinntekter og kundefordringer. Det ble altså generert inntekter gjennom ikke reelle “management fees” (Heskestad, 2014).

Forretningsmodellen til Finance Credit var oppkjøp av forfalte fordringer. Fordringene ble skrevet opp til pålydende, og verdiøkningen ble klassifisert som driftsinntekt. Misligholdte fordringer ble ikke tapsført. Reviderte regnskapstall og forfalskning av revisjonsberetning forekom. Basert på dette ble norske banker villedet til å gi lån og kreditter på omkring 1,5 milliarder kroner. (Heskestad, 2014).

Revisor for selskapet, som hadde vært det fra 1999 til konkursåpning i 2002 ble dømt til 30 dagers fengsel. Høyesterett sier at 67% i 1999 av driftsinntektene kom fra transaksjoner med nærstående parter, og at vesentlige deler av disse hadde liten eller ingen realitet. I år 2000 utgjorde 100% av kundefordringer fordringer på nærstående parter. Høyesterett påpekte revisors mangel på reaksjon på de store transaksjonene med nærstående. I tillegg har revisor godkjent to noter til årsregnskapet fra 1999 og 2000, som var utarbeidet av eierne av selskapet, og som ga et ufullstendig bilde av transaksjoner med nærstående selskaper. (Høyesterett, 2008).

Det er vanskelig å spekulere i revisors atferd i denne saken, men det er helt klart at tydelige røde flagg har blitt oversett. Det at han i tillegg har valgt å godkjenne noter utarbeidet av ledelsen, som inneholdt et ufullstendig bilde kan tyde på at revisor her enten var under press fra ledelsen til å utføre handlingene, eller ikke var i stand til å oppdage regnskapsmanipulasjonen.

Sponsor Service:

Fiktive inntekter var sentralt i denne saken. Sponsor Service fikk lån og kreditter på omkring 350 millioner basert på ikke-reelle resultater, og en overvurdert balanse. (Heskestad, 2014).

Økokrim sier at lagmannsretten fant det bevist at tidligere adm.dir. ikke bare var kjent med regnskapsfeilene, men i betydelig grad var initiativtaker, og bidro til å villedde banken (Skarpaas, 2012).

Oslo Tingrett dømte revisor til 60 dagers fengsel den 3. april 2009 for grov uaktsom overtredelse av revisorloven. Det sies i dommen at det har blitt gitt ren revisjonsberetning på bakgrunn av et revisjonsarbeid som var så mangelfullt at det ikke var grunnlag for å avgi noen slik erklæring. Det sies videre at revisor i samarbeid med klienten gjennom en årrekke har vært med på å utvikle virksomhetens regnskapsprinsipper, og at disse har vært i grenseland hva gjelder forsvarlig og lovlig regnskapsføring. (Høyesterett, 2010).

“Når revisor avgir ren revisjonsberetning til tross for mangelfull eller unnlatt revisjon, finner jeg det ikke tvilsomt at vedkommende aktivt bidrar til at revisjonsklienten fastsetter et uriktig årsregnskap.” (Høyesterett, 2010, punkt (36)).

“Oslo tingrett mener mannen manglet en skeptisk holdning og at revisorarbeidet sviktet totalt.” (NTB, 2009).

Her uttaler Oslo tingrett at revisor viser mangel på profesjonell skepsis, og det kan spekuleres i om grunnen ligger i det årelange nære samarbeidet med klienten, og at det har oppstått en partiskhet i forholdet. Det bryter også med revisorloven § 8-4 at revisor har vært delaktig i å utvikle virksomhetens regnskapsprinsipper.

Troms Kraft & Kultur:

Det ble oppdaget at inntektene og dermed resultatet var overvurdert over et antall år. Det anslås at inntektene var overvurdert med 1,5 milliarder kroner. Særlig posten “opptjente, ikke fakturerte inntekter” ble sett på. I rapporten fra EY påpekes det at det ikke er indikasjoner på at revisor har bidratt til, eller vært kjent med manipulasjonen av regnskapet. (EY, 2012).

Det pekes likevel på at revisors kommentarer i prinsippet er like fra år til år, og det stilles spørsmål ved om ikke tilsvarende kontroller som avdekket forholdet i 2011 burde vært utført tidligere. (EY, 2012).

I et intervju med Nord24.no sier tidligere konsernrevisor i Troms Kraft at konsernrevisor ikke blandet seg i revisjonen gjort av selskapsrevisor annet enn å forsikre seg om at vesentlige risikoelement var forstått. Ett av disse var posten “påløpte, ikke fakturerte inntekter” (Endresen, 2015).

I 2003 blir den kritiske selskapsrevisoren byttet ut, i knapp tid før konsernregnskapet skulle sluttføres. Det var ikke ønskelig fra ledelsen at det skulle utføres ekstra kontrollhandlinger. Konsernrevisoren sier at han stolte på ledelsen da de sa at størrelsen på regnskapsposten skyldtes faktureringsproblemer og sen måleravlesning. (Endresen. 2015).

Som følge av skandalen anla Troms Kraft erstatningssøksmål mot sin egen revisor og selskapet PwC. Søksmålet mot PwC ble avgjort ved forlik. (E24.no).

Her ser jeg flere faktorer som spiller inn. Det første er røde flagg ved endring av en revisor som var kritisk til regnskapet. Det andre er at revisorbyttet ble gjort kort til før konsernregnskapet skulle ferdigstilles, og at konsernrevisor dermed ble underlagt et tidspress. Det siste er at konsernrevisor uttalte at han stolte på ledelsen og deres forklaringer på posten “påløpte, ikke fakturerte inntekter.” Her finner jeg tilgjengelighetsfeil, forankringsfeil og bekreftelsesfeil, og i denne saken konkludere med at revisor har hatt for lite fokus på røde flagg, i tillegg til at bias har påvirket den profesjonelle skepsis samt evne til å avdekke misligheter.

Fast Search & Transfer:

I denne saken har det blitt inntektsført 80 millioner kroner i konsernregnskapet som det ikke var grunnlag for. Uten denne transaksjonen ville FAST ha rapportert et stort underskudd. Kundefordringene vokste betydelig fra 2005 til 2006, og omløpshastigheten på disse ble i samme tidsrom redusert fra 2,1 til 1,7. (Heskedal, 2014).

I en artikkel fra Dagens Næringsliv refser Kredittilsynet FASTs revisor for manglende profesjonalitet og utilstrekkelig revisjon. Revisor på sin side føler seg lurt av FAST, da kontrakter for over 100 millioner viste seg å ikke være reelle. “*Vi ble lurt, og det er vanskelig å gardere seg mot*” sier kommunikasjonssjef i Deloitte. (DN.no, 2009).

Det hevdes at revisjonen har vært utilstrekkelig, og påpekes manglende profesjonalitet. kontrakter for over 100 millioner utgjør jo en del, så her kan man undres på om revisor i tilstrekkelig grad ikke har innhentet tilstrekkelig med revisjonsbevis, og i for stor grad stolt på ledelsens forklaringer. Dette vil være eksempel på forankrings-bias

Johs. Lunde Marine Group

Lunde og hans nærmeste medarbeider, i tillegg til en regnskapsfører ble i 2012 tiltalt for grov økonomisk utroskap, med underslag på 135 millioner kroner. Overføringer er gjort mellom ulike selskap i Lunde-gruppen (Stenberg, 2013).

Revisor fikk totalslakt for virkelighetsfjerne revisjonsberetninger. Ifølge bostyrer og borevisor skal Lunde ha vært teknisk konkurs allerede i slutten av 2009, likevel ble det avgitt revisjonsberetning uten kritiske merknader i 2009. (Schmidt, 2012).

Finanstilsynet har kommet med noen kritiske merknader til BDOs arbeid for Lunde Gruppen:

- Finanstilsynet vurderer at revisor ikke har opparbeidet seg tilstrekkelig forståelse av virksomheten.
- Finanstilsynet mener at det er mangler ved risikovurderingen i flere oppdrag som inngikk i revisjon av Lunde-gruppen.
- Finanstilsynets vurdering er at revisors analysebruk ikke er i samsvar med revisorlovens krav, herunder god revisjonsskikk.
- Finanstilsynet mener at revisor har lagt for sterk vekt på ledelsens uttalelser, vurderinger og beregninger, uten å utfordre og etterprøve disse.

Finanstilsynet er en tilsynsmyndighet og en autorativ kilde, når de påpeker svikt i revisjonen, så veier det tungt. (Sandø og Fosse, 2014).

Her finner jeg biaset tilgjengelighetfeil og forankringsfeil, da Finanstilsynet mener at det er lagt for stor vekt på ledelsens uttalelser, vurderinger og beregninger.

BOS-dommene:

ToJo-selskapene og Isveien Bilinnredning AS (heretter Isveien) var kunder av Bertel O. Steen Østfold (heretter BOSØ). Det ble en praksis for BOSØ at de ikke fakturerte ved overlevering av varer. Dette skjedde først da sluttbrukeren hadde fått overlevert varen, og av og til så sent som når BOSØs kunder hadde fått betaling. Varene sto oppført i BOSØs varelager frem til fakturering, noe som var lenge etter at de var solgt til kundene. Dermed var varelageret betydelig overvurdert i regnskapene. Salgsinntekter ble ikke regnskapsført før faktura var sendt. Salgsinntekter og kundefordringer var dermed tilsvarende undervurdert. (Rannekleiv, 2020).

Da både ToJo-selskapene og Isveien gikk konkurs i 2014 ble det avdekket vesentlige feil i regnskapene. BOSØ sto igjen med et samlet tap på 37,5 millioner kroner. Dette ble krevd erstattet av BOSØs egen konsernrevisor i tillegg til revisor for ToJo-selskapene og revisor for Isveien. Lagmannsretten mente at revisor hadde handlet erstatningsbetingende. I henhold til ISA 501, punkt 4 har revisor plikt til å være til stede på varetelling, når varelager er vesentlig for regnskapet. Lagmannsrettens syn var at revisor "utvilsomt" hadde plikt til å være til stede,

ettersom varelageret utgjorde $\frac{2}{3}$ av selskapets eiendeler. Likevel hadde ikke revisor vært på noen av varetellingene i perioden 2007-2013. BOSØs revisor måtte betale 14 millioner i erstatning. (Rannekleiv, 2020).

Lagmannsretten mente at inspeksjonen og kontrolltellingene ved et besøk i 2013 var utilstrekkelig, og at revisor ikke hadde innhentet tilstrekkelig med revisjonsbevis. I tillegg var vesentlighetsgrensen satt for høyt. Dersom denne hadde vært lavere ville revisor tatt flere stikkprøver og sannsynligvis oppdaget at halvparten av nybilbeholdningen manglet. Dette ville ført til ytterligere revisjonshandlinger, som ville ledet til at faktureringspraksisen hadde blitt avdekket. (Rannekleiv, 2020).

Det kan antas forankrings-bias, ved at revisor har valgt å stole på ledelsen.

4.2 Funn fra intervjuer

4.2.1 Presentasjon

Jeg vil begynne med en presentasjon av mine respondenter. I innledningen til intervjuet har jeg spurt om utdanning, nåværende stilling og erfaring

	Utdannelse	Nåværende stilling	Erfaring
R1	Bachelor i regnskap og revisjon, Statsautorisert revisor på overgangsordning	Partner	11 år fra medarbeider til partner
R2	Registrert revisor og siviløkonom	Partner, daglig leder	28 år i nåværende stilling, 35 år til sammen
R3	Høyere	Oppdragsansvarlig	22 år innen revisjon

	revisorstudium, siviløkonom	revisor, statsautorisert	
R4	Høyere revisorstudium, siviløkonom	Partner	17 år
R5	Bachelor i revisjon, høyerer revisorstudium	Partner, statsautorisert	26 år i privat revisjon
R6	Master i regnskap og revisjon, siviløkonom	Partner, daglig leder	32 år
FT	Ukjent	1. Seksjonssjef 2. Seniorrådgiver	Ukjent
RF	Statsautorisert revisor, master i regnskap og revisjon	Seniorrådgiver	11 år i nåværende stilling

Tabell 3: Presentasjon av respondenter

Majoriteten av respondentene innehar stilling som parter i sine respektive selskap, og erfaring varierer fra 11 - 32 år. Mange har utdanning som siviløkonom i tillegg til revisor-utdanning. Etter en kort presentasjon fra mine respondenter gikk jeg videre til første tema, som var profesjonell skepsis:

4.2.2 Profesjonell skepsis

Det første jeg spurte om, var hvordan respondentene selv ville definere profesjonell skepsis.

R1 mente at det lå i ryggmargen etter studier og erfaring, og at det innebærer å være oppmerksom på og finne mulige feil eller misligheter i regnskapet, innhente tilstrekkelig revisjonsbevis for å kunne stå inne for de konklusjonene man gir.

R2 mente at profesjonell skepsis er generelt innebygd, at informasjon ikke blir godtatt uten at det er kontrollert. R2 anser seg selv som generelt skeptisk, men at det kunne utvikle seg gjennom oppdraget.

R3 sa at det handlet om å ikke tro på alt ledelsen sier før man har dobbeltsjekket, og helst fra eksterne kilder.

R4 mente at man må ha et kritisk blikk på, og en integritet, i alle vurderinger som gjøres, i tillegg til å bruke profesjonelt skjønn, stille kritiske spørsmål, og gjøre egne vurderinger basert på lover, regler og standardene, men også gjøre vurderinger ut fra de fakta man har.

R5 mente at det er å ha en nysgjerrighet og en skepsis til ethvert bevis.

R6 sa at man i utgangspunktet ikke skal tro at misligheter og feil ikke finnes i regnskapet, selv om det ikke er antagelsen fra starten, og være åpen for at feil kan skyldes både bevisste og ubevisste feil.

Representanten fra Revisorforeningen, RF, mente at det handlet om å ha et åpent sinn, at man ikke bare skulle søke etter å underbygge, men også søke motstridende bevis, kort sagt ikke ta alt for gitt.

Generell enighet blant respondentene, etter dette spørsmålet. Jeg opplever at de svarer tilnærmet likt, med noe ulik ordlyd.

Nolder og Kadous hevder at profesjonell skepsis er et tankesett og en holdning, jeg spurte respondentene om de hadde noen tanker rundt det.

R1 mente at revisorer i stor grad har det i seg, men at det er enkelte tilfeller der det kan bli satt på prøve.

R2 sa at det kan godt hende, men tror det handler mer om magesfølelsen.

R3 var enig, og sa at det er noe som snakkes om på kontoret.

R4 sa seg også enig, og mente at det i bunnen handlet om å ha integritet, at integritet er en grunnleggende holdning sånn at man står inne for vurderinger, konklusjoner og handlinger som gjøres.

Mitt neste spørsmål var hvor stort fokus respondentene har på profesjonell skepsis. Nolder og Kadous hevder i sin artikkel fra 2018 at inspektører rundt om i verden identifiserer en mangel på profesjonell skepsis som årsak til feil i revisjonen.

Hvor stort fokus har du på profesjonell skepsis?

R1	Stort fokus
R2	Har aldri tenkt på det
R3	Stort fokus
R4	Hver eneste dag
R5	Ekstremt fokus
R6	Stort fokus

Tabell 4: Fokus på profesjonell skepsis

R1 sier at det er et stort fokus på det, og at det har blitt mer de siste årene. Metodikken de jobber etter i tillegg til at kravene fra tilsynsmyndighetene blir mer og mer skjerpet.

R2 mente at det var vanskelig å måle, for hva skal man måle det opp mot, så det har R2 egentlig aldri tenkt på

R3 sa at det ligger i alt som gjøres, men at det kommer an på vesentligheten, og risikoen i selskapet.

R4 sa at det var noe som dukket opp daglig, og noe som må tas i bruk ofte ved vurderinger som bli gjort.

R5 sa at det er et ekstremt fokus, og gjennomsyret i deres organisasjon. Det blir sagt at det blir tatt opp på alle kurs som holdes, og at det er til stede på alle nivåer, fra nyansatte til partnere.

R6 mener at det ligger i ryggmargen, og at det er et stort fokus på det.

Generell enighet blant respondentene her, og jeg oppfatter at de har et stort fokus på profesjonell skepsis. Unntaket er R2 som ikke hadde noen formening om hvordan man skulle måle dette fokuset.

I Olsens artikkel fra 2014 refereres det til Joseph B. Ucuzoglu som var nasjonal partner i Deloitte i USA i 2014; han mente at det er viktig at det utarbeides en firma- og ledelseskultur som viser betydningen av uavhengighet, profesjonell skepsis og objektivitet innad i revisjonsfirmaet. Mitt neste spørsmål var derfor hvor stor

påvirkning respondentene mine tror den interne kulturen i firmaet har å si for den profesjonelle skepsisen.

R1 mener at noen kanskje syns det er *for* stort fokus på det og at de har en fagavdeling som setter mye ressurser på det. R1 kommer også med et konkret eksempel, der det fortelles at hele teamet må inn å bekrefte at de fortsatt er uavhengige og ikke er kommet for nær kunden ved to anledninger i løpet av revisjonen.

R2 mener også at den har veldig stor betydning, og at tonen på toppen er avgjørende for hvordan folk oppfører seg nedover i systemet.

R3 mener at det har stor betydning, og forteller at de har diskusjoner i lunsjen, og ellers møter hvor dette blir diskutert.

R4 er uenig med de andre, og sier at det tilnærmet ikke har noe å si, men at bransjen er sterkt regulatorisk og at man henter det man trenger fra standarder, lover og tolkninger, og at firmaet har et verdisett som blant annet integritet er en del av.

R5 mener at det har stor betydning, og noe de ofte har på agendaen.

R6 tror ikke den påvirker hverken positivt eller negativt, men at den profesjonelle skepsisen ikke har blitt påvirket av firmaet.

Fire av seks sier at det er viktig at det utarbeides en firma- og ledelseskultur som viser betydningen av profesjonell skepsis, uavhengighet og objektivitet. To uenige, men flertallet anser det som viktig.

Quadackers, Groot og Wright (2013) hevder at det er to hovedperspektiver innenfor profesjonell skepsis:

- Nøytralitet: revisor hverken tror eller mistenker klientens ledelse
- Presumptiv: revisor antar en viss grad av uærlighet fra ledelsen

Anser du deg selv som nøytral eller presumptiv?

R1	Heller mot presumptiv
R2	Nøytral
R3	Nøytral

R4	Nøytral
R5	Presumptiv
R6	Nøytral

Tabell 5: Presumptiv eller nøytral

Av de seks svarte 4 nøytral og 2 presumptiv.

R1 sier at det heller mot presumptiv, men hvis man sammenligner Norge med utlandet så er vi mer nøytral.

R2 anser seg som nøytral i utgangspunktet, men at det kommer an på hva man finner under revisjonen, og at man ved revisjon av inntekter skal være presumptiv uansett, og anta at det kan foreligge en mislighetsrisiko.

R3 anser seg også som nøytral, men sier også at det kan dukke opp ting under revisjonen som gjør at man havner i den andre rubrikken.

R5 anser seg som presumptiv, og tilføyer at i selskap med større innslag av skjønn, enten på inntektssiden eller estimerer i balansen vil gi en større presumptivitet.

R6 anser seg som nøytral i utgangspunktet, men er bevisst på at kunden *kan* ha gjort noe galt.

Jeg oppfatter at flertallet anser seg som nøytral i utgangspunktet, men er åpen for at det kan endre seg under revisjonen, hvis noe dukker opp.

4.2.3 Uavhengighet

Mitt neste tema var uavhengighet. Under avsnitt 2.10 Har jeg gått inn på risikoer mot revisors uavhengighet. Den første er risiko mot egenkontroll, som kan oppstå hvis revisor må revidere sitt eget arbeid eller tidligere konklusjoner.

Det første spørsmålet ble da om det er noe respondentene noen gang har måttet gjort.

R1 mener at det kan skje i tilfeller der kompetansen til kunden er lav og at revisor derfor må komme med innspill på hvordan de kan tenke, og at man da i ettertid må revidere ting man selv har kommet med innspill på. R1 mener likevel at dette ikke er trussel mot uavhengigheten, og at hvis det kommer til det, så man man heller si fra seg oppdraget,

R2 sier at det er noe de har fokus på, og passer seg for å gjøre.

R3 sier at det ikke er noe som gjøres.

R4 sier også at det er noe de passer seg for, da det ikke er lov.

R5 er også klar på at svaret er nei, men kommer med et eksempel fra den tiden også de minste aksjeselskapene var revisjonspliktig, at de hadde kanskje tre bilag, og de sto for den tekniske avslutningen, men spør seg om det egentlig var revisjon, eller regnskapsføring. R5 sier videre at de nå bruker eksterne ressurser for å ta seg av den tekniske avslutningen, og at det er gjort forsøk med roboter som står for den tekniske avslutningen av regnskap og skattemeldinger.

R6 sier at situasjonen hvor det gis innspill på hvordan et regnskapsestimat skal være ikke har oppstått, og at R6 heller aldri har måttet revidere konsekvensene av sine egne handlinger.

Jeg oppfatter at alle er enige her, og at dette er noe de passer seg for å gjøre.

Det neste temaet under uavhengighet handlet om risiko mot egeninteresse. Dette kan oppstå hvis revisor har økonomiske eller andre interesser i revisjonsklientens virksomhet, eller at revisjonsselskapet føler at de ikke har råd til å miste kunden. Mitt neste spørsmål ble derfor om respondentene noen gang har følt at de har måttet “se gjennom fingrene” på ting for å beholde en klient.

R1 sier at det ofte kan oppstå diskusjoner, og at klienter har indikert at de kom til å bytte revisor. Hvis det er snakk om vesentlige forhold så mener R1 at de har “stått i det”, men hvis beløpet ikke har vært vesentlig nok til å endre regnskapsbrukernes beslutning, så har de latt det gå.

R2 sier at det går ikke på akkord med det som anses som korrekt, og at det ikke rygges unna en het diskusjon.

R3 sier at de føyer seg ikke for klientene, og at de titt og ofte mister klienter, både ved at dem sier opp klienten og motsatt.

R4 mener at alle beslutninger som tas må kunne tåle dagens lys, og at man ikke kan la det gå ut over egen integritet for å beholde en kunde.

R5 sier at det aldri har skjedd, og har situasjonen dukket opp så har dem frasagt seg klienten.

R6 sier at kundene noen ganger har lagt opp til dette, men at det aldri har blitt gjort for å beholde en klient, tvert imot har klientene blitt kastet ut hvis en sånn konflikt har oppstått.

Igjen opplever jeg at alle respondentene er enige, og at de heller er villige til å miste en klient enn å skulle føye seg hvis årsaken var av en vesentlig karakter.

Neste tema handler om risiko mot press. Dette kan oppstå hvis revisor hindres fra å utøve revisjonen objektivt som følge av reelle eller oppfattede trusler. Mitt neste spørsmål var:

Har du noen gang opplevd press eller trusler, direkte eller indirekte, fra en klient?

R1	Ja
R2	Ja
R3	Ikke trusler, men press
R4	Nei
R5	Nei
R6	Ja

Tabell 6: Opplevd trusler

R1 sier at det senest skjedde under forrige års revisjon, det klienten skal ha sagt at de kom til å bytte revisor hvis de ikke ble enklere å ha med å gjøre. Klienten endte opp med å bytte revisor. R1 mener at hvis man blir såpass uenig, så skaper det ikke gode arbeidsforhold for noen, og at det betyr at man ikke burde samarbeide.

R2 svarer ja, men at det går mer på press, men at det er sjelden noen tar til motmæle hvis de forklarer reglene. R2 tror også det handler om at de har mest små selskap og sier at for eksempel Norsk Hydro sannsynligvis tar til motmæle med en gang de er uenig med revisor.

R3 sier at det ikke er trusler, men mest press, og diskusjoner rundt nedskrivninger og verdier.

R4 er kort i sitt svar og sier nei, heldigvis.

R5 mener at press kan ha vært på agendaen, men at de ikke har gått på akkord med å etterfølge eventuelt press.

R6 sier at det har jeg gjort, i flere tilfeller. At det mest alvorlige var en klient som åpenbart hadde manipulert regnskapet, og at R6 da ble utsatt for press både internt i firmaet, og fikk telefoner fra andre, utenfor selskapet, som skulle påpeke hvor feil beregningene var. Det

endte med at R6 trakk seg fra oppdraget. Vi ser at det er stor enighet om at trusler ikke forekommer i stor grad, men at det oppleves press fra klientene.

De fleste er enige om at de kan ha opplevd press, og bare en har følt seg truet.

4.2.4 Vesentlighet

Neste tema jeg ville innom var vesentlighet. Det første spørsmålet innenfor dette temaet er hvordan respondentene setter vesentlighetsgrensen.

Her var det enighet blant alle, den settes ut fra nøkkeltall, men at det gjøres vurderinger i hvert enkelt tilfelle.

I case-studien så jeg på flere norske regnskapsskandaler, en av disse var BOS-dommene. Lagmannsretten mente at vesentlighetsgrensen var satt for høyt, og at hvis denne hadde vært lavere ville revisor tatt flere stikkprøver, og sannsynligvis oppdaget at halvparten av varelageret manglet. I lys av dette spurte jeg om respondentene mente at det ville blitt oppdaget flere misligheter hvis man satt en lavere grense.

R1 mente at de bruker mye tid på å sette rett grense.

R2 sier “Vet du, det tror jeg ikke, men altså folk gjør jo feil, så vesentlighetsgrensen brukes til å plukke feil fra regnskapet.” Og at det som er under vesentlighetsgrensen skal man ikke drive å revidere, å hakke på.

R3 mente at det kunne blitt oppdaget mer, men at man ikke kan sette grensen for lavt, for da ville revisjonen aldri blitt ferdig.

R4 mener det er vanskelig å svare på, men at det er obligatorisk etter revisjonsstandardene å være ekstra oppmerksom på misligheter, og gjøre egne handlinger hvor vesentlighetsgrensen ikke brukes på samme måte.

R6 mener ja, for jo lavere man setter grensen, jo mer reviderer man, men man må se på om feilene er vesentlige.

Her er det også stor enighet blant respondentene, at en lavere grense nok vil kunne avdekke mer, men jo lavere grense desto mer jobb, og eventuelle feil eller misligheter som avdekkes av en lavere grense ikke nødvendigvis er vesentlig for regnskapsbrukernes beslutning.

Siste spørsmål innenfor vesentlighet var:

Diskuterer du vesentlighetsgrensen med din klient?

R1	Nei
R2	Nei
R3	Nei
R4	Ja, på børsnoteerte kunder
R5	
R6	Nei

Tabell 7: Vesentlighet

R5 hadde ikke svar på dette. De andre er enige om at det ikke er noe som diskuteres med klientene. Unntaket er R4, som sier at det er krav om å diskutere det med børsnoteerte klienter.

4.2.5 Misligheter og regnskapsmanipulasjon

Det neste temaet var misligheter og regnskapsmanipulasjon.

Har du selv avdekket, eller vært del av et team som har avdekket misligheter?

R1	Ja
R2	Ja
R3	Ja
R4	Nei
R5	Ja
R6	Ja

Tabell 8: Avdekket misligheter

Alle, med unntak av R4 har altså avdekket misligheter.

R1 sier at noen har vært så små at det er spørsmål om det er misligheter, eller ubevisste feil, og at det da har vært snakk om private kostnader i regnskapet. R1 sier også at de hadde en kunde for 7-8 år siden, der det var mer private kostnader enn andre kostnader, og at det var en kunde de endte opp med å ta fravalg på.

R2 sier at de har indirekte oppdaget. Det var et underslag på kassaapparatet, men dette var allerede oppdaget av ledelsen, ellers vil R2 påstå at de ser lite misligheter.

R3 bekrefter at det er oppdaget, det var snakk om en underleverandør som jobbet på en privat hytte, men skrev på fakturaene at de bygde på eiendommer for selskapet. Saken ble meldt til Økokrim.

R5 nevner et tilfelle der det ble oppdaget transaksjoner hvor den interne kontrollprosessen var overstyrt. Det ledet til at det ble avdekket et forholdsvis stort underslag som hadde pågått over tid.

R6 svarte kort ja, uten å gå nærmere inn på noen spesifikke saker.

Også på dette spørsmålet er flertallet på samme side. Alle med unntak av én sier at de har vært med på å avdekke misligheter gjennom sin karriere.

Mitt neste spørsmål var hva respondentene tror årsaken til at revisor ikke oppdager misligheter og regnskapsmanipulasjon er.

R1 sier at det finnes dokumentasjon på at revisor avdekker for lite. R1 mener det handler om risikovurdering fra starten av, at revisor skjønner den reelle risikoen og kundens motivasjon. Videre mener R1 at det nok finnes eksempler der man stoler for mye på den dokumentasjonen kunden kommer med, og at kunder som er ute etter å utføre misligheter er gode på å skjule det.

R2 mener at det kan være erfaring, eller at man rett å slett ikke ønsker å se det.

R3 mener at det handler om manglende forståelse for bransje og regnskap, og det ender med et revisjonsprogram som ikke er tilpasset klienten fullt ut.

R4 mener det kommer av at man ikke reviderer 100% av regnskapet. At det er noe revisor skal være oppmerksom på at kan forekomme, men en revisjon vil ikke gi en garanti for at misligheter ikke har forekommet.

R5 mener det handler om at manipulasjonen er av en sånn størrelsesorden at det ikke fanges opp, og nevner bilag som så utrolig ekte ut, men kontonummeret det skulle betales til ikke stemte.

R6 mener at det kan ha med manglende skepsis å gjøre, og at det er vanskeligere å avdekke feil som bevisst er forsøkt skjult. R6 nevner også det å ta ledelsens forklaring for god fisk uten å skaffe seg underbyggende bevis. men at det totalt sett koker ned til at revisor ikke har gjort nok.

RF mente at det ligger i sakens natur at det er skjult, og hvis noen ønsker å skjule ting, så er de vanskelige å finne. RF mener at revisjon i utgangspunktet ikke er granskning, men å revidere regnskap på betryggende sikkerhet.

FT sier at revisors avdekking av økonomisk kriminalitet avhenger av hvor godt revisor etterlever revisorlovens krav til god revisjonsskikk, herunder standardene. Har revisor innhentet tilstrekkelige og hensiktsmessige revisjonsbevis, og utviser profesjonell skepsis, vil formålet med revisjonen normalt være ivaretatt.

Litt varierende svar på dette spørsmålet, men både R1 og RF peker på at det kan være vanskelig å oppdage noe som noen aktivt prøver å skjule. R4 og RF tolker jeg som enig i sitt utsagn om at revisjonen ikke vil gi noen garanti for at det ikke har forekommet misligheter.

Jeg lurte på om respondentene hadde noen forslag til hva som kunne vært gjort annerledes for at det skulle avdekkes bedre.

R1 sier at det kommer en ny ISA 315 der det legges opp til mer risikodrevet revisjon, i tillegg til at IT-systemer vil få mer fokus.

R2 sier at det ikke er noen spesifikke forslag, og tar et eksempel om svart omsetning, det vil ikke stå i regnskapet uansett, og da har man ikke noe å ta tak i.

R3 mener det handler om å gjøre uforutsigbare revisjonshandlinger, det eksemplifiseres ved at R3 en måned gikk gjennom alle utbetalingene til et selskap, for å kontrollere at de var godkjent av minst to personer. Et annet forslag er å ha besøk utenom den vanlige besøkstiden, spesielt hvis klientene har et stort varelager, eller en stor kasse.

R4 mener det gjøres mye, og at det regulatoriske og kravene til hva revisor skal gjøre øker for hvert år.

R5 er enig med R1 om at data-analyse kan bidra til å finne indikasjoner på misligheter.

R6 mener at det er vanskelig å si, men at det handler om å rette revisjonen inn på de områder som er sannsynlig å ha feil. R6 tror det handler om risikovurdering, og å se på områder der det er brukt skjønnsmessige vurderinger.

Litt forskjellige svar her også, men to av respondentene peker på IT-systemer som en mulig løsning for å avdekke misligheter bedre.

Mitt neste spørsmål i denne kategorien var:

Er det revisors plikt å avdekke regnskapsmanipulasjon?

R1	Ja
R2	Nei
R3	Ja
R4	Nei
R5	Ja
R6	Ja
FT	Ja
RF	Ja

Tabell 9: Revisors plikt

R1 mener at det er en viktig del av jobben, og at man kan si at det er en plikt.

R2 mener derimot at det ikke er revisors plikt, at det er styret som har det ansvaret.

R3 svarer kort og godt at “Ja, det mener jeg. Det er det”.

R4 er enig med R2 om at det ikke er revisors plikt, men at man skal være oppmerksom på det.

R5 mener at det indirekte er en plikt, så lenge det ligger innenfor vesentlighetsbetrakningen.

R6 er enig, og sier “Ja, per definisjon feil i regnskapet, men det kommer an på vesentlighet.”

FT sier "Ja, det er det ikke noen tvil om. Formålsbestemmelsen pålegger ikke revisor større plikter eller ansvar enn det som følger av standardene."

RF mener også at det er en plikt, så lenge det er vesentlig for regnskapet.

De fleste er enige her, men poengterer at det handler om vesentlighet.

I forkant av den nye revisorloven som kom i år var det en høringsinstans. Her uttalte BDO, EY og PwC at de ikke støttet at det vises til at revisor skal bidra til å forebygge og avdekke økonomisk kriminalitet i formålsbestemmelsen. Dette syntes jeg var interessant, og valgte å spørre mine respondenter om deres syn på dette.

R1 poengterer at vedkommende ikke har satt seg så godt inn i saken, men tror det kan ha med større ansvar å gjøre, selv om R1 ikke tror man slipper unna det ansvaret uansett.

R2 er enig i uttalelsen til de tre store, og mener at revisor vil overta en politimyndighet. R2 spør "skal vi holde på med granskning, eller skal vi holde på med revisjon?" Her sier RF at "Jeg ser ikke noen granskningsbestemmelse i revisorloven." Jeg påpeker at det sto og står jo fortsatt i standarden, men R2 mener at det vil skape en annen revisjon, som vil bli mer kostbar for kunden.

R3 er uenig i uttalelsen til de tre store, og mener det er riktig at det står i formålsbestemmelsen. R3 tror at motviljen kan stamme fra et større erstatningsansvar.

R4 hadde ikke noen formening om saken, mens

R5 mener at det fører til en betydelig utvidelse av revisors mandat.

R6 sier at vedkommende forsåvidt kan forstå de som er uenige, men at revisor samtidig er i en rolle til å forhindre, og hvis man oppdager forhold som tyder på at det har skjedd noe, så revisor ta det videre, men R6 mener at det ikke skal være hovedansvaret til revisor å lete etter det.

Finanstilsynet har ingen meninger rundt temaet, de forvalter bare det fastsatte regelverket.

Revisorforeningen har heller ingen kommentarer ut over at de synes det er fint med en formålsparagraf, og at formålet er bedre som prinsipp, man skal starte med prinsippene, og ta detaljene etterpå

Det er med andre ord uenighet blant respondentene, men flere av dem tror at erstatningsansvaret kan være grunnen til at de tre store ikke ville ha det inn i formålsparagrafen.

4.2.6 Røde flagg

Nest siste tema var røde flagg, og det første jeg spurte om var hvor stort fokus respondentene har på røde flagg. I intervjuguiden definerte jeg røde flagg som sammenhenger og utviklingstrekk som avviker fra det normale, enten over tid, eller sammenlignet med bransjemessige forhold.

Hvor stort fokus har du på røde flagg?

R1	Har fokus på det
R2	Stort fokus
R3	Stort fokus
R4	Er oppmerksom på det
R5	Har fokus på det
R6	Stort fokus

Tabell 10: Røde flagg

R1 sier at det er ikke min definisjon de bruker daglig, men anser røde flagg som en signifikant risiko. R1 sier at det er noe som settes inn i planleggingsfasen, og at hvis man ser at bruttofortjenesten, eller lignende fluktuerer veldig med tidligere tall eller bransjestandard, så blir det på en måte et rødt flagg som tas inn i risikovurderingen.

R2 sier at det er ganske stort fokus på røde flagg, og at hvis det er spørsmål om fortsatt drift, så øker fokuset.

R3 har stort fokus på røde flagg, og bruker mye regnskapsanalyser i revisjonen. R3 sier at hvis man ser unormale trekk, så følges det opp og det forsøkes å forstå hvorfor det er unormalt.

R4 sier at det er noe som de er oppmerksomme på helt fra planleggingen av revisjonen, og at det har vært et økt fokus i de perioder det har vært nedstengning. Dette på grunn av at R4 mener det kan være lettere å utføre misligheter hvis man sitter på hjemmekontor, og ikke har kolleger på siden av seg.

R5 sier at det absolutt er et stort fokus, og at det ligger som en del av risikovurderingen. R5 hevder at alle estimer i prinsippet nærmest er definert som røde flagg, og sier seg enig med R1 at det mer er snakk om risikoer som listes opp.

R6 mener at risikovurdering er nøkkelen til å gjøre en god revisjon.

Her er alle enige, og mener at det er noe dem har fokus på, gjerne i planleggingsfasen, og under risikovurderingen.

Mitt neste spørsmål var:

Anser du røde flagg en god indikasjon på potensielle misligheter?

R1	Ja
R2	Kan være det
R3	Ja
R4	Ja
R5	Ikke nødvendigvis
R6	Det er hvertfall en indikasjon på feil

Tabell 11: Potensielle misligheter

R1 anser det som en god indikator, og de bruker vesentlighetsbetraktninger i tillegg.

R2 mener at det kan være det, og at endring i bruttofortjeneste er noe som diskuteres ofte.

R3 sier at det er en god indikasjon, for røde flagg må følges opp, og enten parkere det, eller følge opp med videre revisjonshandlinger.

R4 mener også at det er en god indikasjon, men at røde flagg også kan være normalt, blant annet små bedrifter der noen få personer har vide fullmakter.

R5 anser ikke nødvendigvis røde flagg som en indikasjon på misligheter, men mener at det kan ha en sammenheng. R5 eksemplifiserer med at hvis man har en stor bedrift, men en stor kontantbeholdning, der én person har ansvaret for utbetalinger og avstemming, så er det et rødt flagg, men ikke nødvendigvis en indikasjon på en mislighet.

R6 mener at det hvertfall er en indikasjon på feil, men at det ikke nødvendigvis dreier seg om misligheter.

Lett blanding der halvparten mener det er en god indikasjon på potensielle misligheter, og de resterende er mer klar på at det også kan indikere ubevisste feil, og ikke nødvendigvis misligheter.

4.2.7 Bias

Siste tema handler om bias, eller beslutningsfeil. Her hadde jeg gitt en generell definisjon i intervjuguiden, i tillegg til eksempler på ulike typer bias, sånn at alle skulle ha den samme forståelsen. Da noen ikke hadde sett på intervjuguiden på forhånd, valgte jeg å lese opp definisjonen og eksemplene til disse under selve intervjuet.

Var det stort fokus på bias under din utdanning?

R1	Ikke i det hele tatt
R2	Nei
R3	Nei
R4	Kan ikke huske at det var det
R5	Veldig stort fokus
R6	Ikke stort fokus

Tabell 12: Bias

R1 sier at det ikke var fokus på bias, hvertfall ikke under den benevnelsen, men ut fra definisjonen er det noe som var på studiet og i vår løpende metodikk.

R2 sier at det ikke var fokus på det, at det store under R2 sitt studium var risikodrevet revisjon.

R3 sier at det ikke var stort fokus, men at det er noe som R3 har fremme i pannebrasken.

R4 mener at det var et tema, men husker ikke hvor stort fokuset var på det.

R5 mener at det var et stort fokus under høyere revisorstudie.

R6 sier at det ble diskutert forskjellige forhold som kan påvirke revisors vurderinger, men at det ikke var mye fokus på det.

Av de seks revisorene mener bare én at det var et stort fokus, 2 mente at det ble nevnt, og tre at det ikke var et tema.

Det neste spørsmålet var om det var stort fokus på profesjonell skepsis under respondentenes utdanning.

R1: "Ja, det var nesten var hovedfokuset under revisjonsteori."

R2: "Ja, skepsis var det fokus på."

R3: "Ja, det var det. Det var rett etter finansskandalene i 2002/2003, så det var det hadde vi mye om."

R4: "Det var hvertfall et tema, men hvor mye fokus det var er vanskelig å si, det begynner å bli en stund siden."

R5: "Kanskje ikke like mye som det er nå, det begynner å bli en stund siden. Det var nok fremme indirekte gjennom dette med bevisvurdering og teorien og det regulatoriske rundt det."

R6: "Ja, det var det."

Her var det større enighet, og fire konkluderte med at det var et stort fokus, de to andre mente det var det, men kunne ikke huske helt.

Mitt neste spørsmål følger i samme bane, og var om det er stort fokus på bias i virksomhetene de arbeider i og under revisjonen.

R1: "Ja, vi bruker ikke det som begrep, men i det daglige og i metodikken er det noe vi har fokus på."

R2: *“Ikke bevisst, men jeg analyserer de svarene og utsagnene jeg får, og stiller spørsmål, men jeg tenker ikke så nøye over det.”*

R3: *“Passe stort, vi forsøker å sjekke ledelsens informasjon hos andre kilder. Og har man tatt feil, så må man se ting på nytt, og rette inn revisjonen og holdningen din underveis.”*

R4: *“Ja, jeg vil si vi har fokus på både bias og profesjonell skepsis.”*

R5: *“Det er tilfeller hvor det er bedrifter som går normalt bra, og har greie finansielle forhold, og da legges nok ikke bias inn som en forventning, men vi har tvunget partnerrotasjon og skifte av revisor. Det er fort gjort å sovne av når man har holdt på med noe over lang tid. Det kan være fort gjort å ta noe for gitt når det ikke er noe som dukker opp i analyser og lignende, så jeg tror det er sunt at virksomheten skifter revisor etter en viss tid.”*

R6: *“Ja, jeg liker hvertfall å tro det. Når vi har team-møter så snakker vi om forskjellige forhold som kan påvirke hvordan vi vurderer ting, og at vi må være klar over det.”*

Også her er det generelt enighet i svarene, og at dette er noe de er bevisste på.

Mitt neste spørsmål var i hvor stor grad respondentene trodde at tilknytningen til en klient vil skape en partiskhet.

R1 mente at det absolutt kan ha en betydning, og at man ubevisst kan bli partisk etter å ha hatt en kunde over lang tid, og at det kan være en problemstilling, men også noe de er bevisste på i selskapet.

R2 mener at det er naturlig at det vil gjøre det, for at den menneskelige relasjonen utvikles over tid.

R3 mener at det kan være vanskelig å tro at mennesker man liker gjør feil, og at det er derfor man har reglene om revisorbytte.

R4 er ikke enig med de tre første, og mener at grunnen til at man har en relasjon til kunden er i kraft av å være deres revisor, og at det skal ligge integritet i bunnen av en relasjon, så det vil derfor ikke være noen grunn til at man skal ha en partiskhet med kunden. R5 sier seg heller ikke enig, og mener at på grunn av hyppige utskiftninger på revisjonsteamet alltid vil ha friske øyne som ser på ting, men

R5 kan være enig i at det kan bli tilfellet hvis det samme teamet har den samme ledelsen over tid.

R6 er heller ikke enig i at det skapes en partiskhet, og sier at R6 selv har hatt kunder over lang tid, som man har kommet på kant med på grunn av uenigheter.

RF mener at man stoler mer de dem man kjenner, og antar at rotasjonsreglene har oppstått av en grunn, og at det på den måten nok kan være sannhet i det.

Her er de nesten delt på midten, der halvparten av revisorene mener at det kan oppstå en partiskhet, og den andre halvparten ikke tror at partiskhet oppstår, riktignok mener R5 at det *kan* skje, sånn at han er ikke helt uenig. RF mener at man stoler mer på de man kjenner.

Mitt neste spørsmål er om respondentene har stor tillit til ledelsens regnskapsestimer

R1: "Det varierer fra kunde til kunde, men man oppdager raskt om det er hull i estimatene."

R2: "Det blir hvertfall alltid kontrollert."

R3: "Det vil jeg si at jeg har god tillit til, men det kan være mye ubevisste feil i estimatene."

R4: "Det er ulikt fra kunde til kunde, noen er gode på det, andre er ikke så gode, så det er veldig variabelt."

R5: "Det er avhengig av kompetansen til de som utarbeider estimatene. Vi har en automatikk i at hvis ledelsen eller bedriften internt utarbeider estimer, så skal det kvalitetssikres hos oss."

R6: "Det varierer, det har med kunnskapsnivået til den som lager estimatet å gjøre. Vi ser på historikken til kunden, hvor god de er til å treffe på estimatene."

Generell enighet om at det varierer fra kunde til kunde, og at det kommer an på hvor flinke de er, men at tallene stort sett kontrolleres.

Neste spørsmål var om respondenten har opplevd at tidspress under revisjonen har gjort det enklere å godta ledelsens estimer eller forklaringer uten å gjøre egne undersøkelser.

R1 mener at det var mer før, men at det nå er et stort fokus på det, og at det kanskje er noe mindre revisjonsselskap opplever.

R2 sier at “ja, jeg har opplevd tidspress, men man er nødt å prioritere.” R2 sier videre at det ofte kan komme tett opp under fristene, men da bruker å si at “det er ikke nå vi skal stresse, nå skal vi lene oss tilbake og skaffe oss god oversikt og tenke oss om.”

R3 erkjenner at tidspress er et problem og at det *kan* ha skjedd at noe har blitt godtatt, men at man må bruke den tiden man har. R3 sier at “*som regel skulle ting vært revidert i går.*” og mener at noen kanskje er litt kyniske på det, og venter til i siste liten med å sende ting til revisor, slik at det blir dårlig tid. R3 sier videre at man prøver å unngå tidspress ved å planlegge godt, og gjøre unna en del ting på høsten.

R4 sier at det ikke er opplevd, men har opplevd å måtte sette ned foten å si at denne fristen kan vi ikke rekke, den må utsettes.

R5 sier at det er opplevd til en viss grad, men at også de har varslet en kunde om å utsette styremøtet for å kunne kvalitetssikre et estimat på en regnskapspost. R5 sier videre at hvis estimatet er mindre vesentlig, og de ser at de traff dårlig, og at estimatet burde vært endret, så kan det ha sluppet igjennom på grunn av tidspress, men da har det vært større fokus på den posten etterfølgende år.

R6 svarer kort og greit “*Nei.*” og jeg følger da opp med å spørre om vedkommende føler at tidspress kan være et tema, er svaret “*Ikke tvil om at vi har tidspress konstant, men det er en del av yrket.*”

Blandede svar på dette spørsmålet, to stykker mener at mindre ting kan ha sluppet gjennom som følge av tidspress, to svarer at de har måttet informere kunden om at fristen måtte utsettes, og to mener at det ikke er noe de har opplevd.

Mitt nest siste spørsmål til respondentene var hvor ofte de sammenligner regnskap med selskap i samme bransje for å vurdere om estimatene inneholder vesentlige feil.

R1 sier at det gjøres alltid der det finnes overførbare bransjetall.

R2 mener det kanskje gjøres for sjelden, men at det kommer av at det er lite å sammenligne med.

R3 sier at det sammenlignes der bruttofortjenesten burde være noenlunde lik, og at de ofte gjør det, men det er avhengig av bransje.

R4 sier at det ofte leses regnskap fra samme bransje, for å se benchmarks, og for å se hvordan andre gjør det.

R5 sier at det gjøres på noen områder, der det er relevant å sammenligne, men at det i andre tilfeller kan være vanskelig i tilfeller med kompliserte estimater.

R6 sier at det gjøres, men det avhenger av bransje, og at i noen bransjer er det umulig.

Her er alle seks enige, og sier stort sett det samme, med forskjellige ord. Gjennomgående at det gjøres, der det finnes relevante tall å sammenligne med.

Det siste spørsmålet som ble stilt var om respondentene ofte kontakter eksperter på områder der de selv føler at de ikke besitter nok kunnskap eller erfaring.

R1, R4, R5 og R6 sier at det gjøres ofte, så godt som daglig, mens R2 sier at det sjelden er behov for det, mens R3 sier at det har skjedd. Her er altså de fleste enig om at det er noen som gjør det ofte.

4.2.8 oppsummering av funn

Funn fra case-studien viser at det er et gjennomgående tema i sakene at det har vært manglende reaksjoner fra revisor side. Sakene omhandler transaksjoner med nærstående parter, grov uaktsom overtredelse av revisorloven, manglende profesjonalitet og utilstrekkelig utførelse av revisjonen. Jeg skal senere prøve å knytte dette til diverse trusler mot revisors uavhengighet og evne til å avdekke misligheter, og om dette kan knyttes til noen av de bias jeg har vært innom.

Jeg hadde i mine intervju ganske mange spørsmål innenfor flere kategorier, men jeg opplever at det stort sett var enighet blant respondentene på de fleste spørsmålene. Størst uenighet var det rundt revisors plikt til å avdekke økonomisk kriminalitet, og spørsmålet rundt den nye formålsparagrafen.

5.0 Analyse

I dette kapittelet vil jeg drøfte de funn som ble gjort gjennom case-studie og intervjuer opp mot de teoriene som ble beskrevet i kapittel 2, i tillegg til å se på funnene som ble gjort opp

mot forskningsspørsmålene og problemstillingen. Jeg starter med forskningsspørsmålene, som var:

- Er det for lite fokus på røde flagg under revisjonen?
- Hva kan være årsaken til at revisor ikke avdekker misligheter?
- Er det revisors ansvar å avdekke misligheter?
- Hvorfor ville ikke tre av de fem store ha inn i formålsparagrafen at revisor skal forebygge og avdekke økonomisk kriminalitet?

Problemstillingen var: “Påvirkes revisors profesjonelle skepsis, uavhengighet og evne til å avdekke misligheter av bias?”

5.1 Røde flagg

Ett av mine forskningsspørsmål var om revisor har for lite fokus på røde flagg. I caseoppgaven var jeg innom saken med Trom Kraft og Kultur, der en selskapsrevisor ble skiftet ut kort tid før konsernregnskapet skulle slutføres, dette er et rødt flagg som ikke har blitt fokusert på. Finance Credit hadde også noen røde flagg som ikke ble fanget opp, som fiktive inntekter, komplisert selskapsstruktur og transaksjoner med nærstående parter (Heskestad, 2015). Moyes et al.(2006) stiller spørsmål i sin studie rundt røde flagg i sakene Enron og WorldCom, om de røde flaggene har blitt oversett, eller bare vurdert som uvesentlig. Den samme studien henviser til en annen studie der halvparten av respondentene ikke mente at røde flagg var en god indikasjon på misligheter. Jeg har også henvist til en tidligere masteroppgave som hevder at revisor har for lite fokus på røde flagg. Teorien jeg viser til sier at revisor har for lite fokus på røde flagg, og at det ikke anses som en god indikasjon på misligheter.

Gjennom innsamlingen av primærdata ønsket jeg å finne ut hvordan mine respondenter anså sitt forhold til røde flagg. De forteller at de har et stort fokus på røde flagg, at det brukes som en del av risikovurderingen, og at risikovurdering er nøkkelen til å gjøre en god revisjon. Videre forteller ca. halvparten at de anser røde flagg som en god indikasjon på misligheter. Jeg tror forklaringen på uenigheten vedrørende røde flaggs bruk som indikasjon på misligheter, kan forklares med det R6 påpeker i intervjuet, nemlig at det er en indikasjon på at noe er feil, men den feilen er ikke nødvendigvis en mislighet.

5.2 Hva kan være årsaken til at revisor ikke avdekker misligheter

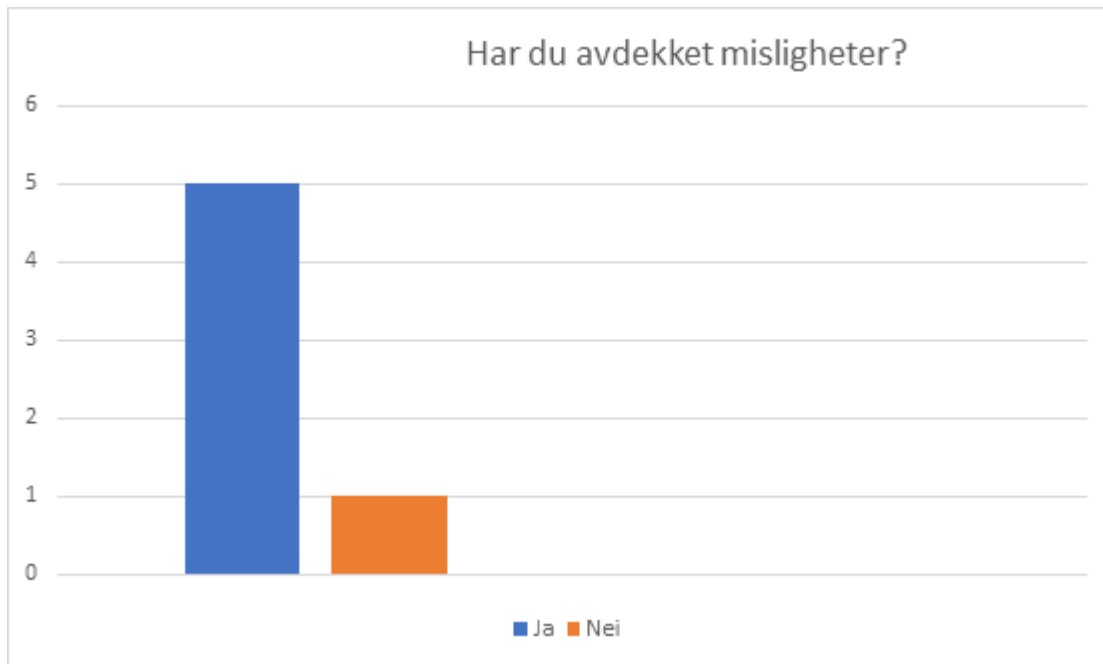
Mitt andre forskningsspørsmål var, som tittelen på avsnittet sier, hva kan årsaken være til at misligheter ikke blir oppdaget av revisor? I den tidligere nevnte Finance Credit saken ble det påpekt av Høyesterett at revisor ikke hadde reagert på transaksjoner med nærstående, i tillegg til å ha godkjent noter utarbeidet av eierne av selskapet. I Sponsor Service saken peker Oslo tingrett på manglende skeptisk holdning, og et nært samarbeide mellom revisor og klient.

Også i Fast Search & Transfer saken påpekes mangel på profesjonell skepsis av Kredittilsynet. Gjennom intervjuene var en av respondentene også inne på at det kan komme av manglende skepsis. Manglende skepsis påpekes i tillegg i teorien min av Dan Guy når han lister opp de vanligste grunnene til at revisorer ikke avdekker misligheter (McKenna, 2021). Mange er enig i at profesjonell skepsis kan være en årsak, men ifølge Olsen (2014) er begrepet vanskelig å definere, og å måle objektivt og direkte. Jeg kommer til å diskutere mer rundt dette når jeg kommer til temaet profesjonell skepsis senere i analysen.

Guy lister i tillegg opp for stor tiltro til dokumenter fra klienten som en årsak, og at man godtar mindre enn overbevisende revisjonsbevis på det grunnlaget at man antar at ledelsen er ærlig. Dette støttes i funnene jeg har gjort, der R6 nevner at manglende avdekking kan ha med det å ta ledelsens forklaring for god fisk å gjøre, det samme blir sagt av FT som nevner at man ikke må ta ledelsens uttalelser for gitt.

Her er det samsvar mellom teori og funn. Det som blir spørsmålet da er hvorfor blir ledelsen antatt ærlig, og hvorfor godtas mindre enn overbevisende revisjonsbevis?

McKee (2014), gjengitt av Stenvold og Degerstrøm (2020), sies det at rundt 40% av alle revisjonspartnere aldri vil få førstehånds erfaring med misligheter, dette støttes av Boritz et al. 2015; Asare & Wright 2012; PCAOB 2015, som gjengitt av Stenvold (2018) der det sies at det på de aller fleste revisjonsoppdrag ikke avdekkes misligheter, og at revisors erfaring med misligheter som en konsekvens av dette blir svært begrenset, og at revisor dermed ikke opparbeider seg adekvat kompetanse.

Figur 7: Avdekket misligheter

Av respondentene mine har 5%, eller 83% i henhold til intervjuene avdekket misligheter.

Jeg tror nok at det kan stemme at revisorer på de fleste oppdrag ikke avdekker misligheter, men jeg finner påstanden til McKee interessant, at så mange som 40% aldri vil ha erfaring med dette, når en så stor andel av de jeg intervjuet har selv avdekket misligheter. Det nevnes i et intervju av respondent R4, at årsaken kan være at man ikke reviderer 100% av regnskapet, og at ting dermed kan falle gjennom sprekkene. R1 og RF mener at hvis noen aktivt forsøker å skjule noe for revisor, da blir det vanskelig å oppdage.

For at revisor skal avdekke misligheter bedre kommer det fram fra to av respondentene at IT-systemer vil kunne bidra til bedre analyser og at det avdekkes bedre.

5.3 Er det revisors plikt å avdekke misligheter

Det tredje forskningsspørsmålet er om det er revisors plikt å avdekke misligheter.

Revisorloven § 9-1 sier at revisor skal bidra til å forebygge og avdekke økonomisk kriminalitet, ISA 240 punkt 4 sier at hovedansvaret for å forebygge og avdekke misligheter ligger hos styret og ledelsen. I henhold til ISA 240, punkt 5, skal revisor skaffe seg betryggende sikkerhet for at regnskapet ikke inneholder vesentlig feilinformasjon. Vesentlig betyr i følge punkt 2 i samme standard at feilinformasjonen, samlet eller alene ikke vil

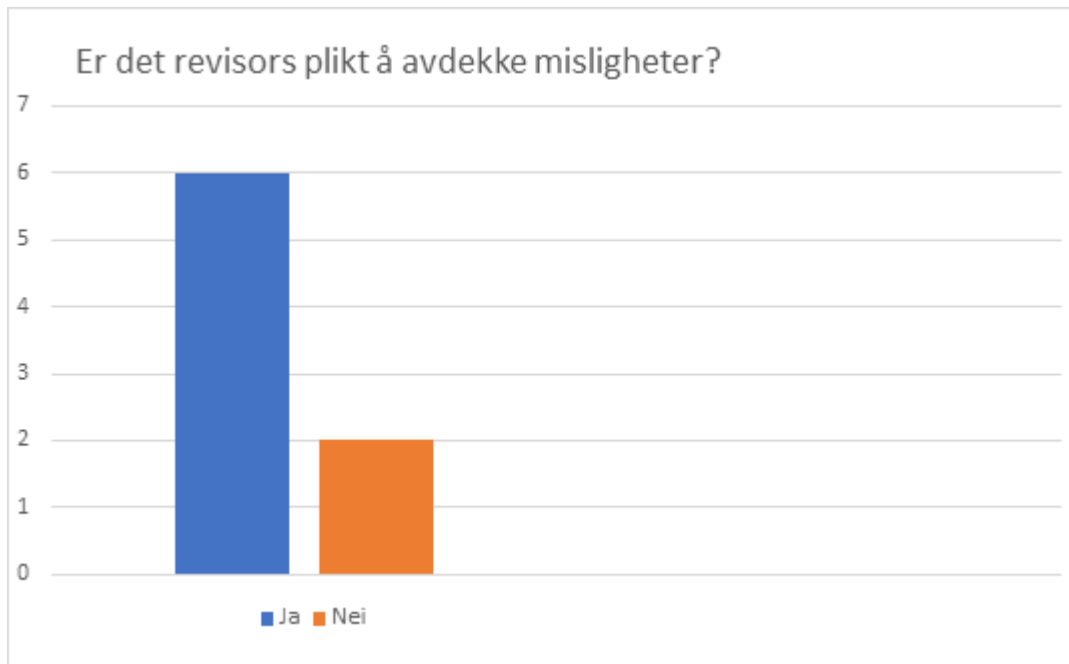
påvirke de økonomiske beslutninger som fattes av brukeren. ISA 200 punkt A47 påpeker at revisjonen har iboende begrensninger, og at det derfor ikke forventes at revisor kan redusere revisjonsrisikoen til null, og følgelig ikke kan oppnå absolutt sikkerhet for at regnskapet ikke inneholder vesentlig feilinformasjon som følge av misligheter eller feil.

Spørsmålet jeg stiller meg da er om det vil oppstå et forventningsgap mellom det allmennheten generelt og regnskapsbrukerne spesielt forventer av revisor. Som allmennhetens tillitsperson skal revisor med betryggende sikkerhet kunne påstå at regnskapet ikke inneholder vesentlige feil, likevel finnes dette punktet i standarden som på en måte vil frita revisor sitt ansvar ved å hevde at regnskapet likevel kan inneholde vesentlig feilinformasjon på bakgrunn av revisjonens iboende risiko.

Gjennom case-studien gikk jeg gjennom flere norske regnskapsskandaler. I Finance Credit-saken ble revisor dømt til 30 dagers fengsel (Høyesterett, 2008)., i Sponsor Service-saken ble revisor dømt til 60 dagers fengsel (Høyesterett, 2010), i BOS-dommene ble BOSØs revisor dømt til å betale erstatning (Rannekleiv, 2020) og i saken med Trom Kraft & Kultur ble erstatningssøksmålet mot egen revisor avgjort ved forlik (E24.no). Ettersom revisor i den ene saken ble dømt til fengsel er det nærliggende å tro at Høyesterett mener at mislighetene skulle vært avdekket. Det at det i den andre saken er inngått forlik, kan vitne om at revisor ikke ville at saken skulle gå til retten. Det antyder at revisor selv innser at mislighetene burde vært avdekket.

Det jeg tolker ut fra disse sakene er at revisor ikke har etterlevd sitt ansvar for å avdekke misligheter.

Gjennom mine intervjuer ble svarfordelingen slik:

Figur 8: Plikt å avdekke

6 av respondentene svarte ja, og 2 svarte nei, men flere av de som svarte ja påpekte også at det var en plikt så lenge det falt innenfor vesentligheten. Én av de som svarte nei mente at det var styret og ledelsens ansvar.

Jeg tolker dette som at det fortsatt er uenighet blant revisorer og andre hvor langt revisors plikter og ansvar strekker seg. Noen mener klart at det er en plikt, men fremhever at den plikten bare strekker seg så langt som vesentlighetsgrensen, mens andre mener at den plikten ligger hos andre. Det som er tydelig er revisors plikt i henhold til ISA 240, punkt 5, det er at revisor skal besørge at regnskapet ikke inneholder *vesentlig* feilinformasjon, det være seg tilsiktede eller utilsiktede feil. Det man kan spørre seg om da er hvorfor ikke revisor har avdekket mislighetene i blant annet sakene jeg har nevnt i case-studiet på et tidligere tidspunkt. Jeg antar at de beløpene som ble avdekket der ikke var i nærheten av vesentlighetsgrensen, og hvis de var det, så må vesentlighetsgrensen har vært så høy at den har mistet sin funksjon. Man kan stille spørsmålet “hva er verdien av en revisjon?” (B. Gilberg, personlig kommunikasjon, april 2022). Revisor skal avdekke vesentlig feilinformasjon i regnskapet, men hvis det ikke blir avdekket likevel, er det da bekvemmelig å si at det ikke er revisors plikt, at det er styret og ledelsens ansvar? Blir det for lett å påstå at revisjonen har iboende begrensninger, som gjør at det likevel kan forekomme vesentlige feil i regnskapet?

5.4 Hvorfor ville ikke tre av de fem store ha inn i formålsbestemmelsen at revisor skal forebygge og avdekke økonomisk kriminalitet

I henhold til ISA 240 skal revisor sørge for å anskaffe betryggende sikkerhet for at regnskapet ikke inneholder vesentlige feil som følge av misligheter, likevel viste det seg å bli diskusjoner rundt den nye formålsparagrafen. BDO, EY og PwC støttet ikke at det skulle stå i formålsbestemmelsen at revisor skal bidra til å avdekke og forhindre økonomisk kriminalitet. Det ble blant annet påpekt at det kunne skape forvirring rundt revisjonens formål, om det skulle ha en høyere prioritet og forebygge og avdekke økonomisk kriminalitet enn andre sider ved revisjonen. Andre påpekte at det kan reise tvil om revisors ansvar og oppgaver er utvidet. Deloitte, Norsk Øko.Forum, Revisorforeningen og skattedirektoratet støttet derimot forslaget. Respondentene mine varierte veldig i sine svar på dette spørsmålet. Noen hadde ikke satt seg godt nok inn i saken til å ha en mening om det, andre hadde rett å slett ikke noen formening om det, noen støttet forslaget, mens andre mente det ville føre til en betydelig utvidelse av revisors mandat, og at revisor ville overta en politimyndighet, og måtte drive med granskning, og at revisjonen ville bli en annen. RF og FT mener at den nye formålsparagrafen ikke vil gi revisorer noen oppgaver ut over det standardene allerede gjør, og at det ikke foreligger noen granskningsbestemmelse i paragrafen. Noen mente at det kunne ha med erstatningsansvar å gjøre. Også i dette spørsmålet ser jeg at det foreligger en uenighet blant respondentene mine, akkurat som det forelå en uenighet blant de som deltok under høringen til formålsbestemmelsen.

5.5 Påvirkes revisors profesjonelle skepsis, uavhengighet og evne til å avdekke misligheter av bias

Til sist i analysen vil jeg ta for meg problemstillingen. Jeg deler den opp i tre, og tar for meg hver enkelt del individuelt. Jeg deler den da opp i

- Profesjonell skepsis
- Uavhengighet
- Bias

5.5.1 Profesjonell skepsis

Jeg skal i dette delkapittelet sammenligne teorien jeg har funnet om profesjonell skepsis med de funn jeg har gjort gjennom case-studien og intervjuene med respondentene.

I ISA 200, punkt 13 defineres profesjonell skepsis som “En holdning som innebærer at revisor stiller spørsmål og er oppmerksom på forhold som kan indikere mulig feilinformasjon som følge av feil eller misligheter, og foretar en kritisk vurdering av revisjonsbevis.” Jeg ba mine respondenter om å definere profesjonell skepsis, da jeg syntes det var interessant å se hva de svarte, og hvordan svarene deres ville være i forhold til definisjonen i standarden. Dette spesielt ettersom teorien mener at begrepet er vanskelig å definere og måle (Olsen, 2014).

Svarene fra respondentene var at man måtte være oppmerksom på feil og misligheter i regnskapet, ikke godta informasjon uten at det er kontrollert, at man skal ha et åpent sinn.

Jeg opplevde at svarene var ganske samstemte, selv om de ordla seg på forskjellige måter. En av respondentene svarte likevel at det var vanskelig å måle, noe som samsvarer med teorien på det området.

Teorien jeg har beskrevet hevder at en mangel på profesjonell skepsis er en grunnleggende årsak til mangler i revisjonen, og at revisorer ikke utviser nok, eller adekvat profesjonell skepsis. (Nolder og Kadous, 2018; Olsen, 2014).

Gjennom svarene jeg fikk fra respondentene mente tilnærmet alle at de hadde et stort til ekstremt fokus på profesjonell skepsis.

Hvis vi ser på modellen til Nolder og Kadous (2018), så handler profesjonell skepsis om en holdning og et tankesett. Tankesettet er åpenhet og mottakelighet for ny informasjon, inkludert motstridende informasjon. Holdningen er hva revisor tror om risiko, og føler om ledelsens påstander, tror revisor at risikoen er lav, så vil følelsene til ledelsen og deres bevis være mer avslappet. Tror revisor derimot at risikoen er høy, vil følelsene bli deretter. Jeg tror det kan være lett å si at man har stort fokus på profesjonell skepsis, uten at man helt har tatt inn over seg betydningen av begrepet. Som nevnt tilsier teorien at det er vanskelig å definere, så revisors subjektive syn på hva profesjonell skepsis er, vil påvirke deres svar på hvor stort fokuset deres er. På den andre siden var svarene deres ganske like, og i overenskomst med definisjonen i standarden.

Likevel, da jeg tok opp med enkelte av respondentene (Ikke alle fikk dette spørsmålet, da det ble et oppfølgingsspørsmål og ikke sto i intervjuguiden) at profesjonell skepsis kunne ses på som et tankesett og en holdning, var de fleste enig, mens noen mente det handlet mer om magesfølelsen, og andre at det handlet om integritet som en holdning. Både magesfølelse og integritet som holdning, vil falle inn under holdning, men ikke inkludere tankesettet. Tankesettet innebærer som nevnt åpenheten og mottakeligheten for ny informasjon.

Jeg tror at det hadde vært bredere enighet rundt modellen hvis respondentene hadde fått den presentert, og satt seg inn i den.

Forskning sier at utdannelsen er svært viktig for å få et fundamentalt grunnlag i profesjonell skepsis. (Ranzilla et al., 2011).

Respondentene svarer at det var et stort fokus på det da de tok sin utdanning.

Dette tolker jeg som at de har dannet seg et fundament gjennom sin utdanning.

Videre står det i teorien at en firma- og ledelseskultur som viser betydningen av profesjonell skepsis er viktig.(Olsen, 2014).

Flertallet av respondentene var enig i dette, og mente at dette var noe som var i fokus på deres arbeidsplass. De to andre var derimot uenige, og mente at firma- og ledelseskultur ikke har noe å si for den individuelle revisors profesjonelle skepsis. Modellen til Nolder og Kadous (2018) lister opp en del sosiale og situasjonelle faktorer som spiller inn på skeptisk holdning, blant annet firmakultur og firmametodikk.

Jeg tolker det som at de fleste var enige med forskningen, og at det er et fokus på deres arbeidsplass.

Forskningen til Quadackers et al. (2013) tyder på at revisorer som er presumptive framfor nøytrale vil kreve mer overbevisning, og ha mer skeptiske vurderinger og beslutninger.

Respondentene ser likevel på selv selv i størst grad som nøytrale, bare to av dem anså seg selv som presumtiv.

Jeg vil anta at det kan forklares med det blant annet R2 sier i intervjuet, *“jeg anser meg som nøytral i utgangspunktet, men det kommer an på hva man finner under revisjonen.”* Altså er utgangspunktet nøytral, men de er åpen for å skifte synspunkt ved behov.

5.5.2 Uavhengighet

Dette delkapittelet tar for seg teorien og spørsmålene jeg hadde til respondentene vedrørende revisors uavhengighet, og trusler mot denne.

Revisorloven § 8-1 sier at det ikke skal utføres lovfestet revisjon dersom det foreligger en tilknytning mellom revisor og klient som utgjør en risiko for egenkontroll, egeninteresse, partiskhet, fortrolighet eller press.

Teorien sier at risiko mot egenkontroll kan forekomme der hvor revisor reviderer sitt eget arbeid eller konklusjoner. (Stenvold og Degerstrøm, 2020) Gjennom intervjuene fant jeg en enighet blant respondentene, at dette var noe de passet seg for. Det tolker jeg som at de er bevisst på risikoen ved å gjøre dette.

I følge teorien kan risiko for egeninteresse oppstå ved at revisor har økonomiske eller andre interesser i klientens virksomhet. Et eksempel som brukes i teorien er at én klient ikke må stå for størstedelen av revisjonsfirmaets inntekt slik at revisjonsfirmaet ikke har råd til å miste dem. (Stenvold og Degerstrøm, 2020). Alle respondentene var enige på dette spørsmålet, og så at de har ikke tatt beslutninger som ikke tåler dagens lys for å beholde en klient.

Det kan i henhold til teorien oppstå en risiko for press gjennom trusler, eller for eksempel tidspress. (Stenvold og Degerstrøm, 2020).

Gjennom intervjuene kom det fram at fem av seks har opplevd press, én har opplevd å føle seg truet, mens en ikke har følt hverken press eller trusler. Det fortelles likevel av de som har opplevd å føle press at de ikke har gitt etter for dette presset. Dette tolker jeg som at press forekommer, men at det blir ikke ettergitt for press fra kunden. Som R1 sier, så skaper ikke stor uenighet gode arbeidsforhold, og at det da er bedre å ikke samarbeide.

5.5.3 Bias

Dette delkapittelet vil ta for seg spørsmålene jeg hadde til respondentene om bias, og teorien jeg har funnet på dette området.

Da jeg spurte respondentene om det var stort fokus på profesjonell skepsis under deres utdanning var det bred enighet blant dem, at det var det. Under mitt eget studieløp på mastergraden har det vært et stort fokus på bias, så jeg lurte på om de opplevde det samme da de utdannet seg. Gjennom intervjuene viser det seg at bare én av seks sier at det var fokus på bias under utdannelsen, de resterende fem sier enten *“ikke i det hele tatt”*, *“ikke stort fokus”*, *“nei”*, eller *“husker ikke.”* Dette tolker jeg som at bias kanskje er et tema det har blitt mer

fokus på i det siste, og at det kanskje ikke var så stor bevissthet på det tidligere.

Respondentene har erfaring som strekker seg fra 11 til 35 år, så det er ikke utenkelig at enkelte tema har blitt mer aktuelle siden den gang.

Jeg spurte da hvor stort fokus det var på bias i bedriften de arbeider i dag. Responsen var da at det er et tema de har fokus på gjennom metodikk, møter og generelt. Jeg tolker det som at selv om fokuset på temaet ikke var der under utdannelsen, så er det noe respondentene har et fokus på i dag, og er bevisste på.

Risikoen for partiskhet kan oppstå der revisor opptrer for støtte for klienten, eller har et standpunkt som kan sette objektiviteten i fare (Stenvold og Degerstrøm, 2020). Bazerman et al. (2002) mener at tilknytning til klienten skaper partiskhet i klientens favør, og at denne partiskheten styrkes over tid.

I saken Sponsor Service-saken kan det argumenteres for at det nære samarbeidet mellom revisor og klient har skapt en partiskhet, med tanke på at det ifølge Høyesterett (2010) er gitt en ren revisjonsberetning til tross for mangelfull eller unnlatt revisjon.

Respondentene var delte på midten her. tre av dem mente at man ubevisst kan bli partisk, R3 og RF påpeker at det er på grunn av dette at man har revisorbytte. R4 var ikke enig, og mente at det ikke var noen grunn til at man skulle utvikle en partiskhet. RF svarer at man stoler mer på de man kjenner. Jeg tolker RF sitt svar dithen at RF sier seg enig med at partiskhet kan utvikles over tid. Tre mente at partiskhet kan oppstå, to var uenig, og en mente at det ikke oppstår. Jeg tolker det slik at i større revisjonsbedrifter, er kanskje kontakten mellom revisorer på teamet og ledelsen hos de reviderte mindre enn hos mindre revisjonsselskap. Dette kan være årsaken til at R4 mener at partiskhet ikke oppstår, og R5 mener at hyppige utskiftninger på revisjonsteamet vil motvirke effekten av partiskhet.

Likevel, slik som det påpekes av R3 og RF, så er det en årsak til at reglene om revisorbytte er innført. Jeg tolker dette dithen at årsaken til at reglene er innført er for at det er en risiko for at partiskhet kan oppstå, og kanskje ett av poengene her er ordet *ubevisst*. Jeg tenker at de som er uenig i påstanden enten arbeider i et såpass stort revisjonsfirma, med såpass hyppige utskiftninger på revisjonsteamet at kontakten med klientene blir lav nok til at partiskhet ikke oppstår, eller så er de rett og slett ikke bevisst på at det oppstår eller kan oppstå.

Tilgjengelighetsfeil og forankringsfeil er delvis overlappende. Tilgjengelighetsfeil handler om at revisor påvirkes i sin vurdering av lett tilgjengelig informasjon, det handler blant annet om å forvente at ledelsens opplysninger er riktige, og ukritisk basere seg på deres vurderinger og

estimater. Forankringsfeil handler om å forankre sine vurderinger til estimater som blir presentert av ledelsen. (Stenvold og Degerstrøm, 2020).

Jeg har pekt på tilgjengelighetsfeil i Troms Kraft-saken, da det blant annet påpekes at konsernrevisor har stolt på ledelsen når det gjaldt posten “påløpte, ikke fakturerte inntekter.” Tilgjengelighetsfeil har jeg også påpekt i Johs. Lunde-saken, der Finanstilsynet mener at det har blitt lagt for stor vekt på ledelsens uttalelser, vurderinger og beregninger (Sandø og Fosse, 2014).

Forankringsfeil finner jeg i BOS-saken, der revisor ikke har vært til stede på varetellinger, men valgt å stole på de tallene som ledelsen kom med, uten å gjøre egne undersøkelser. Forankringsfeil finner jeg også i Fast Search & Transfer-saken, der revisor ikke har innhentet tilstrekkelig med bevis, og stolt på ledelsens tall.

Gjennom intervjuene spurte jeg om respondentene har stor tillit til ledelsens regnskapsestimater. Her var det en generell enighet om at det varierte fra klient til klient, men at tallene ble kontrollert. Jeg tolker dette som at respondentene er bevisste på tilgjengelighetsfeil, og kontrollerer de opplysninger de får fra ledelsen til selskapet de reviderer.

I tilknytning til tilgjengelighets- og forankringsfeil spurte jeg også om respondentene ofte sammenligner tall med selskap i samme bransje for å vurdere ledelsens estimater, og om de ofte kontakter ekspert på områder de føler at selv ikke innehar nok kompetanse eller kunnskap.

Alle seks er enige om at de sammenligner tall i de bransjene det finnes tall og sammenligne med. Når det kommer til å kontakte eksperter, så gjør flertallet det ofte. Dette tolker jeg som at respondentene passer på å innhente eksterne bevis, og ekspertise, og er bevisst på forankringsfeil og tilgjengelighetsfeil.

Bekreftelsesfeil kan oppstå når revisor tar forhastede beslutninger for å utføre en effektiv revisjon. For eksempel å godta ledelsens forklaringer i stedet for å foreta egne undersøkelser på grunn av tidspress. Jeg har påpekt også bekreftelsesfeil i Troms Kraft-saken, ettersom konsernrevisor ble underlagt tidspress da selskapsrevisor ble skiftet ut kort tid før slutføring av konsernregnskapet.

I intervjuene spurte jeg respondentene om de hadde opplevd å godta ledelsens vurderinger og estimater på grunn av tidspress. Her var svarene blandet, to hadde ikke opplevd dette, to hadde utsatt frister, mens de to siste mente at det kan ha sluppet gjennom mindre ting som

følge av tidspress. Jeg tolker dette som at tidspress er som R6 sier, “*en del av yrket*”, men at det kan delvis motvirkes ved å planlegge godt, og i ytterste konsekvens utsette frister der det lar seg gjøre.

6.0 Konklusjon

I dette avsluttende kapittelet vil jeg besvare og konkludere forskningsspørsmål og problemstilling. Jeg baserer konklusjonen på de funn jeg har gjort gjennom case-studie og svar fra respondentene fått gjennom intervjuer, sett opp mot teorien som er presentert i kapittel 2 og 3. Problemstillingen for oppgaven er:

“Er bias en trussel mot revisors profesjonelle skepsis, uavhengighet, og evne til å avdekke misligheter?”

Med forskningsspørsmål:

- Er det for lite fokus på røde flagg under revisjonen?
- Hva kan være årsaken til at revisor ikke avdekker misligheter?
- Er det revisors plikt å avdekke misligheter?
- Hvorfor ville ikke BDO, EY og PwC ha inn i formålsbestemmelsen at revisor skal forebygge og avdekke økonomisk kriminalitet?

Som i analysen starter jeg med forskningsspørsmålene, og avslutter med oppgavens problemstilling.

6.1 Er det for lite fokus på røde flagg under revisjonen?

Case-studien og teorien viser til røde flagg som burde vært fanget opp og tilsier for lite fokus på røde flagg, men respondentene forteller om et stort fokus på røde flagg. Det blir derfor vanskelig å komme med en konkret konklusjon på dette spørsmålet, men basert på svar fra intervjuene, så er det et stort fokus på, og en bevissthet rundt røde flagg.

6.2 Hva kan være årsaken til at revisor ikke avdekker misligheter?

Funnene fra case-studien og svar fra respondenter støtter opp om teorien, og viser til mangel på profesjonell skepsis som en årsak til at revisor ikke avdekker misligheter. Samsvar mellom teori og funn finner jeg også når det gjelder å stole for mye på ledelsens ærlighet og fremlagte revisjonsbevis. Det påpekes også av en respondent at man reviderer ikke hele regnskapet, det ville blitt for tidkrevende og for kostbart, derfor kan ting slippe gjennom. Med bakgrunn i dette konkluderer jeg med at årsaken til at revisor ikke avdekker misligheter faller på manglende profesjonell skepsis, for stor tiltro til ledelsen i selskapet som revideres, og at ting kan falle mellom sprekkene, da ikke alt revideres.

6.3 Er det revisors plikt å avdekke misligheter?

Majoriteten av respondentene mener at det er revisors plikt å avdekke misligheter, riktignok innenfor begrepet *vesentlig*. Spørsmålet er om man kan forvente at det blir gjort. I standardene står det at revisjonen har en iboende risiko som ikke utelukker vesentlige feil.

Jeg mener at det er riktig at man ikke kan forvente at revisor skal avdekke *alt*, da måtte revisor, som påpekt i intervjuene, ha revidert 100% av regnskapet, og dette ville tatt opp for mye tid og ressurser til å være “matnyttig.” Jeg konkluderer derfor med at revisors plikt er å avdekke misligheter innenfor det som er vesentlig, så får det være et spørsmål til senere hvorvidt den iboende risikoen tegner et feilaktig bilde av dette ovenfor allmennhet og regnskapsbrukere.

6.4 Hvorfor ville ikke BDO, EY og PwC ha inn i formålsparagrafen at revisor skal forebygge og avdekke økonomisk kriminalitet?

Dette var et vanskelig spørsmål, og ble stilt mest for å få forskjellige synspunkter på saken, da jeg syntes det var interessant at det ble en diskusjon rundt det. Det var uenighet blant respondentene, men ut fra deres synspunkt konkluderer jeg med at årsaken kan ligge i økt erstatningsansvar, og en frykt for at revisjonens formål vil bli en annen med utvidede oppgaver for revisor.

6.5 Er bias en trussel mot revisors profesjonelle skepsis, uavhengighet og evne til å avdekke misligheter?

Respondentene svarer veldig likt både hverandre og definisjonen i ISA 200, punkt 13, og alle mener å ha et stort fokus på profesjonell skepsis. Når presentert med en modell og forklaring som inkluderer både holdning og tankesett var ikke alle enige, men jeg tolker det som at de ikke hadde satt seg inn i modellen. Ut fra svarene i intervjuene har respondentene hatt stort fokus på profesjonell utdanning gjennom sin utdannelse, og har fortsatt det på sin arbeidsplass. De fleste anser seg som nøytrale.

Respondentene passer seg for å revidere eget arbeid, og gir ikke etter for press fra kundene.

Resultatene mine viser at respondentene har fokus på bias gjennom møter, metodikk og generelt. Når det kommer til partiskhet viser case-studien at det er sannsynlig forekomst av det i Sponsor Service-saken. Respondentene er i stor grad enig om at partiskhet kan oppstå, og at revisorbytte er innført av denne grunn. Jeg finner tilgjengelighets- og forankringsfeil i sakene Troms Kraft, Johs. Lunde, Fast Search & Transfer og BOS, mens respondentene i sine svar gir inntrykk av at de er bevisste på disse. Bekreftelsesfeil finner jeg i saken Troms Kraft, mens respondentene gir inntrykk av å ikke påvirkes av dette i stor grad.

Basert på case-studien alene ville jeg konkludert med at bias utgjør en trussel mot profesjonell skepsis, uavhengighet og evne til å avdekke misligheter. Basert på kun funnene fra intervjuene viser det seg at partiskhet er noe som kan oppstå, mens de gir inntrykk av å være bevisste på andre typer bias. Jeg konkluderer derfor med at bias utgjør en trussel for revisors profesjonelle skepsis, uavhengighet og evne til å avdekke misligheter.

6.6 Begrensninger

Gjennom denne oppgaven har jeg vært i kontakt med tre av de fem store revisjonsselskapene i Norge, oppgaven kunne nok vært styrket av å ha med alle fem. Til sammen intervjuet jeg seks revisorer, i tillegg til en representant fra Revisorforeningen og hadde en samtale med Finanstilsynet. Ved et større antall informanter kunne nok oppgaven vært styrket, da dette ikke kan anses som representativt for alle revisorer.

Oppgavens intervju spørsmål har i stor grad dreid seg om revisorers praktiske arbeid. Jeg har selv ingen erfaring fra revisjonsyrket utover praksisplassen jeg har hatt gjennom utdannelsen, og teorien fra MRR. Min manglende praktiske erfaring kan ha utgjort en svakhet ved at egen erfaring kunne ledet til andre spørsmål, som kunne ha belyst temaene på en bedre måte.

Det er ingen garanti for at respondentene ikke har valgt å skjule ting ved å ikke gi fullstendige svar, eller har “pyntet” på svarene sine.

6.7 Forslag til videre forskning

Min oppgave er begrenset i antall informanter, og begrenset i tid. Det kunne vært interessant å utdype studien med flere respondenter, og bedre tid. Det kunne også vært interessant å se mer på et eventuelt forventningsgap mellom allmennhetens forventninger til revisors arbeid og den jobben som utføres av revisorer. Dette sett i lys av manglende avdekking av økonomisk kriminalitet og revisjonens iboende risiko. Det kunne også ha vært interessant med et dypere dykk i psykologien og en bedre forståelse av bias og hvordan dette på best mulig måte kan belyses og forbedres.

Litteraturliste

- Bamle, M. og Bruu, B. (2019). *Økonomisk kriminalitet - Trusler og tiltak*. (1. utg.) Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS
- Bazerman, M. H., Morgan, K. P., Loewenstein, G. F., 1997. *The Impossibility of Auditor Independence*. Hentet 29 mars 2022 fra https://www.andrew.cmu.edu/user/gl20/GeorgeLoewenstein/Papers_files/pdf/ImpossAuditorIndep.pdf
- Bazerman, M. H., Loewenstein, G., Moore, D. A., 2002. *Why Good Accountants Do Bad Audits*. hentet februar 2022 fra https://www.andrew.cmu.edu/user/gl20/GeorgeLoewenstein/Papers_files/pdf/WhyGoodAccountants.pdf
- Beasley, M.S., Carcello, J.V., Hermanson, D.R. and Neal, T.L. (2009), The Audit Committee Oversight Process. *Contemporary Accounting Research*, 26: 65-122. <https://doi.org/10.1506/car.26.1.3>
- Bondarenko, P., februar 2016. *Enron scandal*. Hentet mars 2022 fra <https://www.britannica.com/event/Enron-scandal>
- De Houwer, J. (2019). *Implicit Bias Is Behavior: A Functional-Cognitive Perspective on Implicit Bias*. *Perspectives on Psychological Science*. Hentet mai 2022 fra https://www.researchgate.net/publication/334906424_Implicit_Bias_Is_Behavior_A_Functional-Cognitive_Perspective_on_Implicit_Bias
- Deloitte, u.d. 2014. *Revisjonens historie*. Hentet mars 2022 fra <https://www2.deloitte.com/no/no/pages/about-deloitte/articles/revisjonens-historie.html>
- DN.no, juni 2009. *Føler seg lurt av Fast*. Hentet mars 2022 fra <https://www.dn.no/fo-ler-seg-lurt-av-fast/1-1-1328311>
- E24.no (8. juli, 2016). *Troms Kraft tapte milliardsoøksmål mot revisor*. Hentet mai 2022 fra <https://e24.no/naeringsliv/i/qnlzem/troms-kraft-tapte-milliardsoeksmaal-mot-revisor>
- Ebbesberg, H. R., 2016. *Revisorlovens krav til uavhengighet*. Hentet 30. mars fra <https://www.revregn.no/asset/pdf/2016/5-41-6.pdf>
- Endresen, R., mai 2005. *Revisor sier at ledelsen i Troms Kraft ikke ønsket ekstra sjekk av Kraft & Kultur*. Hentet mars 2022 fra <https://www.nord24.no/revisor-sier-at-ledelsen-i-troms-kraft-ikke-onsket-ekstra-sjekk-av-kraft-kultur/s/5-32-27938>

EY, mai 2012. *Troms Kraft AS - Granskning av Kraft & Kultur i Sverige AB*. Hentet mars 2022 fra

<http://www.tromskraftnett.no/portalWeb/ShowProperty.pdf?nodeId=/BEA%20Repository/37>

2011

Finansdepartementet. (2019). *Lov om revisjon og revisorer (revisorloven), lov om endringer i lov om Folketrygdfondet og samtykke til godkjenning av EØS-komiteens beslutning nr. 102/2018 om innlemmelse i EØS-avtalen av direktiv 2014/56/EU og forordning (EU) 537/2014. (Prop. 37 LS (2019-2020))*. Hentet april 2020 fra

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-37-ls-20192020/id2682333/>

Gigerenzer, G. u.d. 2018. *The Bias Bias in Behavioral Economics*. Hentet mars 2022 fra

https://pure.mpg.de/rest/items/item_3037697/component/file_3047156/content

Gilberg, B. og Bardal, K. G., (2019). Revisjonskvalitet og bestillerkompetanse. I L.

Glover, Steven & Prawitt, Douglas & Ranzilla, Sam & Chevalier, Robert & Herrmann, George. (2011). *Elevating Professional Judgment in Auditing and Accounting: The KPMG Professional Judgment Framework*. KPMG Monograph. Hentet fra

https://www.researchgate.net/publication/258340692_Elevating_Professional_Judgment_in_Auditing_and_Accounting_The_KPMG_Professional_Judgment_Framework

Gottschalk, P., 2017. *Økonomisk kriminalitet - Ledelse og samfunnsansvar*. (2. utg.) Oslo: Cappelen Damm Akademisk

Graham, G., 2019. *Behaviorism*. Hentet mai 2022 fra <https://plato.stanford.edu/cgi-bin/encyclopedia/archinfo.cgi?entry=behaviorism>

Gulden, B. P., 2015. *Den eksterne revisor*. (9. utg.) Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Gårseth-Nesbakk, K. M. Baksaa, og T. Gustavsen (Red.), *Trender og Utfordringer i Regnskap og Revisjon*. (1. utg., s. 165-179). Bergen: Fagbokforlaget.

Heskestad, T., u.d. 2014. *Manipulering av inntekter og "røde flagg"*. Hentet mars 2022 fra <https://www2.deloitte.com/no/no/pages/legal/articles/manipulering-av-inntekter.html>

Høyesterett, 2008. Saksnummer HR-2008-01150-A - 2008/447

Høyesterett, 2010. Saksnummer HR-2010-1855-A - Rt-2010-1328

Iqbal, J., 2020. *Revisors rolle i regnskapsmanipulasjon / økonomisk kriminalitet*. Hentet februar 2022 fra <https://nmbu.brage.unit.no/nmbu-xmlui/bitstream/handle/11250/2660702/Masteroppgave%20Joveria%20Iqbal%20-%202020%20%282%29%20Endelig.pdf?sequence=2&isAllowed=y>

Johannessen, A, Cristoffersen, L og Tufte, P. A., 2020. *Forskningsmetode for økonomisk-administrative fag*. (4. utg.) Oslo: Abstrakt forlag as.

Kenton, W., februar 2020. *Sarbanes-Oxley (SOX) Act of 2002*. Hentet mars 2022 fra <https://www.investopedia.com/terms/s/sarbanesoxleyact.asp>

Kinserdal, F, februar 2017.. *Hva er regnskapsmanipulasjon, og hvordan kan den best avdekkes?* Hentet mars 2022 fra <https://fagpressenytt.no/artikkel/hva-er-regnskapsmanipulasjon-og-hvordan-kan-den-best-avdekkes>

Michael C Knapp, og Carol A Knapp. (2012). Cognitive Biases in Audit Engagements. *The CPA Journal* (1975), 82(6), 40.

Lovdata. Hentet februar 2022 fra www.lovdata.no

McKenna, F. (19. oktober 2021). *Busting the myth about auditors and fraud*. Hentet 20. april fra <https://thedig.substack.com/p/busting-the-myth-about-auditors-and?s=r>

Moyes, G. D., Lin, P., Landry, R.M. og Vicdan, H., 2006. *Internal Auditors Perception of the Effectiveness of Red Flags to Detect Fraudulent Financial Reporting*. Hentet 29. mars fra https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=961457

Nelson, M. W. (2009). A Model and Literature Review of Professional Skepticism in Auditing. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, Hentet fra http://sharing.mywordsolution.com/xtringfiles/1427_Review%20of%20Professional%20Skepticism%20in%20Auditing.pdf

Nolder, C. J. og Kadous, K, 2018. Grounding the professional skepticism construct in mindset and attitude theory: A way forward. *Accounting, Organizations and Society*, 67, 1-14. 10.1016/j.aos.2018.03.010

Nopmanee, T og Lin, L. (4. august 2014). *Auditor Independence and Audit Quality: A Literature Review*. Hentet fra <https://journals-sagepub-com.ezproxy.nord.no/doi/full/10.1177/0148558X14544505> 28.03.2022

NTB, april 2009. *Revisor dømt i Sponsor Service-saken*. Hentet mars 2022 fra <https://e24.no/naeringsliv/i/m6ogz0/revisor-doemt-i-sponsor-service-saken>

Perera, A., 22 mars. 2021. *Why the Halo Effect Affects How We Perceive Others*. Hentet mars 2022 fra <https://www.simplypsychology.org/halo-effect.html>

Quadackers, Luc & Groot, Tom & Wright, Arnold. (2012). Auditors' Professional Skepticism: Neutrality Versus Presumptive Doubt. *Contemporary Accounting Research*. 31. 10.2139/ssrn.2162947.

Rannekleiv, L. K. u.d. 2020. *Revisors erstatningsansvar for vesentlige feil i årsregnskapet*. Hentet februar 2022 fra https://www.adeb.no/globalassets/nyheter/artikler/revisors-erstatningsansvar-for-vesentlige-feil-i-arsregnskapet_revisjon-og-regnskap.pdf

Revisorforeningen, u.d. 2020. Hentet februar 2022 fra www.revisorforeningen.no/fag/ny-revisorlovgivning

Rydje, O. M., mars 2022. *Tidligere Wirecard-sjef Markus Braun er tiltalt for bedrageri og regnskapsmanipulasjon*. hentet mars 2022 fra <https://www.dn.no/marked/wirecard/okonomisk-kriminalitet/tidligere-wirecard-sjef-markus-braun-er-tiltalt-for-bedrageri-og-regnskapsmanipulasjon/2-1-1184092>

Sandø, T og Fosse, D-H., 7. februar 2014. *Finanstilsynet: Kritiserer Lunde-revisor for mangelfull revisjon*. Hentet mai 2022 fra <https://www.aftenbladet.no/okonomi/i/MPxPr/finansstilsynet-kritiserer-lunde-revisor-for-mangelfull-revisjon>

Schmidt, Ø., august 2012. *Johs Lunde-revisor kan bli saksøkt*. Hentet mars 2022 fra <https://finansavisen.no/nyheter/naeringsliv/2012/08/johs-lunde-revisor-kan-bli-saksoekt>

Skarpaas, M., august 2012. *Domfellelse i Sponsor Service saken*. Hentet mars 2022 fra <https://www.okokrim.no/domfellelse-i-sponsor-service-saken.5990828-411472.html>

Store Norske Leksikon, juli 2018. *Behaviorisme*. hentet mars 2022 fra <https://snl.no/behaviorisme>

Store Norske Leksikon, januar 2022, *bias i psykologi*. Hentet mars 2022 fra https://snl.no/bias_i_psykologi

Stenberg, I. J., september 2012. *La ned påstand om sju års fengsel*. Hentet mars 2022 fra <https://www.nrk.no/rogaland/ber-om-sju-ars-fengsel-for-lunde-1.11261254>

Stenvold, T. D. og Degerstrøm, M. M. (2020). *Revisjonshandlinger i praksis* (1. utg.) Bergen: Fagbokforlaget.

Stenvold, u.d. 2018. *Revisors ansvar for identifisering av regnskapsmessige misligheter*. Hentet februar 2022 fra <https://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/14387/article.pdf?sequence=2&isAllowed=y>

Teigen, Karl Halvor; Svartdal, Frode: *bias i psykologi* i *Store norske leksikon* på snl.no. Hentet 2. mars 2022 fra https://snl.no/bias_i_psykologi

Tvedt, T. & Thaysen, K. u.d. 2015. *Misligheter og revisors rolle*. Hentet februar 2022 fra <https://www.revregn.no/asset/pdf/2015/6-46-9.pdf>

Økokrim, u.d. 2022. *Statistikk MT-rapporter*. Hentet februar 2022 fra <https://www.okokrim.no/statistikk-mt-rapporter.565566.no.html>

Økokrim, juni 2017. *Økonomisk kriminalitet og miljøkriminalitet*. Hentet februar 2022 fra <https://www.okokrim.no/kriminalitetsomraader.422249.no.html>

Vedlegg

Vedlegg 1 - Intervjuguide

Intervjuguide

Generelt:

- Utdanning
- Stilling
- Erfaring

Profesjonell skepsis:

- Hvordan vil du definere profesjonell skepsis?
- Hvor stort fokus har du på profesjonell skepsis?
- Hvor stor påvirkning tror du firmaets interne kultur har på din profesjonelle skepsis?
- Vil du si at du selv er nøytral eller presumptiv når det kommer til profesjonell skepsis?

Uavhengighet:

- Har du noen gang måttet revidere eget arbeid eller tidligere konklusjoner?
- Har du noen gang følt at du har måttet "se gjennom fingrene" for å beholde en klient?
- Har du noen gang opplevd press eller trusler (direkte eller indirekte) av en klient?

Vesentlighet:

- Hvordan setter du vesentlighetsgrensen?
- Tror du at det ville blitt oppdaget flere misligheter ved en lavere grense?
- Diskuterer du vesentlighetsgrensen du setter med din klient?

Misligheter/Regnskapsmanipulasjon:

- Har du selv avdekket, eller vært del av et revisjonsteam som har avdekket misligheter?
- Synes du at revisjonsbesøkene kan bli for forutsigbare?
- Hva tror du er årsaken(e) til at revisorer ikke oppdager misligheter/regnskapsmanipulasjon?
- Har du noen forslag til hva som kunne vært gjort annerledes for å avdekke bedre?
- Anser du det som revisors plikt å avdekke regnskapsmanipulasjon?
- I forarbeidene til den nye revisorloven var det flere høringsinstanser. Verken *BDO*, *EY* eller *PwC* støttet at det vises til at revisor skal bidra til å forebygge og avdekke økonomisk kriminalitet i formålsbestemmelsen. Hva er dine tanker rundt dette?

Røde flagg:

- Hvor stort fokus har du på røde flagg?
- Anser du røde flagg som en god indikasjon på potensielle misligheter?

Bias:

- Var det stort fokus på bias under din utdanning?
- Hva med profesjonell skepsis?
- Hvor stort fokus er det på bias i virksomheten du arbeider i?
- Hvor bevisst er du på bias under revisjonen?
- I hvor stor grad tror du at tilknytningen til din klient skaper en partiskhet?
 - o Tror du eventuelt at dette styrkes over tid?
- Hvor stor tillit har du generelt til ledelsens regnskapsestimer?
- Hvor ofte utarbeider du egne estimatberegninger for å bekrefte ledelsens estimer?
 - o Hvis ja, hvor ofte finner du divergens mellom ledelsens og dine egne estimer?
- Opplever du ofte, eller har du opplevd at tidspress under en revisjon har gjort det lettere for deg å godta ledelsens estimer/forklaringer uten egne undersøkelser?
- Hvor ofte tar du utgangspunkt i tidligere års revisjoner og vesentlighetsgrenser?
- Hvor ofte sammenligner du regnskap med selskap i samme bransje for å vurdere om regnskapsestimer ikke inneholder vesentlige feil?
- Kontakter du eksperter på områder der du føler at du selv ikke besitter nok kunnskap og erfaring?

Noen definisjoner:

- Nøytral vs. Presumptiv:
 - o Nøytralitet: revisor hverken tror eller mistenker klientens ledelse.
 - o Presumptiv tvil: revisor antar en viss grad av uærlighet fra ledelsen.
- Røde flagg: sammenhenger og utviklingstrekk som avviker fra det normale, enten over tid, eller sammenlignet med bransjemessige forhold
- Bias: Bias, eller beslutningsskjevhet, brukes om utsagn, valg og vurderinger som på systematisk måte avviker fra det som stemmer overens med virkeligheten

Noen eksempler på typer bias:

- *Tilgjengelighetsfeil:* Dette er tendensen til at revisor påvirkes av sin vurdering av informasjon som blant annet er lett tilgjengelig, anvendt tidligere eller nylig, tidligere erfaringer og informasjon som ligger latent i revisors hukommelse
- *Bekreftelsesfeil:*
Dette er tendensen til at revisor kan ta forhastede beslutninger for å utføre en effektiv revisjon. For eksempel at revisor søker bekreftelse, og vektlegger forklaringer på oppdagede feil fremfor å utføre egne kontroller for å undersøke om det foreligger motstridende bevis.
- *Overkonfidensfeil:*

Dette er tendensen til at revisor har overdreven selvsikkerhet og tro på egne avgjørelser slik at egen vurderingsevne og dømmekraft overvurderes.

- *Forankringsfeil:*

Revisors forankringsfeil går på tendensen til å legge for stor vekt på for eksempel ledelsens verdsettelse av eiendeler, og andre fastsatte nøkkeltall, og bruke disse som utgangspunkt for videre vurderinger som må justeres ut fra disse tallverdiene.

- *Glorie bias:*

en type kognitiv bias hvor vår oppfatning av en person blir positivt påvirket på bakgrunn av denne personens andre egenskaper. Glorie bias er også tendensen til å tenke at en kunnskapsrik person også er en person med integritet

- *Irrasjonell eskalerings-bias:* Man tviholder på en beslutning som er gjort tidligere til tross for motstridende informasjon